

STENOGRAFSKE BELEŠKE SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 1

BEOGRAD 1932 GOD.

BROJ 18

XIV REDOVNI SASTANAK SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

ODRŽAN 17 MARTA 1932 GODINE U BEOGRADU

Preisdavali:

Preisdnik

DR. ANTE PAVELIĆ

i

Potpreisdnik

JOVAN ALTIPAPMAKOVIĆ

Sekretar:

IVAN GMAJNER

Prisutni su g.g. Ministri: Preisdnik Ministarskog saveta, Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja i Ministar Prosvete.

Početak u 9.30 časova.

Sadržaj:

1. Čitanje i usvajanje zapisnika XIV redovnog sastanka.

2. Nastavak načelnog pretresa predloga budžeta.

Govornici: Petar Teslić, Dr. Mića Mičić, Matija Popović, Gavriilo Cerović, Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja Ivan Pucelj, Dr. Miroslav Ploj, Dr. Sava Ljubibratić, Ivan Hribar, Milan Marjanović.

Preisdnik Dr. Ante Pavelić: Otvaram četrnaesti redovan sastanak Senata.

Zapisnik današnjeg sastanka vodiće sekretar g. Dr. Gmajner. Molim g. Dr. Gmajnera da pročita zapisnik prošlog sastanka.

Sekretar Dr. Ivan Gmajner čita zapisnik XIII redovnog sastanka Senata.

Preisdnik Dr. Ante Pavelić: Ima li ko šta da primeti na ovako sastavljeni zapisnik? (Nema). Primedaba nema; zapisnik se overava.

Prelazimo na dnevni red. Na dnevnom redu je nastavak pretresa u načelu o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa Finansiskim zakonom za 1932-33' godinu.

je došlo do svetske krize i do naše krize, te da upravo smelo pred vama ustvrdim kakav bi izlaz iz te krize bio pravilan i da ja u taj izlaz čvrsto verujem kao u božje verovanje. Ima tu statistika koje su vama poznate, biće ih koje su vam manje poznate. Ja moram da tangiram rad u zadnjih 13 do 14 godina. Ići ću čisto ekonomsko-finansiskim biljkama: opijumu i duvanu neću govoriti, jer su tu temu gospoda predgovornici juče dovoljno iscrpeli.

Gospodo, prelazimo na budžete ovih zadnjih 13 do 14 godina. Mi smo imali godine 1919 jedan budžet od po prilici 1 i po milijardu, 1919/20 godine od dve i po milijarde, 1920/21 godine popeo se budžet na preko šest milijardi, 1922/23 još se više popeo budžet na preko osam milijardi, 1923/24 godine ide još u visinu na deset milijardi, 1924/25 godine penje se budžet na blizu jedanaest milijardi, 1925/26 godine povećao se taj budžet čak preko dvanaest milijardi, 1926/27 godine penje se budžet na dvanaest i po milijardi, tu je dakle pad, 1929/30 opet skače na po prilici dvanaest i po milijardi, 1930/31 godine naš budžet postizava kulminaciju, jer se penje na 13.300.000.000. To je naš najveći budžet. On je 1931/32 godine išao nešto malo nazad, te iznaša 13.200.000.000.

Gospodo, odmah nakon toga hoću da pokažem indeks cena na veliko po privrednom pregledu. Uzeo sam predratnu 1913 godinu, za bazu slo poena, pa da vidite kako su se cene kretale. 1927 godine poljoprivredni produkti penju se ništa manje nego na 180

Ima reč g. senator Petar Teslić.

Petar Teslić: Visoki dome, ja hoću pred vama pomoću znanstvene statistike cifara da dokažem, zašto

poena, znači za osamnaest puta više nego što su bile predratne cene. Stočarski proizvodi penju se na 16 poena, dakle za šesnaest puta, voće i voćne preradevine idu za jedanaest puta gore, građevinski materijal ide ništa manje nego osamnaest puta gore, kolonijal ide blizu trinaest puta gore. Ako se sve te cifre zbroje, dode se do rezultata da cene idu u godini 1927 po prilici do šesnaest puta gore.

Gospodo, paralelno s ovim moram da uzmem u obzir i cene industrijskih proizvoda, pa da vidimo gde je kome što konverziralo. Te cene idu u viš za ništa manje nego sedamnaest puta. 1928 godine poljoprivredni produkti su osamnaest puta skuplji, stočarski šesnaest puta, voće jedanaest puta, građevinski materijal petnaest puta, kolonijal dvanaest puta. Prema tome totalna prosečna cena poljoprivrednih produkata je petnaest puta veća nego pre rata, a cene industrijskih proizvoda po prilici sedamnaest puta.

Decembra 1927 godine poljoprivredni produkti idu, gospodo, ništa manje nego na 180 poena, znači za 18 puta. 1929 godine, tu se već opaža, gospodo, jedan pad cena i to poljoprivredni produkti idu od 18 puta svojim vrednostima dole na 10. Stočarstvo ostaje još gore, 15 puta veću cenu ima. Voće skače na 14, ostaje građevinski materijal, drži se kolonijal, ostaje sličnoj ceni. Totalna prosečna ta suma ide dakle tek za jedan poen. Industrijski produkti idu još gore visoko, 17 puta skuplji. Dolazi 1930 godina. Tu se vidi kako poljoprivredni produkti idu dole i skuplji su od predratnih za 8 puta, dakle dolazi disparitet ispod nivoa predratnih cena. Ako se uzme naš dinar prema švajcarskom franku kao 1 prema 10, evo već dolazi do poteškoća, vidite. Isto tako kod stoke. Još 1930 godine, stoka drži svoju cenu po prilici na 13 puta skuplje od predratne, onda već ide dole na nivo predratni. Građevinski materijal drži se još gore na 13 puta, gde je cena veća nego predratna. I dolazi godina 1931. Tu smo imali nešto izvoza u poljoprivrednim produktima, ide se gore na 11 puta, dakle dolazi do pariteta predratnih cena. Stoka ide ispod kvaliteta na 9, voće ispod pariteta na 7 puta samo skuplje, građevinski materijal postizava predratnu cenu kolonijal predratnu cenu, totalna cena je poljoprivrednim produktima predratnu dostigla, industrija drži još nešto preko ratne, desetostručnu cenu.

Gospodo, mi vidimo iz ovih dveju statistika sledeće: da je naš budžet ovih 13 godina išao za osam do osam i po puta gore, a vidite, gospodo, da su cene išle čak do 18 puta gore. Dakle i to je jedan apsolutni disparitet bio, jer 1931 godine idu cene 7 do 11 puta prema predratnim i čudo je kod ovih naših budžeta, ja mogu smelo da tvrdim, da još nisu išli gore, ono što je prirodno prema skupu cena. A znate ko je platio tu diferenciju? Ja mislim niko drugi nego državni činovnik, jer se nisu mogla držati njegova beriva prema vrednosti, skoku ovih cena.

Prelazim, gospodo, na jednu drugu interesantnu statistiku: kako su izgledali naši trgovinski bilansi u milijonima dinara. Od 1919 do 1922 godine mi nemamo tačnih, pouzdanih podataka, nego približnih, a od 1923 godine imamo sasvim tačne: 1919 godine naša trgovina notira, gospodo, blizu 3.000.000.000. uvoza samo za 687.000.000. — Vidite, kako smo bili maleni. 1920 godine uvoz je iznosio 3.500.000.000 a izvoz 1.300.000.000. dinara. Mi smo, gospodo, jedna

agrikulturna zemlja, nemamo jednu razvijenu industriju, naši agrikulturni produkti bili su dosta niski, cene drugih industrijskih produkata visoke i vidite koliko razliku to čini u ciframa. Dakle 1920 godine mi smo pasivni po prilici za 2.000.000.000 dinara, 1921 po prilici bili smo pasivni za pola milijarde, 1922 za 751.000.000 1923 za 261.000.000 Najbolja naša je godina eksportna bila 1924, jer smo, gospodo, tada postigli upravo rekord, imali smo uvoza za 8.000.000.000 a izvoza za 9.500.000.000 dinara.

Dakle, samo za pola druge milijarde imali smo veći izvoz nego uvoz, 1925 godine imamo aktivnu od 156.000.000, 1926 godine 186.000.000, 1927 god. idemo dole i padamo sa izvozom prema uvozu na 886.000.000, 1928 godina to je najmanjkavija naša godina, ništa manje nismo podbacili nego za 1.400.000.000 dinara. 1929 godina se popravlja, izvezli smo više za 27.000.000, 1930 godine je deficit od 180.000.000, 1931 godina je dobra, niti plus niti minus, dapače ima jedan plus od 1.000.000 dinara.

Sada, gospodo, da vidite po težini. Što sam malo prije kazao, evo vam dokaza, da mi svi radimo, trgovimo, vozimo, ali žali Bože, naši produkti su niski, a luksuzni artikli suviše skupi. Evo statistike. Od 1925 god. do 1931 mi svake godine višo izvozimo, evo 1925 godine za 3.000.000 kila izvozimo više robe nego dobavljamo iz inostranstva. 1926 god. čak za tri i po miliona više, u 1927 godini za blizu 3.000.000, 1928 god isto toliko, 1929 god. za tri i po miliona više izvozimo. 1930 god. za 3.000.000, a 1931 god. preko 2.000.000.

Vidi se, gospodo, da su strani produkti znatno skuplji, a naši mnogo jeftiniji i mi bismo morali, kad bi čovek tražio jedan prosek prema cenama, za jedan vagon njihove robe davati deset naših vagona. Prema tome, ova nam statistika kaže da treba da mi stvaramo industriju, koju nemamo, a faktično tu ne bi bilo takvih teškoća. Nešto kapitala, nešto smelosti i stvar bi išla.

Gospodo, ovde imam jednu statistiku o novčanicama. Mi smo počeli 1921 godine sa po prilici 1.000.000.000. dinara, koju smo imali u opticaju i išli smo gore skoro do 6.000.000.000, onda smo općenito padali i sada stojimo oko 5.000.000.000 dinara. Taj naš dinar, koliko se govorilo o njemu svega i svašta, uvek je bio junak dana i vidite, gospodo, on je varirao svojom cenom, počeo je sa 7.70 poena prema šv. fr., 100 dinara je notiralo 7.70 šv. franaka u 1922, 1923, i 1924 god. onda se naglo digao, i taj skok da je bio razdeljen na nekoliko godina dalje, ja mislim, gospodo, da bi to bilo za nas, a i za državno gazdinstvo nešto bolje.

Vidite, gospodo, ja hoću vama ciframa dokazati da je na 14.000.000 stanovnika 5.000.000.000 novčanica u razmeru prema drugim državama apsolutno premalo. Na pr. Nemačka broji danas 60.000.000 stanovnika, a imade 6.000.000.000 maraka u opticaju; Znači da po glavi ima po prilici 1.000. maraka u opticaju. Francuska ima 39.000.000 stanovnika, a ima u opticaju 87.000.000.000 franaka. Dakle, vidite, gospodo, da Francuska ima po osobi preko 2.000 franaka, a mi tek po osobi imamo 350 dinara, vidite, danas kada je usledilo ovo nepotrebno nepoverenje i dinar se skriva te leži kod kuće u ormarima i osiguravajuća društva ga osiguravaju, a neće da ide na pijacu, kamo bi trebao da ide, to je još veća poteškoća.

I ja bih smeo da tvrdim da nemamo ni polivinu novčanica u opticaju sve zbog demagoških vesti koje se šire.

Sad imamo drugu statistiku. Da vidimo opterećenje državnih dažbina po glavi stanovnika. Uzeo sam 16 država, veće države, srednje države i dražve nama ravne, — da vidimo koliko se to više da mi preveć lakoumno trošimo i razbacujemo s tim parama, a u stvari videćete da faktično nije tako.

Engleska u 1913 godini pred rat imala je opterećenje po glavi sa državnim dažbinama tri i po funte, po prilici, 1925 godine ima opterećenje preko 15, 1927 godine opet preko 15 i 1928/29 godine 15. znači ako proračunamo u dinarima, znači da Engleska ima opterećenja sa 3.000 dinara po osobi. Francuska, gospodo, ona ima opterećenja 2000 dinara; kada se to pretvori u naš novac, Nemačka 1900 dinara; Nizozemska 1600 dinara, Belgija 1500, Danska 1400 dinara, Austrija takode 1400 dinara, Čehoslovačka 1000 dinara, Italija 927 dinara, Švajcarska 870 dinara, Madarska 845 dinara, Rumunija 630 dinara, Jugoslavija 1929 godine 573; 1930 544 dinara, 1931 godine 574 dinara, i 1932 godine 513 dinara. Iza nas, gospodo dolazi Poljska sa 495 dinara i Bugarska sa 340 dinara. Vidite, gospodo, da smo mi u nizu ovih država na četrnaestome mestu.

Sada dolazi jedna važna statistika, a to je: nacionalni dohodak i državno fiskalno opterećenje prema tome. Nacionalni dohodak ceni se u Nemačkoj po prilici na 70 milijardi maraka, a to bi iznosilo 945 milijardi dinara. Prema broju stanovnika od 60,000,000, nacionalni dohodak, po glavama, u dinarima izrađen, bio bi 15.000.— dinara godišnje, a ako to proračunamo u procentualnost, znači opterećenje oko 13%. Velika Britanija blizu 4 milijarde funti, što bi po prilici iznosilo po osobi godišnje, kad bi to pretvorili u naš novac, oko 17%. Francuska ima opterećenje 20 i po%, Belgija 12%, Italija 26%, it.d., juče sam čuo da se naš nacionalni dohodak ceni na 70 milijardi. Juče je to rekao g. Ministar Finansija, a i u Parlamentu g. Dr. Sećerov cenio je na 45 milijardi, to bi značilo nacionalnog dohotka ima 70 milijardi, to bi značilo 5.000 dinara prema prvoj sumi a 3.200 dinara, prema drugoj sumi procentualno izraženo ako se uzme ovih 70 milijardi iznosilo bi 11 i po%, ako se uzme poslednje 18%. 1932 godine pošto je budžet smanjen, to ide na dole, na deset, odnosno na 16.

Fiskalno opterećenje u Francuskoj sa 20,5% ima samo računsko značenje prema građanima Francuske. Njihovo faktično opterećenje je stvarno mnogo niže, jer na konsunnim porezima veoma mnogo participiraju mnogobrojni inostranci posetioци Francuske. Slična situacija biće verovatno i u Italiji.

Nacionalni dohodak Jugoslavije uzet je sa 70 milijardi po knjizi „Đurišić, Tošić, Rudčenko“, a sa 45 milijardi po mišljenju Dr. Sećerova danom u Narodnoj skupštini u generalnoj debati.

Prelazimo gospodo sada, da sa nekoliko reči, tangiramo naš budžet.

Ni jedne godine nije se prilikom donošenja državnog i samoupravnog budžeta stajalo pred težim zadatkom, no ove godine. Svi dosadašnji državni budžeti kretali su se cifarno manje više napred, a ako je koje godine i bio nešto niži od prethodne godine, on se je podizao u toku izvršenja, odobravanja naknadnih kredita. — Ove godine nalazimo se pred predlogom

budžeta koji se cifarno kreće nazad i to u globalno vrlo znatnoj sumi. Dosad se postavljalo pitanje: U šta će se predviđeni viši državni prihodi najkorisnije upotrebiti? Danas se postavlja pitanje: Od čega nam treba otkinuti, a da se stroj bez štete održi u pogonu? Ranijih godina odlučivalo se sa očekivanjem progressa kao posledice odluke. Danas moramo svu pažnju skoncentrisati, da našim odlukama o restrikciji budžetskih kredita ne podemo unazad. Pre se svake godine nabavljao novi veći pokrivač. Ove godine moramo štari potsecati i noge podvijati.

Naše ovogodišnje budžetsko nazadovanje globalno je vrlo znatno. Da se ovim putem poslednjih godina, i restrikcije budžetskih kredita postepeno izvršavale, naš bi zadatak danas bio nesravnjivo lakši i manje odgovoran. Simptomi današnje krize jasnije su se zapazili već godine 1928. Naš je budžet za godinu 1929/30 prema prethodnom (1928/30, koji je iznosio 11.580.000.000., podignut na 12.484.000.000.— dinara dakle za okruglo 900.000.000. dinara. Budžet za 1930/31 godinu podignut je za novih okruglo 900.000.000.— dinara 13.348.000.000.—). Za tekuću pak budžetsku godinu 1931/32 reduciran je ovaj naš dosada najviši državni budžet, samo za okruglo 130 milijona dinara.

Suprotno ovoj hosi državnog budžeta, privredna delatnost poslednje tri godine beleži negativne rezultate. Totalni indeks cena, po računici privrednog Pregleda, koji je iznosio decembra 1927 1578, ruši se konstatno i pokazuje decembra 1928 1523, decembra 1929 1413, decembra 1930 1175, decembra 1931 1025.

Poljoprivredni proizvodi, koji su imali indeksni broj decembra 1927 godine 1887, pokazuje godine 1928 1854, godine 1929 1032, godine 1930 808, godine 1931 1100.

Stočni proizvodi koji su pokazivali: godine 1928 1657, padaju godine 1929 na 1516, godine 1930 na 1229 godine 1931 na 929.

Kako se ovi brojevi ravnaju prema godini 1913, koja označava 100 vidimo da je čak i totalni indeks godine 1931 pao ispod pariteta. Stočni proizvodi pali su ispod pariteta za više od 15%, a poljoprivredni bili su ispod pariteta već godine 1929. Da ih nije žitni režim 1931 godine veštački nešto povratio, ostali bi kao i godine 1930 sa 25% ispod pariteta.

Industrijski proizvodi, koji su krajem godine 1928 na broju 1700, padaju godine 1929 na broju 1685 godine 1930 na broju 1471 godine 1931 na broju 1183.

Dakle, skoro na paritetnu liniju. Industrija je u cenuma prema prošloj godini pala prosečno sa 30%, i to naročito kod tekstilne robe, prerađene kože i metalnih prerada.

Kako je naš trgovinski bilans godine 1927 svršio manjkom od 886 mil. godine 1928 sa manjkom od 1.390 mil., godine 1929 sa viškom od 327 mil., godine 1930 sa manjkom od 180 mil. a godine 1931 ostaje skoro izravnat.

Juče je jedan gospodin sasvim pravilno primetio: unatoč toga, što smo imali u nekim godinama pasivan trgovinski bilans, naš se dinar mogao čvrsto držati, jer smo imali dosta naših iseljenika u Americi, u Francuskoj i u drugim zemljama, a ja se sećam da je jedne godine i turizam doneo 600.000.000 din. u stranim valutama. Ukupni rezultat naše spoljne trgovine ovih poslednjih 5 godina je za 2.129.000.000 negativan, ma

da je u tonaži izvoz zadnjih godina znatno prebacio tonažu uvoza. Može se misliti koliko su bili teški za privredni život našeg naroda visoki budžeti za poslednjih nekoliko godina. Kod ovakvog stanja, i usled izostanka reparacija, morala je Vlada reducirati budžet za prošlu budžetsku godinu ništa manje nego za 715,000.000. Sadašnji predlog budžeta za 1932/33 g.d. pokazuje, prema budžetu za 1931/32 god., smanjenje 1.810,000,000, a uštedama, koje su izvršene u budžetu od strane Narodne skupštine, ta se cifra penje na 1.982,000.000. Ako su u ovoj cifri reprezentovane u istini i stvarno uštede, onda je nesumnjivo učinjen jedan jak korak ka olakšanju današnje naše situacije. Štedeti znači ograničiti konzumativne izdatke na najmanju meru. Štedeti znači ne dopustiti nezadovoljenje. Restrikcijom ili brisanjem produktivnih izdataka ne štvara se ušteta, već se mesto uštete javlja usporavanje privrednog napretka; a ako se restrikcija kredita sprovodi prekomerno, ili se oni posve brišu, može da se javi u krajnjem rezultatu i nazadak, što ne bi valjalo, gospodo. Čak i u restrikciji konzumativnih izdataka u državnom budžetu valja biti vrlo oprezan i paziti da se ne osakati odbranbena i potrošačka snaga narodna.

Na nekoliko mesta u budžetu zapazio sam u jačem iznosu restrikcije produktivnih kredita, ma da bi se mogla izvršiti restrikcija kod drugih, manje važnih partija. Restrikcije kredita namenjenih utrošku u zemlji stvarno su veće od pokazane diferencije po budžetu za 1931/32 godinu za svu vrednost povećanja kredita za službu državnih dugova, dakle za okruglo 338 miliona. Prema tome će se predvideni budžetski izdaci naminjeni utrošku u zemlji naredne budžetske godine kretati u cifri manjoj za 2.328,000.000 dinara.

U doba ove oštre privredne krize i zbog toga što javne dažbine neće ili blizu restringirati za ovakvu vrednost, teško je predvideti reperkusije ove operacije na naš privredni život. Ponovo pomijem, da je radnja restrikcije budžeta daleko teža i opasnija od radnje koja vodi povećanju budžeta na osnovi sigurnih vrela prihoda. Ovo je danas jedna teška operacija na našem gospodarskom organizmu. Kad bismo danas znali, da će teško privredno stanje u svetu biti zamenjeno u tečaju ove godine novim privrednim poletom, ove operacije ostale bi u našem privrednom životu nezapažene; ali kraj ove teške krize nije moguće dohledati, a slične operacije, ako se upotrebe i naredne godine, u slučaju produženja ovog privrednog stanja, stvorile ne samo privredni zastoj nego će se poći očigledno i nešto natrag.

U oceni uzroka ovoga kritičnog stanja i njegovog trajanja ne smemo ni za čas biti naivni. Istini valja u oči pogledati! Uzroci privredne depresije su toliko složeni i toliko mnogobrojni, da će ona u većoj ili manjoj meri još dugo potrajati, makar i otpali neki od tih uzroka.

Svuda u svetu gde dopire kreditno gospodarstvo kriza se manifestuje najjače u padu cena gospodarskih dobara.

Totalni indeks (u zlatu) prema godini 1913 pokazivao je

za god.	Amer.	Kan.	Engl.	Fran.	Nem.	Ital.	Austr.	Madj.	Polj.	Jugosl.	Češ.
1925	148	160	159	—	142	—	136	140	125	166	144
1928	140	151	140	126	140	134	130	135	120	148	139
1930											
jun.	134	148	131	115	132	123	125	106	105	131	124
maj.	128	140	122	110	125	114	118	96	99	125	119

Već u prvoj polovini 1930 totalni indeks je pao ispod predratnog nivoa u Poljskoj i Madjarskoj. Ne padaju cene samo nekih proizvoda. Pad je opšti. On obuhvata sve vrste produkcija dobara, negde više, negde manje. Pad obuhvata sve kulturne zemlje svijua kontinenta oštrim zamahom. Agrikulturne zemlje zahvaćene su najviše, jer je pad cena agrikulturnih i stočnih proizvoda najteži. Statističari i politički ekonomi ovaj neobično jaki pad cena poljoprivrednih dobara tumače hiperprodukcijom. Produkcija je relativno snažnija nego prirast stanovništva.

Bez Rusije bio je broj stanovnika u svetu godine 1913 1.642.000.000, a godine 1928 1.786.000.000. Prema tome povećanje iznosi za 15 godina 8.77%. Godine 1913, bez Rusije, bilo je zasejano žitaricama i kukuruzom 234.3 milijona hektara, a godine 1928, 1929 257.4 mil. hektara, dakle za 9,86% više, a proizvedeno je bilo: godine 1913 — 1.927 milijona kvintala, godine 1928, 1929 — 3.257 mil. kvantala, dakle za 11.27% više.

Dok je, dakle, broj stanovnika porastao za 8.77%, prema predratnom stanju zasejana površina povećala se za 9.86% a prinos njezin za 11.27%.

Zajednički pak razlog padu cena svima gospodarskim produktima valja tražiti, pored tolikih ostalih uzročnika, naročito u sve jačoj kupovnoj moći zlata.

Sve do sada poznate velike promene u cenama, kako ih beleži ekonomska istorija, koincidiraju sa promenama u proizvodnji zlata. Velika i dugotrajna ekonomska depresija, koja je zabeležila između 1820—1850 zbog male produkcije zlata koja je donosila godišnje prosečno 29.754 kg. prestala je, kad se otvaranjem novih rudnika u Australiji i Kaliforniji zlato počelo u daleko većim količinama proizvoditi.

Od godine 1851 do 1870 proizvodilo se prosečno godišnje po 175.000 kgr. zlata. Isto tako i velika kriza sedamdesetih godina prošlog stoleća ima svoj glavni uzrok u produkciji zlata, jer se ono od god. 1875 do 1890 proizvodilo za 25.000 do 40.000 kgr. godišnje — manje nego u vremenu od godine 1866 do 1870.

Svaki put na veću produkciju zlata dolazi reakcija u skoku cena, i to najpre u krajevima produkcije, a zatim postepeno i u ostalim zemljama. Tako su cene posle godine 1850 skakale postepeno do 24%. Zbog obilnog rada u novim južno-afričkim rudnicima zlata, godišnja proizvodnja penje se od godine 1891 do 1895 na 245.000 kgr. zlata, a u narednim godina proizvodnja zlata stalno raste toliko, da je u vremenu od 1911 do 1915 prosečno iznosila godišnje 690.000 kgr. Same godine 1915 proizvedeno je 708.000 kgr. zlata. Ova obilna proizvodnja zlata, počinjući od godine 1895 bila je već posle godine 1900 praćena u svim zemljama opštom hosom cena, tako da je hosa godine 1910 dosegla 20%. Nema sumnje da je dočnije na razvoj cena, odnosno na njihov porast, imao svoj jak uticaj i sami rat, ali kretanje produkcije zlata nije zato nimalo izgubilo od svoje zlatno-uticajne moći na obrazovanje cena.

Zbog obilne proizvodnje zlato je posle rata mnogo izgubio na svojoj kupovnoj moći. Zalihe zlata u svetu vredele su pred rat 4.770.000.000 dolara, a godine 1927 njihova vrednost ceni se na 9.204.000.000 dolara.

Od godine 1925 javljaju se novi momenti, koji imaju jak uticaj na podizanju kupovne moći zlata. Pre svega od godine 1926 do 1928 prosečna godišnja proizvodnja zlata pada na 605.000 kgr. Drugi razlog: Engleska se vraća godine 1925 zlatnom standardu. Iza nje ubrzo pristupaju uvođenju zlatne baze razmene: Francuska, Belgija, Italija, Poljska, Čehoslovačka, Rumunija, pa na posletku i letos naša država. Samo ove dve činjenice: manja produkcija i jaka tražnja zbog uvođenja zlatnog važenja u mnogo država u relativno kratkom razmaku vremena bile bi dostatne da proizroče podizanje kupovne moći zlata, dakle i novca, koine je zlato osnov. Ali, kako je u vremenu otkad je proizvodnja zlata oslabila, a njegova tražnja zbog valutnih reformama pojačana, stanovništvo zemlje u stalnom prirodnom porastu, sem toga upotreba zlata za zubarske svrhe postaje sve veća, to je tražnja zlata još više pojačana. U ovakvom stanju, naravno, da se morala javiti pijačna depresija. U članku „Problem zlata“ u listu „Ekonomist“ kaže dr. Jovanović: da koincidiranje u cenama promena sa promenama u proizvodnji plemenitih metala nije nikakva slučajnost, nego je jedna potpuno neizbežna i logična pojava.

Promene u cenama nisu rezultat slučajnosti, nego su neizbežna posledica odnosa, koja u svakom datom trenutku postoji između privrednih faktora, i da jedan od faktora, koji u ovom domenu igra presudnu ulogu, jeste količina plemenitog metala, danas gotovo isključivo zlata.“

Uviđajući svu važnost zlata, kao novčane osnove, Denovska međunarodna konferencija još godine 1922 preporučuje svima državama da nastoje, kako bi se tražnja zlata regulisavala sporazumno stalnom saradnjom emisionih zavoda. Ovaj savet ostaje, međutim, mrtvo slovo na hartiji.

Delegacija zlata, koju je 1928 godine obrazovalo Društvo naroda iz najboljih ekonomskih stručnjaka, ističe u svojim izveštajima da sa izvesnošću može očekivati u toku ove dekade 1930 do 1940 godine stalno opadanje proizvodnje zlata, tako da će god. 1940 spasti na 314.000.000.— dolara sa po prilici 400.000.000.— dolara, koliko je iznosila proizvodnja 1928. godine.

Predviđajući sve teške posledice, koje će manja proizvodnja zlata nesumnjivo izazvati u ekonomskom životu naroda, ako se ne preduzmu na vreme potrebne mere, pomenuta delegacija preporučuje među ostalim, kao protiv meru sniženje procenta pokrića. Ona nalazi da su današnji procenti pokrića previsoki. Sniženjem procenta pokrića novčanica, naravski u mogućoj blagoj meri, povećale bi se operacione rezerve i dala bi se veća elastičnost u kreditnoj politici emisionih instituta. Mi ćemo, gospodo, dobiti uskoro, ako Bog da, 450.000.000.— dinara srebrnog novca za promet. Smatram, da je specijalno za naše prilike u današnje vreme ovakva mera najbrži izlaz da se pomogne našoj proizvodnji i agrarnoj i industriskoj, i da se izade iz teške situacije, u koju su nas dovele opšte prilike. Smatram, da bi se ovakvom jednom merom predloženi budžet ne samo lakše izvršio, nego bi se moglo misliti i na jače odobravanje naknadnih i vanrednih kredita u produktivne ciljeve, jer bi se u

jačoj pojavi novčanica, neosporno ubrzala sada učinjena razmena dobara i u unutrašnjosti i sa inostranstvom, a sa jačanjem razmena jačaće se i poreska snaga naroda. Ovakvom jednom merom mogli bismo ubrzo povratiti naš privredni član od pre nekoliko godina.

Ne očekivajući da će se u pitanju pravedne podele zlata, pogotovo kada se ono sve manje proizvodi, u dogledno vreme postići zamašniji kakav međunarodni kreditni sporazum, koji bi nam obezbedio trajni ekonomski poljitak; ne očekujući da će u dogledno vreme naći oduška u međunarodnim trgovinskim odnosima, koji bi našoj proizvodnji, a naročito našem poljoprivredniku obezbedio bolju i trajnu nagradu za njegove proizvode, — smatram da nas iz ove strašne krize, pored napred istaknute mere, može bez štete izvesti samo pametna štednja i energičan i smišljen rad. Otkidajući od svojih usta i uštedu ulažući u posao, a radeći udvojeno snagom, našoj privredi, našem narodnom bogastvu ne samo da ništa nahuditi ne može, nego ćemo ga ovako radeći još i uvećati, ma kakve prilike vladale van naše države. U ovim samo pravcima treba da se kreće svaka mera Kraljevske vlade i svaki rad svakog građanina, gospodo. U ovom pravcu treba da se kreće i kreditna politika našeg emisionog zavoda.

Obilnim i jeftinim kreditiranjem proizvodnje, što će se omogućiti preduzimanjem snižavanje procenta pokrića, jaćaćemo našu domaću produkciju i stalno emancipovati od inostranstva. Devize koje danas dajemo za nabavku robe, upotrebićemo u tome slučaju za otplatu naših javnih i privatnih anuiteta inostranstvu.

Pad cena naročito u poljoprivrednoj proizvodnji stvara novi kadar nezaposlenih, koji dolaze sa sela i traže rada po varošima, da bi dopunili ono što im poljoprivredni rad nije mogao pokriti. Mi ćemo zbog prilika, koje sam istakao i koje nas zabrinjuju, svake godine sve više ovakvih nezaposlenih seljaka, radnika imati, i potrebno je već danas misliti na njihovo sistematsko zbrinjavanje obezbeđujući im mogućnost poštenog rada. Samo stvaranjem novih i jačanjem postojećih industrijskih preduzeća ovaj naš problem moguće je rešiti.

Mi u našoj državi ne treba da se mnogo bavimo pitanjima preorijentacije u produkciji našoj. Vrlo malo ćemo što naći što se još drži na ceni i što bi se bolje isplatilo proizvoditi. Globalno ipak jedva da bi igralo kakvu znatniju ulogu u našem trgovinskom bilansu. A kad bi imala takva nova produkcija neku veću važnost, brzo bi joj u današnjim međunarodnim omogućiće se obaranje cena industrijskih proizvoda, i trgovačkim odnosima, zatvorila vrata država, čijoj je potrošnji nova produkcija namenjena. Najbolji nam je primer najnovije stanovište Švajcarske, koje nas mnogo interesuje u pogledu našeg neznatnog izvoza jaja onamo. Mi treba da radimo i dalje ono i na onom, što smo i dosad radili, a što su i naši stari radili. Pored toga da se upućujemo u rad i proizvodnju svega što mi nemamo, a zašto postoje svi uslovi proizvodnje kod nas. Usavršavanjem kvaliteta i jačanjem kvantitativne proizvodnje naši će poljoprivredni i stočarski produkti osvojiti svoje prirodne pijace u inostranstvu. Jačanjem industriske proizvodnje u svakom pravcu, omogućiće se obaranje cena industrijskih proizvoda, i na taj način postepeno eliminisati disparitet, koji danas još postoji prema cenama poljoprivrednih pro-

izvoda. Rad i samo rad rešava sav naš današnji ekonomski problem. Veštačka sredstva ne treba iskoristiti. Ona mogu biti nekome od koristi, nekome od štete, kao žitni zakon.

Gospodo, pošto volim svoju naciju i svoju državu, naravno da glasujem za ovaj budžet u celosti.

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Reč ima g. senator dr. Mičić.

Dr Mića Mičić: Gospodo senatori, ja ću prema onom što sam izjavio juče u Klubu, glasati za ovaj budžet. Tačno je što je naš Finansijski odbor kazao da nije onaj budžet najbolji koji je najmanji, ali u današnjem vremenu i današnjim prilikama treba uložiti sav trud i svu brigu da taj budžet bude što niži, i mi treba da priznamo da je Kraljevska vlada uložila sve svoje napore, da taj budžet u istini bude što niži. Zbog toga mi treba Kraljevskoj vladi da taj budžet odobrimo.

Gospodo, ova privredna nevolja koja je zahvatila čitav svet, nije mogla da mimoide ni našu zemlju. Ta nevolja najbolji je saveznik i pomagač svim onim destruktivnim elementima i agentima, koji hoće da zatruju naš narod. Ta nevolja najbolji je ortak svima onima koji hoće ili žele da dode do jednog finansijskog ili socijalnog haosa, pa da u tom truležu naprave atak na naše državno i narodno jedinstvo, jer osećaju da takav atak u normalnim prilikama ne bi mogli da izvedu. (Odobrovanje i pljesak.)

Zato, gospodo, dajmo našoj Vladi ovaj budžet, a sva ostala pitanja trpeljivošću, dobrom voljom i saradnjom ja verujem da možemo i moramo izglediti. Senat može malo ili nimalo da preinači u pojedinim detaljima ovaj budžet. To je zadatak Narodne skupštine da se s tim detaljima bavi. Moglo bi to biti jedno načelno pitanje, kad bi došlo pred Senat. U načelnoj debati ja ne vidim da imamo jednog takvog načelnog pitanja pred nama. Zato se ja neću baviti sa detaljima budžeta, već ću samo da se osvrnem sa nekim napomenama u pogledu nekih mera, koje je Vlada predložila, da sprovede ovaj budžet.

Ja ću da se osvrnem na onu meru za koju je sam g. Ministar Finansija kazao da ona nije popularna, a da ju je Vlada prihvatila. Gospodo, ne treba svaka dobra mera da bude popularna. Ima dobrih mera koje nisu popularne, ali, iako su nepopularne, treba ih prihvatiti i zato kad bi ona bila samo nepopularna ne bih o njoj ni govorio. Ali ja mislim da je ova mera najteža za one koje pogađa, a to je redukcija činovničkih prinadležnosti. Kako se pravda ova redukcija? Navodi se da od 1 januara 1929 godine pa do danas životne namirnice ipak su toliko pojeftinile da se može pristupiti ovoj redukciji. Gospodo, ja mislim, ako se ne varam, da je ovo treća redukcija kroz ovaj kratak razmak vremena, a da životne namirnice nisu u tome razmeru pojeftinile koliko iznose ove tri redukcije kroz ovo vreme. Ja ću rado da verujem da radi kratkoće vremena Kraljevska Vlada nije imala dovoljno vremena da nađe nov izvor, kako bi mogla da dovede u ravnotežu naš budžet i zato se prihvatila ove teške mere, za koju ja verujem da će biti samo prolazna i što je moguće kraćeg roka. Jer povećanje prinadležnosti, koje je bio sebi postavio kao cilj režim od 6 januara, nije sledilo samo iz ekonomskih razloga. Tu je bilo i dubljih državnih razloga. Htelo se da se naš državni činovnik tako obezbedi,

da on može potpuno svoj rad, da posveti dobru Kralja i Otadžbine, da ne bude doveden niti u napast da posegne za kakvim nepodopštinama. I zato, ako su to bili razlozi, koji su doveli do toga da se povećaju činovnike prinadležnosti, ti razlozi uvek vojuju po sebi i danas i zato treba, pošto razmer taj nije toliki koliko su skraćene te prinadležnosti, treba ovo da se uzme samo kao jedna prolazna mera. Kao jedan primer, u kome se položaju i kakvom stanju nalaze naši državni činovnici, ja ću da ga dam iz sredine, koja je meni najbliža:

Svi, gospodo, znate da su banske uprave zasnovane tek pre dve godine i par meseci i tako je zasnovana i banska uprava Zetske banovine sa sedištem na Ceninju. Tamo je otišla prilična grupa činovnika, ne iz zabave nego po dužnosti službe. Ti činovnici koncem februara ove godine, prema obaveštenjima koje sam ja dobio iz pouzdanog mesta, bez obzira na svoje dugove i obaveze, koje imaju kod svojih prijatelja i rodbine, kod samo tri lokalne banke u Cetinju na menicama duguju 2.700.000 din. Gospodo, ako su ovi činovnici uz veće prinadležnosti zapali u tako velike dugove, što će ovi činovnici da rade, kada se ove prinadležnosti još više smanje, što da rade onda, kad banke počnu da protestuju i da utužuju menice. Ne može se tražiti od činovnika sa nedovoljnim sredstvima, da svoje vreme troši u traženju nekoga drugog rada ili praveći kakvih nepodopština izade na kraj. Da su činovnici imali mogućnosti da nađu kakve druge zarade, oni bi je bili našli i ne bi upali u takove neprilike. Ono Isus Hrist mogao je da učini čudo u Kani Galilejskoj i mogao je da sa pet hlebova nahrani svakoga koji je trebao, ali su činovnici obični smrtnici i čudesa ne mogu praviti. Gospodo, ova mera snižavanja činovničkih prinadležnosti nije prvi pokušaj u našoj zemlji; kako sam čuo, takovih je pokušaja bilo i ranije u predratnoj Srbiji i oni nisu svršili dobro. Zato gospodo, što treba da bude finansijska politika? Ne ostaje, gospodo, ništa drugo nego da traži nova finansijska vrela. Država kao takova nije nego jedna zajednica, jedna šira zajednica kao što su i druge zajednice. I ako se u jednoj zajednici dogodi, da ju udari zlo i da treba da se žrtvuje, mi ćemo se ogledati, ko je kakav između nas, pogledaćemo se, ko je slabiji ko je imućniji i nećemo udariti najslabijega, nego ćemo reći, ti koji su imućniji, doprinosi. Dok u konkretnom slučaju ova žrtva nametnula se našem činovništvu, udarilo se po džepu onoga koji je slabiji.

U vezi sa ovim ja hoću, gospodo, da se osvrnem na naš poreski sistem i poreske oblike. Naš poreski sistem određuje da postoje sledeći poreski oblici: 1). Prihodi od zemljišta, zemljarina, to je porez, koji u glavnome plaća seljak; 2). Prihod od zgrada, kućarina, to je porez, koji u glavnome plaća kućevlasnik; 3). Prihod od preduzeća, radnja i samostalnih zanimanja, to je porez, koji plaćaju privrednici i profesionalci; 4). Rente, to je porez koji plaćaju imućniji; 5). Prihod preduzeća obveznih na javno polaganje računa, to je porez, koji plaćaju trgovačka društva.

Na svih ovih pet poreskih oblika predviđeni su i neki dodatci kao prirezi, u pogledu svih ovih poreza osim rente predviđen je i dopunski porez. Onaj namućniji, onaj rentijer ne plaća dopunski porez. Mi znamo, gospodo, što znači dopunski porez i koliko on može poreskih sredstva da izbaci.

Iz ovoga, gospodo, vidite da nemamo ovde jednoga poreskoga oblika koji imaju druge zemlje, koje su finansijski dobro organizovane, a to je lična dohodarina. Ja neću imenom spomenuti ni jednu zemlju, u kojoj postoji ta lična dohodarina, ali zemlje koje su poznate kao bogate i aristokratske, kao kapitalističke zemlje, imaju porez na ličnu dohodarinu, koja pogađa bogate slojeve, a mi, siromašna i uglavnom seljačka zemlja, nemamo taj porez. Ja sam čuo, da se u ranijoj skupštini govorilo i radilo o tom da bi se ovaj porez zaveo u našoj zemlji, ali je bilo izvesnih upliva, koji su uspjeli da to osujete.

Gospodo, što je lična dohodarina? Lična dohodarina nije nego samo onaj porez koji se udari na one prihode koje ima pojedinac i koji mu ostanu iza kako mu se odbiju svi poreski oblici i iza kako se odbije onaj egzistencni minimum koji mu je potreban za život. Pravedno je, gospodo, kad se odbije sve što otpada na poreske oblike i na egzistencni minimum ako ima prečiška da se udari porez jedan i na to. Tako su učinile druge države, pa tako neka učini i naša država.

Gospodo, ako mi zavedemo ovu ličnu dohodarinu našoj finansijskoj politici stvorila se nova finansijska vrela i mi nećemo biti prisiljeni da pristupamo onim merama koje su ne samo nepopularne nego i teške. Ne samo to nego stvaranje ovog novog poreskog oblika može da doprinese ublaživanju i drugih tereta koji pogadaju proizvodnju, koji pogadaju energiju i koji pogadaju rad. Nije pravično da poreski oblik, prihod od tečevine, da taj porez koji pogadaju privrednike i profesionaliste, bude daleko veći nego porez koji pogadaju rentijere i bogataše, jer privrednik najzad radi, tu je energija koja se oporezuje, a prihod od ovih bogataša to su neproductivni prihodi i mi treba jače da ih oporezujemo a manje ono što predstavlja proizvodnju narodnu.

Gospodo, ja sam ovo izneo ne onako da govorim kroz prozor nego za to što sam duboko uveren da možemo da stvorimo ovim načinom jedno finansijsko vrelo. Ja nisam ni najmanje socijalistički nastrojen, ovo što predlažem pogoduje i mene i sve vas; ali budući da socijalna pravda zahteva da naš poreski sistem u prvom redu zahvati onoga koji je jači, zato sam ovo izneo. (Odobranje).

Gospodo, govorilo se mnogo i prilikom adresne debate u Narodnoj skupštini i u klubskim sednicama o razduženju seljaka. Istina, gospodo, potrebno je da država u granicama finansijske i zakonske mogućnosti učini sve ono što može da dovede do razduženja seljaka. Istina, gospodo, potrebno je da država u granicama finansijske i zakonske mogućnosti učini sve ono što može da dovede do razduženja seljaka, ali nije dosta samo dovesti do razduženja. Treba ukloniti i one uzroke koji su doveli do toga zaduženja, a jedan od tih razloga koji je doveo do zaduženja seljaka jeste kupovna nesposobnost potrošača na koje je seljak upućen jesu gradovi, a u gradovima su činovnici. I to je jedan argument koji govori za to da će ova mera koja pogadaju činovništvo pogoditi i našega seljaka.

Gospodo, u vezi sa zaduženjem seljaka imam da spomenem još nešto što izgleda malo čudnovato a to je da je položaj ovih zaduženih seljaka ipak donekle zavidan prema položaju onih seljaka koji nemaju na što da se zaduže. Ja mislim na seljaštvo u Zetskoj banovini. Naši seljaci ne mogu da se zaduže jer na

goli krš, trnovu šumu i polja koja su leti spržena a kroz zimu velika otvorena jezera niko ne da kredita i ti seljaci ne mogu da se zaduže. Ovi seljaci koji su zadužni ipak izdrže jednu do dve nerodne godine pa kad dode dobra oni se poprave, ali ovi seljaci naši koji nemaju na šta da uzmu kredita njima je svaka godina jednako rdava. Zato, gospodo, u koliko je god dosadno i zamarajuće slušati ovu priču o pasivnim krajevima, ipak verujte da nije ugodno ni onima iz pasivnih krajeva neprestano dolaziti u Beograd pred Kraljevsku vladu i moliti za milost. To je s jedne strane ponižavajuće, a nije s druge strane ni davalo zdrave rezultate. Ako uzmemo u obzir, koliko se za ovih deset godina potrošilo na ove neproductivne krajeve, mi ćemo doći do sume od stotinu miliona. To se je istina davalo u formi javnih radova, ali ti radovi su bili ili opravke puteva ili druga krparenja ali ništa productivno nije se stvorilo.

Da se kroz 10 godina imao jedan plan u šta bi se trošila pomoć koja se daje od države, bilo bi danas sasvim drukčije. Ali, ako se i danas počne sa izgradivanjem jednog plana, još neće biti kasno. Mi bi smo mogli sastaviti jedan plan za 10 godina, po kome bi se izvršila melioracija zemljišta u Hercegovini i Crnoj Gori, — i ja sam uveren, gospodo, da suma određena za izvršenje toga plana, u toku 10 godina, ne bi, ni u koliko bila veća, nego kad se skupi sva ova pomoć, koja se daje od strane države za pasivne krajeve. Sa tim sredstvima mi bi smo mogli pomoći naš narod u tim pasivnim krajevima i dovesti ga u položaj koji nikako ne bi bio mnogo gori nego što je položaj naroda u drugim krajevima. Takvu pomoć mi treba da ukazemo našem seljaku. Inače seljak će i dalje biti zapostavljen, jer će taj kraj ostati pasivan.

Osim toga, gospodo, mi treba da tražimo načina da se našim siromašnim banovinama da mogućnost da narod tamo zaraduje. Bez toga će biti vrlo teško. I zato investicije koje se daju na banovine treba posmatrati sa gledišta zarade onoga tamošnjeg siromašnog sveta. Treba nastojati da se ukloni sve što stoji na putu tim zaradama, — a u prvom redu treba učiniti sve da se u pasivnim krajevima, u Hercegovini i Crnoj Gori razvije što više građevinska delatnost koja bi mogla da pruži zarade onome svetu. — Sad ću navesti još jedan momenat, gospodo senatori. Ne znam da li je po sredi kartel ili kakva druga činjenica. Reč je, gospodo, o cementu koji je 1931 godine koštao franko tvornica 21 dinar po kvintalu za inozemstvo, a 26.20 dinara za tuzemstvo. Danas, pak kvintal za inozemstvo košta 21 dinar, a za tuzemstvo 43 dinara. Ja ne znam, gospodo, kakvi su tu razlozi, što su takve cene. Neću da napadam celu stvar kad nisam upućen u detalje i kad nemam informacija i detaljnih podataka, — ali smatram da bi nadležni faktori ovo trebali da izvide. I isto tako kao što se ukida žitni režim, kad se našlo da on nije, ako ne bude opravdan, neka se ukine i cementni režim. — Što se tiče prireza dozvolite mi, gospodo, da kažem sledeće. Osim poreza pučanstvo plaća i prireze za banovinske i samoupravne finansije. Vrlo je važno to kako se danas odmeravaju prirezi. Naše opštine bile su zavele praksu da se prirez ne sme udarati podjednako na sve slojeve naroda. Opštine su prakticirale da prirez udaraju prema poreskoj sposobnosti obveznika. Gospodo, danas je ekonomska kriza najjače pogodila seljaka, privrednika, a najmanje kućevlasnika, jer kućevlas-

nik je zadržao, skoro, svu raniju kiriju, — a uz to ima jeftiniji život, jer je vrednost životnih namirnica manja. I za to se je po našim opštinama vodilo računa o toj razlici, te je udaran veći prirez na zgrade i kućevlasnike, a manji na privrednike, što je, uostalom, bilo i pravično.

Naše Ministarstvo finansija stavilo se na stanovište da se ne sme praviti nikakva razlika, već da moraju biti svi udareni jednakim prirezom. I koliko god smo nastojali da kod Ministarstva finansija postignemo da se ipak pravi ova diferencija, mi u tome nismo uspeli. Ja mislim da će biti potrebno da nam Kraljevska Vlada, bilo iz svoje inicijative, bilo na našu inicijativu, podnese jednu zakonsku odredbu, po kojoj će se i u tom pravcu praviti jedna diferencija, te da samoupravni prirezi, koje udaraju i opštine i banovine, budu razdeljeni onako kako pravičnost to zahteva. U vezi s ovim opštinskim prirezima ja ću još da kažem samo par reči.

Naveštio nas je G. Ministar finansija da će doći novi zakon, koji će urediti finansisku organizaciju opština. Ja ne znam hoćemo li imati prigode da vidimo taj projekat zakona. Naravna stvar, kada taj zakonski projekat prode kroz Skupštinu, teško ćemo mi ovde moći što da menjamo. Za to ću ja sada reći par reči o tom pitanju, jer ja se već 20 godina bavim komunalnim pitanjima, i imam nešto prakse u tim pitanjima. Najviše me zanima kako će se urediti pitanje finansija u našim gradskim opštinama. Jer, koliko god se više na opštine da su rastrošne i da ne vode računa o ekonomiji, to nije uvek tako. Ima opština koje su u ravnoteži sa svojim finansijama, ali bez svoje krivnje dolaze u nezgodan položaj. To se osobito događa onim opštinama koje ne primaju direktno svoje prireze, već ih pobiraju preko poreske uprave. Tako se dogodi, da dok ste računali da ćete tačno primiti sve prireze, najedanput čujete odgovor poreske uprave: da vam je ona dala sve što je imala i da vam više ne može dati, zbog čega u opštinskim finansijama nastane jedna luknja, kao što je nastala i u državnim finansijama, usled Huverovog moratorijuma. Da bi se to izbeglo, trebalo bi u novom zakonu o opštinskim finansijama predvideti odredbu o opštinskoj finansijskoj samostalnosti u tom smislu. Država neka vodi strogi nadzor, uz stroge sankcije, nad opštinskim finansijama i opštinskim prihodima, ali neka se prepusti gradskim opštinama, da one same pribiraju svoje prihode.

Ja bih, gospodo, mogao ovim da završim. Ja sam učinio nekoliko napomena, koje, ako se nađu da su bile dobre i uvažene, biće mi milo; a ako sene uvažavaju, molim da mi se ne zameri što sam visoki dom zamarao.

Na političkim pitanjima i na Jugoslovenstvu nisam se, gospodo, zadržavao, jer o tome se mnogo već govorilo i prigodom Adresne debate i u našoj Skupštini. Ja ću da završim time, da svi mi treba samo da imamo dobre volje i odlučnosti, da krenemo putem koji vodi ne od 6 januara unatrag, nego od 6 januara napred. (Aplauz i živo odobravanje.)

Potpredsednik **Jovan Altiparmaković**: Ima reč senator g. Matija Popović.

Prota Matija Popović: Gospodo senatori, onako isto kao što su poštovani govornici ovde i u Narodnoj skupštini govorili i kao što se u javnosti pisalo o

onome našem istoriskom aktu od 6 januara 1929 godine, dozvolite i meni, da sa nekoliko reči sa ovoga mesta o tome progovorim.

Akt od 6 januara pozdravili su sa oduševljenjem svi oni zabrinuti rodoljubi, koji nisu videli drugoga izlaza iz onoga skoro beznadežnog stanja. I ja mislim da se u tome nisu prevarili, jer je narodni taj akt doneo trajnih dobara i koristi, od kojih ću ja samo spomenuti tri.

Tako, gospodo, prvi uspeh toga akta jeste smirivanje i stišavanje do kulminacije uzbuđenih partijskih strasti, i te su se toliko stišale, da su se ubrzo iza toga akta počeli približivati polako i postepeno ne samo brat bratu, nego čak i partizan partizanu. I rezultat toga akta i toga rada, toga stišavanja partijskih strasti jeste evo i ova naša nova ustanova, ovaj Senat, u kome kao što vidite ima nas iz svih mogućih bivših partija. I eto, kako lepo, složno i zajednički možemo da radimo na dobru države, kako možemo da radimo na onom programu, koji je taj istoriski akt doneo i kome je programu glavna parola bila: „Jedinstvo naroda i celina države iznad svega!“

Drugi važan uspeh toga akta od 6 januara jeste izjednačenje zakonodavstva. Ja sam bivao u prošlim parlamentima kao i vi, i videli ste i vi i ja, koliko su se koplja lomila oko donošenja zakona, ali se nije skoro ništa postiglo. Narod je vapio za izjednačenjem zakona, a nije ga bilo, i zasluga je ovoga režima, da je to zakonodavstvo izjednačeno i da smo mi sada u stanju da ga izvodimo, jer bez jednog zakonodavstva ne možemo raditi na stvarnom izjednačenju i u jedinjenju države.

Treće pitanje oko koga su sve partije lomile koplja, ali skoro bez uspeha, jeste podela zemlje na oblasti. Ovaj režim, po mome mišljenju, i to je pitanje sretno rešio podelom na banovine. Istina banovinske dažbine pale su vrlo teško našem narodu i u ne vreme, ali, gospodo, ja mislim da to nije zbog same ustanove banovina, nego je zbog opšteg i katastrofalnog pada cena poljoprivrednih i drugim proizvodima. Da su po kojoj sreći te banovine mogle biti uspostavljene 1925, ili 1926 ili možda 1927 godine taj teret banovinskih dažbina ne bi se osetio, kao što se sada oseća, jer je onda narod materijalno mnogo

Dakle, gospodo, po mome mišljenju samo ova tri rezultata režima od 6 januara: stišavanje političkih strasti, izjednačenje zakonodavstva, podela zemlje na banovine, zaslužuju da mi sa ovoga mesta — i ja u ime svoje naravno — izrazim najveću blagodarnost inicijatoru toga režima Nj. Veličanstvu Kralju, a tako isto i njegovim saradnicima, kojima, gospodo, budimo iskreni i otvoreni — nije bio tako zavidan položaj onda, kad su oni primili ovu dužnost na sebe.

A sada, gospodo, konstatujući ovo sa zadovoljstvom, ja se neću baviti o političkoj strani rada Vlade, nego ću preći odmah na budžet. Preći ću na budžet radi toga i mislim da nije ni potrebno da opširno govorimo o politici, jer su danas privredna i ekonomska pitanja stavila sama sebe na dnevni red ne samo kod nas, nego i u celom svetu i ona se ne mogu skinuti sa dnevnog reda bez jednog definitivnog rešenja.

Budžet za godinu 1932-33 u odnosu prema sadašnjem, tekućem budžetu, stvarno je manji za 2.900.000.000. To je svakako jedno ogromno smanjenje. Za toliku sumu biće slabija potrošačka moć onih, koji su tangirani ovim budžetom, a brisanjem mnogih

radova u budžetu još će se više umnožiti broj neza-
poslenih kod nas, kao što se još u mnogo većem bro-
ju umnaža u drugom svetu. Izgleda da pitanje neza-
poslenih kao i ravnoteža budžeta zadaje brige celom
svetu. To su svakako posledice rata koje još traju
i posledice pada cena poljoprivrednim proizvodima.
Mi znamo da je svet uvek patio većinom zbog oskudice
raznih životnih namirnica. Nije bilo dovoljno namir-
nica, odnosno bilo ih je manje uvek nego li sve-
ta i svet je zbog toga patio. Danas naprotiv, kad
svih tih namirnica ima mnogo više, svet opet pati.
Pre smo patili od oskudice životnih namirnica, a sada
patimo od izobilja, jer pored sveg tog izobilja i ži-
votnih namirnica mi vidimo da se na jednoj strani u
svetu nalaze milioni gradnih, a s druge strane da se
ta dobra gomilaju u milionima centi životnih namirni-
ca i da se one čak bacaju i u more pa da se čak
kao što smo nedavno čitali, kafom lože i lokomotive
u Braziliji. Vidi se iz svega da je nastao jedan uža-
san poremećaj u celom svetu i moje je mišljenje da je
to posledica rata. Dobra nisu ni približno pravilno
i pravedno raspodeljena i dok se ona nepotrebno go-
milaju, dotle se ne može doći do onoga što je najpo-
trebnije za život. Ceo svet mi izgleda kao jedan veliki
bolesnik, oko koga su se sastali najbolji lekari i tra-
že kako da nađu leka za tog bolesnika. Ta opšta
svetska bolest zahvatila je i nas i mi moramo da joj
poklonimo najveću pažnju.

Jedan od lekova i olakšanja jeste nesumnjivo i
dobar budžet. Zadatak je budžeta da omogući pra-
vilno funkcionisanje državnog aparata, da dade onaj
minimum svakom onome, koji zavisi od tog budžeta
da bi se tako preživelo ovo teško stanje dok ne dođe
opet do normalnog stanja. Po mom mišljenju ovo i
nije običan budžet, jer već po tome što je umanjeni za
skoro tri milijarde dinara u vreme štednje, u kome mi
živimo, moramo da mu poklonimo naročitu pažnju. I
ovoliko, koliko je reduciran, on je za privrednu snagu
našeg naroda golem, ali za potrebe narodne, i to za
najelementarnije potrebe našega naroda, on je i suvi-
še malen tako, da bi nam trebao još jedanput ili
i dva puta toliki da bismo mi namirili ono što je naj-
potrebnije našem narodu, da može da stane u red dru-
gih kulturnih naroda.

Koliki bi trebao da bude budžet Ministarstva
prosvete? Kod nas i danas još ima krajeva u kojima
dolazi 3000 stanovnika pa čak i više od 3000 na je-
dnu školu. Uzmite koliko bi nam trebalo miliona da
se izgrade škole i da se omogući svakom onom na-
šem detetu da dobije najpotrebnije osnovno znanje, pa
da jedanput već skinemo taj ogroman procenat ne-
pismenosti našeg naroda, koji se, nažalost, kreće još
uvek oko 80%; a mi smo prinuđeni da brišemo u
budžetu Ministarstva prosvete ogromne sume. Ili, na
primer, uzmite budžet Ministarstva saobraćaja! Koliko
bi on trebao da iznosi da bi podmirio ono što je naj-
potrebnije za našu državu i naš narod! Mi imamo čitavih
pokrajina u našoj državi koje nemaju ili nikako
ili vrlo malo železnica. Mi imamo srezova, bar kod
nas u Bosni, koji nisu međusobno vezani putevima, a
kamo li da budu vezana putevima pojedina sela. Za
sve bi to trebalo novaca, jer su to najpotrebniji na-
rodni zahtevi i potrebe. A Ministarstvo narodnog
zdravlja i socijalne politike? Svima vama je poznato
na kakvom je stepenu zdravstveno i higijensko stanje
našega seljaka u nekim krajevima naše države.

Gospodo, ono se ne razlikuje, može biti, od živo-
ta onih najdivljih naroda i zemalja, i dosta puta naš
je seljak prinuđen na ovakvom zimskom vremenu da
živi zajedno sa svojim stokom. Koliko bi nam tu tre-
balo miliona i milijardi da mi omogućimo našem se-
ljaku, tome temelju naše države, na kome počiva sve,
da i on jedanput dođe do kuće kakva pristoji i ka-
kva treba čoveku. Sve su to potrebe, koje vapi za iz-
vršenjem, ali zabadava je to sve, kad nas je zaokupi-
la ta kriza i mi moramo sve to da odložimo za bolja
vremena i da nastojimo samo da provedemo ono što
je najpotrebnije. Ovakvo stanje, u kakvom se naš na-
rod nalazi, samo je naš narod u mogućnosti da pod-
nese, zato, što je on sa malim zadovoljan, što je
optimist i u najtežim prilikama i što se uvek boljem
i boljem nada. I ja sam uveren da će on to bolje vre-
me i dočekati, i kao što je proživio mnogo nevolja i
nedaća u prošlosti, tako će proživeti i ovo i dočekati
bolja vremena.

Gospodo, prvi uslov dobroga budžeta je dakle nje-
gova ravnoteža, a uslov za ravnotežu je stabi-
lnost valute. U ovom pitanju Gospodin Ministar finansija
i u svome ekspezu usmenom i pismenom bio je pot-
puno iskren i otvoren i to je svakako za pohvalu, jer
se bolest može lečiti samo onda sa uspehom, kad se
postavi pravilna diagnoza. Hoće li se ovaj budžet o-
stvariti ovakav kakav je, mi smo videli da nije mogao
pozitivno tvrditi ni sam Ministar Finansija. Kao pod-
loga za sastav ovoga budžeta, Gospodin Ministar Fi-
nansija je izjavio, da su uzeti državni prihodi iz pro-
šle godine. Ja sam pročitao izveštaj odborski, u kome
stoji da je za prvih 11 meseci 1931 kalendarske godi-
ne, naime, od 1 januara do 30 novembra 1931 godine,
državni prihodi izneli 9.882.000.000. — dinara, a to
je upravo manje za 1.348.888.880. — dinara nego za
isto vreme, u 1930 godini, a manje je za 728.000.000.
din. nego u 1929 godini za isto vreme.

Prema tome, gospodo, da se ostvari ovaj budžet
za 1932/33 godinu značilo bi to da decembar 1931
godine treba da dade oko 1.400.000.000. — dinara
državnih prihoda i da u 11 meseci 1932 kalendarske
godine teku isto tako državni prihodi, kao što su
tekli 1931 godine. Da li će to tako biti ja moram da
izjavim sumnju i da kažem da to ne može biti. Jer
kad vidimo kako su opali prihodi u 1930 godini pre-
ma 1929 godini, i kako su opali prihodi u 1931 go-
dini prema prihodima u 1930 godini onda je veliko
pitanje, hoće li se moći ostvariti ovaj budžet. Ja sam
uveren da će vlada morati i u toku ove budžetske go-
dine praviti redukciju, samo bih upozorio na to da
kada se prave te redukcije, da se ne brišu možda mno-
ge potrebne stvari, a da se ostavljaju suvišne stva-
ri. Još mislim kada bi se budžet dobro pretreso da bi
u njemu bilo još suvišnih stvari koje bi trebalo brisati,
a izbrisane su mnoge potrebne stvari. Budžet naš ne
bi morao biti ovoliko reduciran, da se od svih država
poštuju međunarodni ugovori onako kako ih naša
država poštuje.

Jer naša država doista plaća uredno i tačno sve
svoje dugove i to onim državama, koje su mnogo bo-
gatije od nas. I dok mi opterećujemo naš budžet za
plaćanje tih obaveza bogatim državama sa ogromnom
sumom od 1,558.000.000. — dinara, dotle jedna Ne-
mačka, još uvek silna i moćna država i po svojoj in-
dustriji i po svom trgovinskom bilansu, dosledna
principima koje je ispovedala u predratno vreme, da

su međunarodni ugovori parčad hartije, uspela je preko predsednika Severo-Američke države, Huvera, da nam otkaže plaćanja koja godišnje iznose 406 miliona i tako nas je neispunjavanje tih obaveza dovelo u još teži položaj. Na taj način mi smo još teže mogli ostvariti ravnotežu budžeta. Zato mislim da je dužnost, a i pravo Kraljevske vlade, da u sporazumu sa našim saveznicima preduzme sve što je potrebno, da svaka država po međunarodnim ugovorima ispunjava svoje obaveze prema nama, kad i mi svoje obaveze prema drugim državama ispunjavamo.

Gospodo, da je Kraljevska vlada uložila sav trud da postigne ravnotežu u budžetu, dokaz je i to, što je u toku budžetske diskusije u Narodnoj skupštini podnosila, a i još i sada podnosi razne zakone koji su u vezi sa budžetom koji će svakako olakšati stanje u zemlji. Takav je n.pr. zakon o nesporednim porezima, o taksama i trošarinama, a danas smo čitali u novinama da je Vlada spremila projekt Zakona za zaštitu zemljoradnika od previsokih kamata i u pogledu njegovog razduženja. Ja o tome neću sada da govorim, jer će taj zakon doći i pred Senat, pa ćemo imati prilike da o njemu raspravljamo. Zakon o taksama, donet je 1923 u sasvim drukčijim privrednim prilikama; kad dinar nije vredio ni trećinu koliko danas; stoga su takse po tom zakonu za narod jedan veliki teret. Ni o tome neću više da govorim, jer će i taj Zakon doći pred Senat.

Gospodo, u vezi sa realizovanjem budžeta i olakšanjem privredne krize potrebno je da Kraljevska vlada upotrebi sav svoj autoritet kod naših saveznika i svih zainteresovanih država, kako bi smo omogućili da se što bolje unovče naši poljoprivredni i stočarski proizvodi s jedne strane, a s druge strane da uvozimo u zemlju samo ono što je najpotrebnije. Naročito pažnju treba obratiti na to da se u ovim teškim vremenima ne uvozi luksuzna roba. Danas nije dovoljno samo sprečavati, nego treba prosto zabranjivati uvoz luksuzne robe. Istina iako naš narod voli gospodstvo i gospodina čoveka i ponosi se sa svojim prvim ljudima, ako su gospoda, ali to on može da čini samo onda, kad je sit i obučen; a ne danas, kada je gladan, go i bos, pa ne može ravnodušno da gleda luksuz i rasipanje. Stoga mislim da je dužnost Kraljevske vlade da na svakom koraku suzbije luksuz, a nikako se ne sme videti luksuz u državnim nadležnostima i kod državnih funkcionera.

Gospodo, bilo bi dalje potrebno za ublaženje krize, da se sistematski i propagandistički preko organa države naš narod upućuje na produkciju onih artikala, koji imaju danas bolju cenu od žitarica. Tu dolazi u prvom redu voćarstvo, povrtljarstvo, pčelarstvo, živinarstvo, i druge privredne grane. To je potrebno već zbog toga, što je danas kukuruz u mom kraju 50, 60—70 dinara met., dok je 100 kg. krompira 150—200. dinara.

Isto tako trešnje, razne voćke, šljive, dostizale su cenu od 150 do 200 dinara, a kukuruz, kao što rekoh, samo 70. To je, gospodo, velika razlika i u cenama i u radu i kad se uzme koliko trud i radnu snagu uloži seljak oko kukuruza a koliko je posla oko pčelarstva it.d., onda bi zaista trebali organi vlasti — sreski ekonomski, da tako reći iskoriste ovu nevolju naroda, pa kad nema tako reći ništa od toga žita da ga upućuje na proizvodnju ovih poljoprivrednih grana, čije su cene zaista velike. Isto tako dužnost je Vlade

da stalno iznalazi puteve i načine da se dođe do makar približne srazmere u cenama produkata industrijskih i poljoprivrednih (Gavrilo Cerović: Nema Ministara da čuju ovo). Ima ih, tu je g. Ministar.

Dozvolite mi sada da progovorim nekoliko reči o našim industrijama, naročito o šumskoj. Te industrije, meni se čini, neće i nisu htete raditi nikada bez velike zarade. Ako nemaju velike zarade one zatvaraju radnje, posao obustavljaju i tako postupanje pogada najviše radnika, jer su se i direktor i upravnik i članovi nadzornog odbora blagovremeno osigurali i mogu da žive ako fabrika bude zatvorena i duže vremena. Ja sam čuo ovde od g. Ministra Šuperine prilikom rasprave o Privrednom veću kako on poznaje trgovce sa drvotom, koji leže na teškim milionima. To je lažno, gospodo. Uopšte, te teške milione iz naših naročito drvarskih preduzeća izvukli su stranci, a našem su svetu ostavili mrvice, pa često puta i do tih mrvica nije mogao da dođe. Žalosna je samo ta pojava što se našlo naših ljudi, pa su pomogli tim strancima da izvuku te teške milione. Tako, gospodo, od najvećih naših državnih dobara šuma meni se čini od najmanje koristi imaju narod i država. Ja poznajem jedno takvo preduzeće, u kome ina i država nešto preko 20% akcija. To preduzeće ina ništa manje 6 direktora, samih 6 direktora, osim drugih činovnika, pa prema tome sada možete računati ostali broj činovnika, članova upravnog i nadzornog odbora i onda nije nikakvo čudo što je to preduzeće uvek pasivno, ali ono ipak uvek plaća dividendu onima koji tu dividendu treba da prime (Gavrilo Cerović: Koje je to preduzeće?) To ću reći na kraju. Dakle, to preduzeće uvek je pasivno. Država u njemu učestvuje, ima čak i svoja dva predstavnika, ali vazda je to preduzeće pasivno. Ja znam jedno drugo preduzeće, sa privatnim kapitalom, istina stranim kapitalom, ali kapitalom jedne naše savezničke i prijateljske zemlje. To preduzeće sa kapitalom od 80,000.000. dinara ima samo jednog direktora. I naravno prema tome ima i ostalo osoblje. I to preduzeće... (Toma Jalžabetić: Zato nije pasivno!) to preduzeće nije pasivno. Njegov bilans za 1930 godinu iskazuje čist dobitak od 16,000.000 dinara. Dakle, vidite, kako izgleda razlika između jednog preduzeća u kome se radi kao što treba i preduzeća u kome se radi kako ne treba, a moje je uverenje da se u našim preduzećima radi kako ne treba.

Jedan odlučan udarac toj korupciji zadao je g. Laza Radivojević, ondašnji Ministar šuma i rudnika, koga ovde sada nema, što mi je žao, ali ja ipak zahvaljujem na tome, iako nije ovde. (Jedan glas: Jedini je on pogodio pravi put!)

Ali čim je on otišao sa svoga mesta, ta je stvar zaspala. Ja bih apelovao sada na gosp. Ministra šuma i ruda, da nastavi ono što je gosp. Radivojević počeo ali njega nema sada tu.

Medutim, ja mislim, gospodo, da ćemo tome naći leka jedino na taj način, ako podnesemo jedan predlog da se obrazuje nova anketa, koja treba da nastavi rad tamo gde je pretao g. Radivojević i da se isteraju krivci na površinu. Jedino tako možemo lečiti ovu nezgodu.

Dakle, gospodo, ja mislim da bi ta anketa morala nastaviti onaj rad tako da bi mogla ustanoviti pravo stanje u svim industrijama i prema tome onda da može naterati one industrije, koje hoće da rade samo sa velikom zaradom, da se mogu zadovoljiti i sa ma-

nijim zaradama, da se na taj način omogućiti zaposlenje onome svetu, koji je bio otpušten.

Isto tako kod tih industrija imade još uvek stranih i stručnih činovnika i radnika i običnih, a dotle naši stručni sinovi, znam nekoliko primera da su tražili u istim preduzećima rada, ali nisu mogli dobiti mesta. Vazda se nađe nekakav način, vazda se nađe nekakav izgovor, vazda kažu, ima još šest meseci, Ministar mu je produžio i tako se stalno produžava tim stranim ljudima opstanak u raznim preduzećima, a naši sinovi teško dobivaju mesta.

Gospodo, sada nešto o administraciji državnoj. Nije potrebno mnogo o tom govoriti, jer svi znate kakova je ta državna administracija, a znam i ja. Ta državna administracija bila je predmetom kritike u svim predašnjim parlamentima i sve su se partije bavile s tim pitanjem, ali je obično uvek ostalo na tom. Nije se došlo ni do kakvog rezultata. Ta administracija izgleda kao neki valjak, koji sve gazi, niko se ne može naći, da taj valjak okrene pravim putem ili makar da ga zaustavi. To je gospodo, jedna velika nevolja, koja se mora lečiti.

Gospodo, od kolike je važnosti uproštenje državne administracije, vi znate i po tom, što je i u Besedi Njegovog Veličanstva Kralja i u Adresi kao odgovoru na Besedu sponrenuto uproštenje državne administracije. I na tom se ne sme oštati. Rešenju toga pitanja mora se pristupiti. Ja ću samo navesti za ilustraciju nekoliko primera, sitnih primera, kako idu poslovi u toj našoj administraciji.

Posmatrao sam, gospodo, kako se opravljala jedna državna kuća. Dakle, u maju izvešten je tehnički odbor da je odobren kredit za opravku tih državnih kuća i da podnese troškove Ministarstvu građevina. On je napravio troškovnik, metnuo je, da treba osim popravka kuće, krova, vrata it.d. i sijalice. Vraća se natrag ceo predmet, kažu, sijalice ne spadaju u opravak, za to se mora drugi troškovnik praviti. I sada treba nanovo raditi. Što će sada onaj činovnik, ne može opraviti zgradu a da nema osvetljenja. Mora da švindluje i napravi, da za krov treba više nego što u istini treba, da tako može nabaviti i sijalice. Vraćen je akt Ministarstvu natrag. Opet traje nekoliko nedelja. Ministarstvo odobrava i kaže, licitacija. Raspisuje se licitacija, javilo se tri licitanta, šalje se Ministarstvu građevina, Ministarstvo nađe zamerku jednom licitantu, Ponovo se raspisuje licitacija opet traje nekoliko meseci, opet se šalje na odobrenje Ministarstvu i Ministar jedva jedanput odobri.

Ministarstvo jedva odobri taj kredit i ta je prepiska trajala od maja meseca sve do decembra i tek u januaru je počela opravka, a posao, naročito zidarski, ne vredi gotovo ništa kad se radi u zimu. Pare su potrošene, a od celoga toga posla nije bilo nikakve kristi. Drugi jedan primer. U pitanju je bio broj kuće jednoga nadležstva. Trebalo je za to 14 dinara kredita i to je išlo kroz 3—4 instance da bi se dobio taj kredit od 14 dinara za broj kuće toga nadležstva. To je išlo nekoliko meseci tamo i amo dok se taj kredit nije odobrio. Kad je došlo odobrenje da se može to učiniti, onda se desilo nešto drugo. Trgovac koji je trebao da udari tu tablicu, morao je da pošalje unapred priznanicu za prijem tih 14 dinara. U drugom svedu priznanica se daje kad se nešto primi. Na kraju krajeva jedva dode odobrenje da se taj kućni broj posle tri do četiri meseca pribije.

U jednoj srednjoj školi jedan profesor imao je jednu zoološku zbirku gušterova, leptira, zmija i dr. što mu je potrebno za predavanje deci, pa pošto je ta zbirka duže vremena stajala, trebalo je u boce naliti špiritusa koji se je vremenom istrošio, te ako se te boce nebi ponovo nalile špiritusom, pretila je opasnost da ti primerci guštera, zmija i drugog propadnu. Pošalje molbu da se nabavi potrebna količina špiritusa, da sačuva te životinje koje su potrebne za školsku nastavu. Odgovoreno mu je da nema kredita. Žao je bilo čoveku da mu propadnu tako lepi primerci životinja i onda se obrati jednoj fabrici s molbom za 30 litara špiritusa, fabrika mu je odobrila da može uzeti tih 30 litara špiritusa. On naredi da mu se donese špiritus, ali šta biva, finans za vrat. Zašto nosiš i za koga taj špiritus? Nosim u kabinet za školu. Trošarinu! — Da smo imali za trošarinu, ne bismo molili da nam se pokloni ovo malo špiritusa što je potrebno za školsku nastavu. Šta biva? Finansijski organ zapleni taj špiritus i morala je biti upućena molba Ministarstvu Finansija da se taj špiritus oslobodi te trošarine. Na kraju krajeva, odobrenje je stiglo, ali za to vreme polovina tih guštera, zmija i ostalih insekata koji su potrebni za školsku nastavu virilo je iz špirita.

Još jedan primer. Jednome profesoru u gimnaziji nestalo je sundera i krede. On se obrati svome direktoru i zatraži da se to nabavi, sundera za 15 dinara i krede za 12 dinara. Morala je da se obrazuje komisija od 3 člana koja će da izvrši tu nabavku, i kad je tome profesoru drugi put nestala kreda, on je lepo iz svog džepa izvadio svoj novac i kupio kredu, ne čekajući da se obavlja i drugi put ova administrativna procedura.

To su vam, gospodo, sitni primeri o toj našoj administraciji. Ja mislim da ovde potrebno bilo da se obrazuje jedna anketa od g. g. narodnih poslanika, senatora i nekoliko penzionisanih administrativnih činovnika, a nikako aktivnih činovnika, jer mislim da je nekima u interesu da i dalje ostane takva administracija, kao što je do sada.

Sve se kaže kako mi imamo malo činovnika. Lepo, sad ih imamo dosta, ali, izgleda mi da što više imamo činovnika, posao ide sve teže. Izgleda da ti činovnici jedan drugom smetaju, — i zato ja mislim, gospodo, da bi trebalo ustanoviti jednu anketu, koja bi ovu stvar proučila, a ne da ostane ovako kao što je dosada ostalo samo na razgovoru. Jer, administracija naglašena i u Kraljevskoj Besedi, a i u odgovoru na tu Besedu — u Adresi. — Još nekoliko reči, gospodo, o samoupravnim dažbinama. Ja mislim da nigde samoupravne dažbine nisu u tolikoj meri pogodile narod kao što je to slučaj u Bosni i Hercegovini. To je sasvim razumljivo. Nemojte misliti da smo mi, u lakšem položaju, nego što su drugi krajevi. Reč je ovde o samoupravnim dažbinama. Sve pokrajine i svi krajevi imali su i ranije samoupravne: opštinske, okružne i sreske, a u Mađarskoj županijske. Tih je dažbina bilo i u Hrvatskoj i u Sloveniji i u Dalmaciji. Međutim, mi u Bosni i Hercegovini nismo imali opština, pa ni tih opštinskih dažbina, izuzev slučaj u nekoliko gradova. Narod u Bosni i Hercegovini plaćao je samo državni porez, a međutim sad, u najteže vreme dolazi i opštinski i banovinski prirez. I, gospodo, poréd svega toga što su to ustanove bez kojih se ne može biti ja ipak moram reći da su te dažbine do krajnjih gra-

nica pritisle narod. Iz pregleda gospodina Ministra finansija o samoupravnim dažbinama vidi se da su dažbine u 1930 godini, prema onim iz 1929 porasle za 93%, dok su opštinske u 1930 prema onima iz 1929 porasle 54%. G. Ministar finansija izjavio je u izveštaju da ovaj porast treba zaustaviti, — ja mislim, gospodo, da ga ne samo treba zaustaviti, već da ga treba sniziti i dovesti u sklad sa privrednom snagom našega naroda. Jer, gospodo, banovine ne treba da povuku, odmah u početku, takva opterećenja da narod to teško oseti. Banovine se moraju populirasati, a to će biti, ako one izlaze narodu u susret svršavanju njegovih poslova iako ga suviše ne terete velikim dažbinama. — Uspostavom banovina meni se čini da se otišlo u krajnost u tome pravcu što se od strane vlade i drugih sva pažnja polaže na ovih devet mesta koji su centri banovina. Gospodo, ne može država živeti od devet mesta. Sva županiska mesta, kao i ranija okružna mesta, da ne govorim o sreskim, uspostavom banovina jako su zastavljena. Za dokaz toga dovoljno je kad kažem da je vrednost imanja u županiskim varošima — o sreskim i da ne govorim — pala u pogledu vrednosti u istom onom odnosu u kome su pali i proizvodi zemljoradnika. Hipotekarna banka davala je zajmove na nekretnine po varošima. Uzeću za primer samo Tuzlu, koja je ranije bila županisko mesto, koja broji 16.000 stanovnika, koja ima i naprednu veliku industriju, — tamo Hipotekarna banka, koja je davala zajmove u iznosu od 1/3 vrednosti imanja, nije mogla, prodajući imanja na kojima je bio hipotekarni dug, dobiti ni tu jednu 1/3 zajma. Gospodo, varoši su kulturne veze između sela i vlasti i kada te veze popuste i kada vrednosti u tim varošima padnu na nulu, onda to ne može biti ni korisno ni dobro za državu i narod.

Gospodo, naše seoske opštine u Bosni tek su u začetku, tek počinju da žive. One su vrlo slabe i nemaju ni najpotrebnija sredstva za život. Da vam naveđem samo jedan primer. Tu skoro došao je kod mene jedan služitelj iz sreza Zvorničkog i kaže mi: „Pogodio sam se da služim za 500 dinara mesečno, služim već 6 meseci, i ništa mi nije plaćeno“. On veli da ga predsednik opštine upućuje da ide sam u selo i da prikupi novac. On u ovakvim prilikama ne sme ni da korači u selo. Tako opštine ne mogu da vrše svoju funkciju, jer su i suviše slabe i siromašne. Trebalo bi da se mnoge opštine u Bosni spajaju. One su ostale malene, a kao malene, a uz to i siromašne jedinice, ne mogu da podnose te terete. One bi lakše mogle opstati i živeti, ako bi se spajale dve ili tri opštine u jednu, koja bi bila jača, pa kad dođe blagostanje da se mogu deliti, lakše će se podeliti, kao što se i braća dele.

Kao što sam napomenuo, gospodo, ovaj budžet nije običan. On je neobičan već i po tome, što je smanjen za skoro 3.000.000.000. Ja sam uveren da su i Kraljevska Vlada i G. Ministar finansija učinili najveće napore da postignu maksimum štednje. Uveren sam da su Vladu rukovodile one iste namere koje i nas rukovode, jer smo i mi došli ovde da zajednički pomognemo, koliko možemo, po svjim moćima i svojoj savesti, Kraljevsku Vladu u njenom radu na opštem dobru zemlje i naroda našeg. Ja se ne bih mogao složiti sa prigovorima koji su učinjeni sa izvesnih strana: kao da je Vlada kriva ovoj krizi; jer, ako bi Vlada bila kriva toj opštoj krizi, ja onda pitam; ko bi bio u ostalom svetu tome kriv? Jer, gospodo, sve nacije

rastoje danas, da na upravu svoje zemlje postave najbolje i najsposobnije svoje sinove, pa ipak vidimo da je i u drugim zemljama slično stanje kao kod nas, ili još gore. Ja mislim da je garantija za uspeh i dobro rešenje ovog teškog pitanja u zajedničkom radu Vlade i Narodnog predstavništva, u potpunom poverenju, u zajedničkom iznalaženju svih sretstava za uspešno rešenje, jer samo tako radeći mi ćemo i uspeli.

Ja vidim kod Vlade dobru volju, jer je ona još u toku ove budžetske debate podnela i podnosi mnogo korisnih zakona, kojima se rešavaju razna hitna pitanja, i po toj njenoj dobroj volji mogu da sudim da će ona to činiti i ubuduće. Zato, gospodo, ja imam poverenja u Kraljevsku vladu, i ja ću glasati za ovaj budžet. (Aplauz i živo odobravanje.)

Potpredsednik **Jovan Altiparmaković**: Dajem, gospodo, 10 minuta odmor.

(Nastaje odmor.)

(Posle odmora.)

Potpredsednik **Jovan Altiparmaković**: Nastavljamo rad. Ima reč g. senator Gavriilo Cerović.

Gavriilo Cerović: Gospodo senatori, ali najpre ću da se okrenem Predsedništvu Senata. (Okreće se prema Potpredsedniku g. Altiparmakoviću) Izgleda mi da ovde i mi prijavljeni govornici imamo milosti i nemilosti. Kad sam se prijavio prvoga dana, bio sam dvanaesti na redu. G. Profesor Mitrović mi je ustupio jedanaesto mesto — to zna g. sekretar Popović, i sad sam jutros došao, da budem govornik za ručkom, dakle govorim u odsustvu Kraljevske vlade. Čast g. Pucelju (pokazuje na prisutnog Ministra socijalne politike i narodnog zdravlja Ivana Pucelja), jer baš na njega nemam da uperim ništa. (Buran smeh. — Jedan senator dobacuje: Pa nemaš ni revolvera! — Veselost opšta). — I da nas ingoriše toliko ta Kraljevska vlada, da kad govorimo o budžetu, da nema onih članova Kraljevske vlade, protiv kojih bi ja govorio. Uostalom, šta imam ja da govorim, kad ćete vi sve aminovati pa i ovaj budžet. Ali ja bih hteo da govorim ošima, koji su blagodareći 6 januaru poneli taj veliki — kako se kaže — tu veliku žetvu i koji nam ne daju izdušiti, kad se govori o 6 januaru, da su oni jedini nosioci odgovornosti, jer ja znam da bismo i mi poneli taj veliki teret i podelili ga sa našim uzvišenim Kraljem, kao što i svi ostali Jugosloveni.

Ako je cilj Predsedništvu da ja govorim sada, ja ću da govorim i u odsustvu Kraljevske vlade. (Dr. Stanojlo Vukčević: Gospodine Predsedniče, gospodin govornik kaže da ćemo mi i onako sve aminovati. Ja hoću da konstatujem da mi nismo ovde da aminujemo i da gospodin povuče svoju reč!)

Potpredsednik **Jovan Altiparmaković**: Predsedništvo će da odgovori na ovu primedbu na kraju njegovog govora.

Gavriilo Cerović: Molim vas da odložimo za posle podne.

Potpredsednik **Jovan Altiparmaković**: Dobili ste reč.

Gavriilo Cerović: Dobro, govoriću.

Gospodo senatori, pred nama je budžet odnosno predlog budžeta koji je Kraljevska vlada podnela Narodnoj skupštini, koji je Narodna skupština izglasala

i koji smo mi, onako izglasan, preko našeg Finansijskog odbora akceptovali onakav kakav je. Kad bi ovaj budžet bio budžet, preko koga se može Kraljevskoj vladi, koja je danas na vlasti, izjaviti nepoverenje, ja ne bih ni govorio o njemu. Ali kako je ova Kraljevska vlada odgovorna samo jednom ustavnom faktoru, to mi nemamo prava da protiv nje vojujemo, jer se naše poverenje ne tiče ni najmanje nje.

No bilo kako bilo, ovaj budžet je došao pred nas; on ovakav kakav je, on je budžet i mi treba da ulazimo u njegovu sadržinu, u njegovu supstanciju, da zavrismo u njegovo lice i njegovo naličje i da o njemu govorimo. Ja ne bih imao mnogo da govorim o samom budžetu pored onako iscrpnih govora odličnih govornika, koji su zaista kao bivši parlamentarci, specijalisti u svojim strukama, kao što su gospoda Jovanović, Franješ, Mičić i drugi, ali avakav kakav sam, pa makar i iz onih detića u parlamentu, ja ću govoriti. Neka niko ne misli da govorim iz kakvog kaprisa, nego u najboljoj nameri kao državljanin ove zemlje koji sam u njoj rođen, nego koji sam i rešen da tu umrem, ne samo ja nego i svi moji budući.

6. januar, — a od njega smo počeli uvek kao od kakva podnevka da razgovaramo o svima političkim događajima, počevši od adresne debate, i od njega smo podvlačili izvesne distance do današnjeg stanja, do današnjeg budeta. Dakle, potrebno je i o tome 6 januara da i ja nešto kažem.

Gospodo, u ime moje, jer možda ne pretstavljam nikoga nego sebe lično, ovde mogu reći da kad je došao 6 januar kao nužna potreba, ja sam ga prvi blagoslovio i kazao sam ovako: ovo je jedan salus rei publicae koji je njegovo Veličanstvo moglo izvršiti posle 10 godišnje balalajke u ovoj zemlji (Odobranje i glasovi: tako je). Ali taj 6 januar treba da ima i svog naličja, jelte? Jer nisu svi januari blagosloveni, kao što nisu ni februar, zbog ona dva dana. On je doveo jednu vladu, koja je možda radila u najboljoj nameri, ja joj to ne mogu poreći. (jer nisam od ljudi koji tendenciozno napadaju nekoga, jer uvek treba sebe namestiti na ona mesta gde su ti odgovorni i treba videti i sebe na odgovarajućim mestima, a ja sam bio na tim mestima, pa videte kako je onima, koje napadaju, jer kad dođu na delo oni koji napadaju, oni su obično gori od onih koje su oni napadali). Ali bilo je možda i grešaka od ove Kraljevske vlade i njenih saradnika od 6 januara pa do danas. Bez greške je, kažu, samo Bog. Dakle, te greške padaju nekome na teret. Ali onoliko, koliko su mogli da nagreše, a grešili su, krivi su sami, jer nisu ulazili u pojedine odredbe državnog života i u njegove konture da ne greše i nisu trebali da greše.

Ja bih, gospodo moja, pravo da Vam kažem, sa ovim stanjem današnjim, kako je danas stvoreno ovim našim ustavom, voleo da ovaj ustav još nije dolazio. Ja bih još i dve godine rađe tolerirao 6 januar (jedan glas: tako je), nego ovakav ustav i ovakve slobode koje nam je doneo taj ustav.

Mi, gospodo, nemamo u pravom smislu nikakve slobde. Počnimo najpre od samih sebe ovde. Mi govorimo u ovom domu, govorimo u najboljoj nameri, jer smo predstavnici naroda, govorimo za narod. Govorimo za najjače njegove životne potrebe, i kad, gospodo, ti govori ne smeju izaći u našoj domaćoj štampi, to je rdavo, i onda ne čudite se što onako italijanska štampa reprodukuje naše govore i udara podzemne

žice i podvaljuje da smo govorili ono što nismo govorili, jer mi te govore moramo čitati iz strane štampe. Za mene je napad na g. Anđelinovića bio nepravedan, jer je bio neumestan. Nismo mi krivi, ako strani predstavnici šalju svoje atašeje za štampu u naš parlament i kad oni izmišljaju nešto, o čemu u našoj štampi nema ni reči.

Mi se čudimo ovim novinarima što dolaze ovde, mi se čudimo našim stenografima što će nam, kada mi ovde ne smemo u našim pokrajinskim listovima da šampamo naše govore. Pa gospodo, našta nam ova materijalna stetstva; ovi rashodi za stenografe, za razne pisare i pisarice, za tri četiri kancelarije, zašto se na to sve troši, kad mi ne smemo da u našoj javnosti šampamo ono, što govorimo u ovom Domu.

Gospodo, ja ću da govorim još o jednoj drugoj stvari. Ustav je Ustav. Kad je pok. Kralj Nikola izdao Ustav, bio je neki komandir Bačo Mićunović, pa kako su Crnogorci počeli da odlaze u Ameriku, zapitao je Kralj Nikola komandira: „Što je to da narod ode u Ameriku?“ A on mu je odgovorio: „Gospodaru, izdao si Ustav, ali ovo izgleda nije Ustav, nego ode sve u Ameriku od Ustava... (Smeh)... ne ustavi ga!“

Gospodo, mi imamo ovde mera koje se praktikuju i pored Ustava, da se onemoguće ljudi koji nisu s nama ovde i koji nemaju mogućnosti da se od naših napada često puta brane, nego moraju da se podzemnim putem brane, jer nema slobode štampe. Ti ljudi su često internirani, i ako vlada Ustav.

Gospodo, pa mi imamo akata protiv naše omladine tako, da danas naši studenti ne smeju doći da polože ispite ovde na Univerzitetu zato što su konfinirani u svoja mesta. Te odredbe treba Vlada da ukine, jer ovo što radi omladina, radili smo mi svi u njihovim godinama. Ja se sećam strahota vladanovštine, kad smo se mi kupili u Bajlonovoj pivari i u „Odjeku“, radili smo čuda i pokore, iz te generacije stvorio se 29 maj, ali zašto? Zato, što je tada bilo stanje strahovito, kad je svaki oficir morao da pozdravlja braću Kraljice Druge, kad je morao general da salutira jednom potporučniku Ljunjevici. Prepunila se bila čaša mržnje i otrova, a mi smo pravili nevine demonstracije.

Gospodo, našu omladinu ne treba proganjati. Ko je od njih zaslužio, neka bude po univerzitetskom zakonu pozvan na odgovornost, neka se podvrgne univerzitetskom disciplinskom postupku, a ko je zagazio dalje, neka odgovara pred zakonima zemaljskim, ali nemojmo primenjivati jednu preventivnu meru prema našoj omladini, koju meru ne predviđa naš Ustav.

Gospodo, juče je g. dr. Franješ govorio o izvesnim privrednim i socijalnim pitanjima. Tom prilikom ja sam mu učinio jednu upadicu, pa ga i danas molim da me zbog toga izvini. On je hteo u svom govoru da dokaže da je i on bio saradnik u ovoj Vladi od 6 januara do danas i da je to sve išlo lepim i medenim putem. Međutim, ja ću utvrditi da ova Vlada ne samo da nije pošla putevima prošlih vlada, nego je često puta otišla i dalje. Pomenuću naseljeničko pitanje. Naše koloniste, zovite ih dobrovoljci, optanti ili koloniste, samo treba da znamo da je to naša nacionalna pretstraža, koja treba da se naseli na granicama Mađarske i Austrije, ti ljudi koji su se tamo naselili, došli su do toga stepena, da su danas gori od Cigana. Oni su došli na dano im zemljište, sagradili kuću, pribavili potrebna sredstva za život i rad i posle 4 godine guraju ih na druga mesta. Državni Savet po

nekakvom supermaksimumu određuje da se oni miču sa svoje zemlje. Poznat mi je slučaj imanja gofa Elca kod Osijeka i Vukovara. I tako se ovi naši ljudi bacaju sa jednog mesta na drugo, a drugi zauzimaju njihovu zemlju, a oni posle lutaju, i ti naši dobrovoljci dolaze u položaj gori od Cigana, jer i Cigani imaju svoja stalna naseljenja, pa zvali ih mi čuburskim, šabačkim, jagodinskim it.d., a naše naseljenike ne možemo zvati ni senčanskim, ni gofa Elca ni nekog drugog mesta.

To je jedno. A drugo je pitanje, pitanje tih istih ljudi, a i svih naših ostalih ljudi, koji se nisu iselili nigde i neće da se sele, to je tako zvano pitanje seljaka i njegovog staleža. Seljak je došao danas do toga stepena da njegovi artikli za izvoz i za prodaju unutra ne vrede ništa. Jedan u našim kajevima dobar brav koštao je u nazad dve godine 350 do 450 dinara. Danas najbolji brav košta samo 110 dinara i to ovca sa jagnjetom. Jeste, ali i tih 120 dinara kad bi imao ko da da. Danas se u tome pogledu došlo dotle da jedan artikal jednog seljaka ne vredi više nego jedna šibica, jer i šibica i svi drugi monopolisani artikli u pogledu cena nalaze se na istoj visini, dok seljački artikli variraju do minimuma.

Gospodo, imam da govorim o jednom pitanju, koje mene kao pripadnika Zetske banovine i specijalno kao bivše Kraljevine Crne Gore toliko strašno boli, pravo da vam kažem, da mi je došlo da jednoga dana podem od vas odavde, da vam se zahvalim i da kažem onima, koji su me izabrali: hvala vam, braćo, pomoći vam ne mogu ništa. To je pitanje ishrane pasivnih krajeva i tih krajeva čamo. Ja vas uveravam da danas, ovo otvoreno tvrdim, a ko pobija neka stvori anketu od dva senatora, dva poslanika, činovnika ministarskog, ima smrtnih slučajeva već tri u sreću Šavničkom, najbogatijem sreću, koji je Kralju Nikoli davao daciju i kad su činovnici crnogorski primali po dve plate durdevsku i mitrovsku. U tome sreću umiru ljudi od gladi i ja kažem da im je sada crnje lice nego za vreme okupacije austro-ugarske. Ovaj slučaj, koji ću vam sada izneti, desio se u radnji jednog trgovca, gde je došao seljak jednog dana i rekao trgovcu: „Daj mi 10 dinara, da kupim hleba.“ Ovaj kaže: „Nemam 10 dinara, a imam 6.“ Izvadio je iz džepa tih 6 dinara i dao ih seljaku. Ovaj je međutim jurnuo ka njegovoj kasi, otvorio je i rekao mu: „Daćeš, daćeš, imaš ovde više, a ako svi dodemo sa sela onda ćete nam davati još više.“ To je boljševizam, gospodo. Kuva se. To je krivica ovog žitnog režima. Dajte to žito koje stoji da ga pojedu gladni, ono ne vredi više ništa, jer je taj režim zaštitio one bogataše. Pred izlazak toga zakona izvezlo se iz Rumunije i Mađarske u Jugoslaviju veliki broj vagona žita, da ih zaštiti ovaj žitni režim.

Još je trebalo da nam se nanese uvreda. To je uvreda koju je agrar nanio Pravoslavnoj Crkvi. E pa, molim vas, gospodo, zakonima koji su doneti na osnovu agrarne reforme oduzimale su se zemlje, imanja grofova, begova, bivših nasilnika, koji su to od naroda otimali, ali se je ovde otelo od crkve, ono što je narod vremenom crkvi davao.

I gospodo moja, udarili ste u temelje Pravoslavne crkve, udarili ste u veru, a vera nas je spasla, vera nam je davala i brigadire i komandire, vera nam je davala popove, davala nam je vladike, davala nam je sve što danas imamo. I udarati u pravoslavnu crkvu

i s nje početi na agrar, to je isto tako, kao kad udarate sebe maljem po glavi. Naši ljudi neće primiti taj agrar. Ali nije lepo, to je uvreda za crkvu da se je to i poduzelo.

Često puta, kada se govori o banovini Zetskoj, specijalno o bivšoj Kraljevini Crnoj Gori, kaže se vi ste bili penzioneri. Meni je samo žao, što nije tu gosp. Ministar finansija, da kažem da mi svi nemamo u bivšoj Kraljevini Crnoj Gori toliko penzije, koliko polovina Ljubljane ili Zagreba. To upamtite, a Beograd ima preko 20.000 penzionera. Neka ga, velika je varoš, prestonica je, pa može da ima toliko penzionera. Ali ovo je jedan kriterijum za upoređenje, kada se kaže da smo mi penzioneri. I to kakvi penzioneri, počevši od 200 dinara pa do hercegovačke ustaške pomoći, o kojoj ću sada govoriti. Hercegovci, Bokelji, Zatarci i onaj dio srpskoga elementa, koji je posle ulaska austriskih trupa u Bosnu i Hercegovinu, posle umarširanja generala Jovanovića i Filipovića ustao, digao se i prebegao. Ti su svi ostali u Crnoj Gori, mi smo ih primili i naselili kao braću došljake. Ali je bila jedna druga kategorija iz 1882—83 g., a to su Hercegovci i krivošiski ustaši, kad je Austrija htela izvršiti regrutovanje Hercegovaca i Bokelja te su onda mnogi prebegli u Crnu Goru, mi smo ih sve primili kao braću i oni su s nama do dana današnjega delili i zlo i dobro.

I gospodo, tim ljudima u ovo doba, kada se umire od gladi i kada se činovnicima i penzionerima, oduzima od njihovih dohodaka i još se, kako čujem, neće prestati uzimati, oduzima se dobrovoljačka pomoć. Čak su došle liste na poštu i vraćene su natrag. A zašto su vraćene? Nade se dva tri četiri do pet pokvarenih tipova, koji kažu: taj se rodio u Nikšiću, nije doživio hercegovački ustaški događaj, pa mu treba oduzeti penziju. Možda je, gospodo, dovoljno bilo četiri do pet molba, da g. Ministar finansija donese rešenje, da se oduzima svima, dok se ne pretrese po nekom budžetu od 1914 godine bivše Kraljevine Crne Gore. Pošto je meni to poznato, jer sam bio Ministar, da vam kažem, kakav je budžet bio.

Oduzeta je nama pomoć ruska 1912 godine zato, što smo objavili bez njezinoga pristanka prvi rat i posle, kako nije ta pomoć dolazila, mi smo napravili jedan fiktivni budžet od 8,000.000 perpera i od toga fiktivnog budžeta trebalo je hraniti hercegovačke, bokeljske i zatarske ustaše, pa smo dodali jedan dodatak u budžetu i kazali smo koji imaju pravo primiti pomoć. Ali nismo smeli uvrstiti ljude, koji su u ono doba bili u Crnoj Gori, kuda su prebegli, jer je tu bio baron Kun, austriski ili drugi poslanik, koji bi kontrolirao, pa bi rekao: „Zar vi jedete na dva ognjišta?“ Mi smo metnuli samo one nesumnjive, koji su naši pripadnici.

Medutim, Kralj Nikola imao je ljude koje je lično zadovoljavao. Takav je bio slučaj i sa Jaganjem Muslimanom, koji je zaklao 1878 nekoliko Austrijanaca. On je dobio da bude doživotni žandarm u opštini nikšićskoj, to je doživotna pomoć koja nije ulazila u budžet. Takav slučaj je bio i sa Spasojem Pavlovićem iz Podgorice, on je bio na budžetu toga i toga nadležstva i da pri tom svake godine prima po napoleon, kad god dode gospodar u Podgoricu. I kad dode Kralj Nikola u Podgoricu, on se prijavi te dobije napoleon, i to mu je bila pomoć. Takvih primera ima puno. Svi su oni sada lišeni te pomoći: Danas kad nemaju hleba da jedu — tako mi. Bog po-

mogao, nemaju hleba da jedu — da li je to moralo danas da bude kada i oni, koji primaju na državnoj blagajni, ne mogu da žive. Pa šta da govorim više o tim ljudima, koji su jedva čekali zrak slobode da im ugasi kandilo ona ista država, za koju su se borili.

I za vas je zamorno, pa i ja sam zamoran, jer sam bio po rasporedu da govorim jedanaesti po redu, ali sam tako ovim permutiranjem predsedništva, kao algebarskih cifara došao da govorim sada oko ručka, pa smatram da sam svoje odužio i hvala vam što ste me u punom broju saslušali. Ovakvim načinom, kako se radi kod nas, ne mogu biti zadovoljan, a o reparacijama da i ne govorim, gde je nama 980 miliona zlatnih maraka, koje je Crna Gora dobila kao bivša slobodna Kraljevina jer nije na Crnu Goru upotrebljeno ni tri i po miliona maraka, a ostalo je davano sve drugima, pa i onima koji su bili pod Austro-Ugarskom. Mislim da sam ovim dosta kazao i izjavljujem da ću glasati u načelu protiv budžeta.

Potpredsednik **Jovan Altiparmaković**: Ima reč G. Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja.

Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja Ivan Pucelj: Gospodo senatori, sa strane senatora g. Cerovića pala je jedna netačna reč kad je kazao da Zetskoj banovini nije dovoljno pomognuto u ovoj gladi i oskudici hrane. Ja moram da kažem na to da ni jedna naša druga banovina nije toliko dobila kao Zetska. Slato je redovno do danas pomoći i ona je već tamo stigla na lice mesta, kako od strane države, tako i od Crvenoga krsta u iznosu od 565 vagona hrane. Osim toga slato je preko banske uprave i Ministarstva socijalne politike i sa firmom Mijuškovića postignut je jedan aranžman, da je u neke srezove poslato preko 400 vagona kukuruza tako, da se uspelo da se cena kukuruza svede na 95 para i po 1.08 i 1.15. dinara. Medutim, kako znamo da su tamo prevozni troškovi vrlo veliki, ja se radujem što se je uspelo, da je taj siromašan narod u tim krajevima mogao po tako umerenoj ceni da nabavi tu hranu. Juče sam opet uspeo da dobijem poslednju tranšu i od toga će Zetska banovina takođe dobiti najviše.

Što se tiče onoga što je g. senator Cerović govorio da tamo ima smrtnih slučajeva, to sam slušao i sa drugih strana, pa kad mi je neko takve slučajeve prijavio, ja sam se obraćao Ministarstvu unutrašnjih dela da se to prover i u svima tim slučajevima utvrđeno je da to nije bilo istina. Kad sam podnosio izveštaj Narodnoj skupštini i tamo su mi neka gospoda narodni poslanici slične slučajeve navodili ali, kao što rekoh, u svima tim slučajevima utvrdilo se da je to neistina. Ako gospoda senatori znaju, osobito g. Cerović, takve slučajeve ja ih molim da ih kažu, da mogu da povedem istragu, ali, hvala Bogu, u našoj zemlji takvi se slučajevi nisu desili, jer bi to bila sramota za našu državu i mi nećemo dozvoliti da u našoj zemlji ma ko umire od gladi.

Potpredsednik **Jovan Altiparmaković**: Ima reč g. senator Gavriilo Cerović, radi objašnjenja.

Gavriilo Cerović: Gospodin ministar je rekao da je poslao nekoliko stotina vagona hrane za Zetsku banovinu. Ja pitam gospodina da li su ti vagoni svi došli na zemljište Zetske banovine, ili su, blagodareći vojnim kamionima i neveštima šoferima ostali negde u Trebinju, Zelenici, Budvi i Kotoru. A, napo-

sletku, baš kad bi i to bilo tako, baš da su i svih 560 vagona stigli na zemljište Zetske banovine, šta je to tako mnogo. To znači da je dato po 6 kilograma na jedno lice, — a to, gospodo, ne znači ništa.

Potpredsednik **Jovan Altiparmaković**: Ima reč g. Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja Ivan Pucelj.

Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja Ivan Pucelj: Gospodo senatori, ja i na ovo pitanje mogu odmah da odgovorim. Kod prevodenja sa Zelenike utvrđeno je nekoliko slučajeva zloupotrebe, ali čim sam preuzeo posao, ja sam naredio da se povede strog nadzor, da se ubuduće takve zloupotrebe ne bi događale. I sad više nikakvih zloupotreba nema. Ja mislim da g. senator Cerović čini jednu nepravdu. Zetska banovina dobila je više nego sve ostale banovine. Ona je dobila više čak i od Vrbasko banovine u kojoj je stanje još teže. Treba povesti računa i o teškom ekonomskom i finansiskom stanju naše zemlje. Više se ne može dati. Sve što je dato, to nije dato na ime nekakvih javnih radova, već je prosto dato kao neka milostinja, dato je da niko ne bi umro od gladi. Toliko sam imao da odgovorim g. Ceroviću.

Potpredsednik **Jovan Altiparmaković**: Ima reč g. senator Dr. Miroslav Ploj.

Dr. Miroslav Ploj: Gospodo senatori, mi živimo danas u jednom interesantnom vremenu, u vremenu koje je vrlo teško i vrlo opasno. Svetska kriza pokazuje svuda svoje posledice i niko ne može sa verovanoćom reći koliko će dugo ta kriza trajati. Moguće je da se ova svetska kriza i ove teške posledice te krize mogu još i pooštriti. Javljuju se kadkad proroci koji kažu da je privredna kriza pri kraju, da je ona prebrođena. Tako je pre nekoliko dana govorio Predsednik Sjedinjenih Američkih Država g. Huver, koji vrlo dobro također pozna evropske (privredne prilike, jer je bio po ratu međunarodni komesar za prehranu u gladajućim zemljama Evrope. Po njegovom mišljenju kritična tačka krize je već prebrođena. Kakova sreća bi bila kad bi se to obistinilo. Iz Amerike nam je i kriza došla, pa otuda treba da nam dode spas. Tamo je osnovano jedno društvo po imenu Rekonstrukcion Finansijski Korporešn čiji je kapital dva miliona dolara, i njegova je svrha da pruži pomoć u kapitalu za privredne potrebe, Severne Amerike. Već se vikalo: to je inflacija kredita, koja mora neminovno da dovede do inflacije novčanica. Pogledajmo na Engleze. Engleska je mnogo patila pod izdatcima, koje je morala učiniti za bezposlene. Engleska je takođe videla, da se na jedan vrlo opasan način smanjuje izvoz. Vlada nije dugo čekala. Ona je učinila ono što je u danom momentu bilo potrebno. Ona, koja je 1924 godine reformisala svoju novčanicu al pari po zlatu, ona je, jednim zakonom od avgusta meseca 1931 godine, odredila: da se optičaj novčanica sme bez daljnog pokrića u zlatu primenivati od 260 na 275,000,000 šterlinga, i to za tri meseca, a zatim je to produžila takođe za dalja tri meseca. Na ovu činjenicu je četrnaest evropskih i američkih država popustilo takođe zlatnu valutu. Došlo je do moratorijuma u različitim zemljama, dalje do zabrane izvoza deviza i trgovine sa devizama. A pogledajte, gospodo senatori, kako stoji situacija Engleske dan danas. Engleska Narodna Banka snizila eskontnu stopu od

6 na 5%. Vlada je takode ukinula sve zabrane u pogledu deviza. Inozemni kapital, koji je u svoje vreme pobegao iz Engleske, vratio se natrag, a takode se vratio i kapital engleskih podanika, koji su, u svoje vreme, poslali svoj novac u inozemstvo osobito u Francusku.

Mere Engleske Vlade u pogledu povišenja optičaja novaca izazvale su žestoku kritiku, tvrdilo se je, da je ovo inflacija, koja mora dovesti do poraza. Ali, pomenuo sam već kakav je rezultat izišao iz te inflacije. Ja to nisam hteo da kažem iz razloga toga da vam kažem nešto novo. Meni je dobro poznato da vi to znate. Ali, ja sam hteo da kažem ovo, da bih vam dokazao da je velika razlika između inflacije i inflacije. I ja kažem ovde: inflacija, o kojoj je govorio u svoje vreme G. Ministar finansija, i koja postoji na tome da se poveća optičaj novčanica samo za tu svrhu da se pokrije jedan deficit u budžetu države bi bio jedan čin koga ja najodlučnije odbijam, i koga ja smatram za vrlo pogibeljnog za našu državu. Istina je da su bile prenavedene mere moguće u Engleskoj, u kojoj podanici njeni gledaju tako na prestiž svoje zemlje, a takode i na to, da Engleska ostane i dalje kao što je bila ranije: centralno tržište za celi monetarni promet. A Englezi su takoder ljudi koji mirno prosuđuju, koji imaju discipline, i koji imaju snažno poverenje u svoju vladu. To su kvalitete, koje bi smo morali imati i mi, i onda ne bismo smeli, u slučaju kad kod nas vladaju ktirične prilike, tako kritizirati vladu, a osobito budžet, kako se to do sada činilo.

Ja ću sada govoriti o tome, kako izgleda položaj u kontinentalnoj Evropi. Uprkos pretećeg privrednog poraza se nije mnogo potkrijepila uvidavnost i potreba internacionalnog sporazuma u metode carinskog rata. Osjećaj za tačnost starog pravila „ko ne kupi, ne može prodati“ je potpuno nestalo.

Te nepobitna istina je, da nema, s obzirom na sadanjí obiní i univerzalitete krize, odvojenog spasa za pojedine zemlje na teret druge zemlje.

Nema drugog do zajedničkog spasa ili zajedničke propasti. Samo velike zajednice, na međusobnom poverenju bazirani napori mogu dovesti do obnove, do jedne pametno organizovane izmene produkata među državama i nama dati nadu bližeg svršetka krize.

Mi sami nismo u stanju rešiti našu privredu posledica svetske krize; ali što mi sa našom snagom možemo da učinimo, to je da ne ostavimo ovu krizu u previše neuređenom stanju. Uvidelo se polagano u Evropi, da treba preduzeti zajedničke korake. Radi se već na ostvarenju ideje Dunavske-privredne antante, ali vidite, gospodo; jedno pitanje koje ima samo ekonomski karakter postalo je odmah i jedno političko pitanje, i to je ova opasnost, da se kod nas u Evropi sve prosuđuje sa gledišta internacionalne politike. Mi smo vrlo blagodarni velikim silama, ako nam daju dobre savete, ali mi moramo jednom takode protestirati, da se u svako naše pitanje upliću i mešaju i žele da budu naši mentori u pitanjima, u kojima oni imaju potpuno odvojene interese, nego što ih imamo mi.

Gospodo senatori, ja ću sada govoriti malo o budžetu. Ja sam već izrazio mišljenje, da sadašnje vreme nije zgodno, da se mnogo govori o budžetu i da se mnogo kritikuje budžet. U ovako nenormalnim prilikama vrlo je teško doskora isključeno stvoriti jedan realan budžet. Ja ne mogu dati g. Ministru fi-

nansija poverenje, ako on kaže da je to realan budžet. On je realan u toliko, u koliko u sadašnje vreme u opšte može biti realan. (Uzvici: Tako je!) Ali, gospodo, ne zaboravimo da za nas postoji mogućnost jednog deficita, i ja kažem da to ne bi bilo ništa čudnovato i ništa sramno za naše finansije i naše privrede. Pogledajmo samo na Nemačku, koja je imala već u prvoj polovini ove budžetske godine 2 milijarde deficita! Pogledajmo na Englesku, koja ima jedan deficit od 97 milijona funti šterlinga. Pogledajmo na Francusku, čitali ste ovih dana, da je primljen budžet i da je ekvilibriran. On je ekvilibriran, kao što je ekvilibriran i naš budžet, ali svaki čovek zna, da francuski budžet ima jedan latentni deficit od 7—10 milijuna franaka. Onda ja kažem, da nije potrebno da smo tako osetljivi i nije potrebno da jednog čoveka, koji ima kuraži da ovde govori istinu, stigmatiziramo kao jednog koji izdaje interese svoje države. Ja sam više puta imao prilike da budem na konferencijama u inostranstvu kad se raspravljalo u pogledu zajmova. Čudio sam se kako su strani finansijeri dobro informisani u pogledu naših finansijskih i budžetskih prilika. (Jedan glas: bolje od nas.) Imate potpuno pravo. Kad sam učinio prigovore, oni su mi odmah odgovorili sa ciframa i statistikom u pogledu prihoda budžeta osobito naših monopola i koliki su rashodi te u procentima za dugove; naše države. Ako mi ovde kažemo ono što jest, mi ne kažemo ništa novo, oni to sve znaju.

Ali ja neću da kritikujem ovaj budžet. Ja hoću protivno da kažem, da ovaj budžet ima mnogo dobrog u sebi. U prvom redu me je radovalo da je budžet za našu vojsku i mornaricu snižen za više nego 17%. Gospodo senatori, mi smo s time pokazali da smo jedan miroljubivi narod i da mi ne upotrebljavamo našu vojsku za neke naročite vojno-imperijalističke svrhe, nego da mi hoćemo da sami u miru živimo i da konsolidujemo našu privredu. (Odobrava-nja). Nadalje mi vidimo u ovom budžetu da je budžet za prosvetu smanjen samo za 10%. Gospodo senatori, to je opet jedan dokaz da naša vladá gleda ima volju, da čuva kulturne potrebe, jer kad ona ne bi gledala na naše kulturne potrebe, ona bi bila lako u mogućnosti da snizi rashode još više. Sva gospoda izrazila su svoje mišljenje, da mi imamo naročito previše srednjih škola i da mi gajimo jedan intelektualni proletarijat. To nije u našem interesu, naročito ne u današnjim prilikama.

Dozvolite mi, gospodo senatori, da još nešto kažem o pitanju čuvanja stabiliteta naše valute. To je jedno vanredno teško pitanje, a istovremeno je to takode i jedno vanredno šakljivo pitanje. Ja neću o tom pitanju da govorim u nekoj meri da bi oštetió interese naše države, ali treba na svaki način da se o tom pitanju govori. Gospodo senatori, po mom mišljenju stabilitet novca ne mora da bude konačna svrha, on mora biti samo sredstvo da se postigne određena svrha. Naša narodna privreda ne mora da bude subordinirana valutnom pitanju. Narodna privreda ne sme da se žrtvuje za stabilitet valute. Ako je narodna privreda poražena poražen je onda i stabilitet naše valute, jer stabilitet naše valute nije baziran samo na pokriću u zlatu i devizama, nego u najvećoj meri i na poverenju, i ako ovo poverenje prestaje obzirom na upropašćenje narodne privrede, onda mora na svaki način da pada takode i stabilitet

našeg novca.

Onda treba da naša vlada, ako pristupi proučavanju ovoga problema, ne misli samo na stabilitet, nego da ima misliti takođe i na čuvanje legitimnih interesa naše narodne privrede. Istina je da je vrlo teško za našeg g. Ministra finansija da nam on ovde kaže, koja će sredstva on imati u vidu za čuvanje stabilneta naše valute. Predockan bi bilo i takođe ne politički da on nama već kaže i da nam govori o sredstvima, koja će upotrebiti. Ali ja mislim, da se već može pripremiti teren i u ovom pravcu. Ne smemo mi samo tražiti od Vlade da ona radi; mi također moramo raditi. Mi takođe treba da uplivišemo na publiku i da joj kažemo da štednju treba tražiti ne samo od strane Vlade, već da treba takođe i mi da štedimo; ja hoću da kažem da treba da štede oni slojevi koji imaju još toliko imanja da mogu štediti. Jer sa time što mi štedimo, mi alimentiramo naš narodni kapital i sa time mi pomažemo narodnoj privredi. Mi moramo poučiti našu publiku da je tezauriranje novčanica u sadanjem momentu jedan zločin (glasovi: tako je), i mi moramo takođe učiniti sve da se ne vrše više zloupotrebe, da se šire među narodom glasovi kao da smo mi pred inflacijom, pred upropašćenjem naše narodne privrede. Baš se sada u Nemačkim novinama ventilira pitanje: da li bi bilo potrebno da se stvore neke sankcije protiv onih ljudi koji šire takve vesti. Ja mislim, da bi bilo dobro da i naša Vlada misli takođe na to, da se treba boriti protiv takvih ljudi i protivu ovoga defetizma, koji se sada pokazuje (glasovi: Tako je.)

Gospodo, ja sam pri kraju. Ja sam već u Finansijskom odboru rekao, da imam potpuno poverenje u Vladu i u rad g. Ministra Finansija i da ću glasati za budžet. Ja sam uveren, da će g. Ministar finansija učiniti sve što je potrebno da se ublaži privredna kriza. Ali tu nije potrebna samo sposobnost, koju on ima u najvećoj meri, nego je potrebno, kao i u svemu ostalom, da u tome ima i sreće, i ja mu želim sreću. (Odobravanje).

Potpredsednik **Jovan Altiparmaković**: Prekidam, gospodo, ovu sednicu, koju ćemo nastaviti posle podne u 5 sati.

— Sednica je prekinuta u 13 časova. —

— Nastavak sednice u 17 časova. —

Predsednik **Dr. Ante Pavelić**: Nastavlja se sednica, gospodo. Reč ima g. senator **Dr. Ljubibratić**.

Dr. Savo Ljubibratić: Gospodo senatori, mi se nalazimo u početku jednog novog perioda naše nacionalne politike. Oči našeg naroda uprte su u nas. Naš narod od nas očekuje iskrenu i odlučnu, ali i utješljivu reč: Ne sme se dopustiti da se narod razočara u svoje Predstavništvo. Najglavniji zadatak ovog Narodnog Predstavništva je da u saradnji sa Kraljevskom vladom u potpunosti uvede u život novi Ustav i da udari trajan i čvrst temelj ovom ustavnom poretku. Ne smijemo ni jednoga trenutka zaboraviti da smo mi predstavnici jednog homogenog seljačkog naroda, koji je do srži prožet demokratskim načelima kao što su demokratska načela u krvi i tradicijama našeg ljubljenog Kralja.

Parola „Kralj i narod“ karakteristika je naše nacionalne politike, ona je duboko urezana u svijest našega naroda. Ne samo danas, već od uvek ona znači da su vrhovni faktori naše nacionalne politike Kralj i narod. O svojim javnim poslovima naš je narod od davnina vijećao i rješavao na svojim skupštinama i saborima. A kad su nastala teška vremena, kad su se povele borbe za opstanak, narod se bez prigovora svrstavao uz svoga vodu. Gospodo, kao što je narod onda, kad ono „staše sveti nebom vojevati i prilike različite metati viš' Srbije na nebu vedrome“, sledovao pozivu svoga vožda Karadorda, kome je bio odan i pokoran svak za dobro svih, tako je i njegov praunuk Njegovo Veličanstvo Kralj Aleksandar naš neprikosnoveni vod i svaki njegov poziv uvek nalazi jednodušan odziv u srcu našeg seljačkog naroda. Kao što je naš narod sa besprimjernim požrtvovanjem i istrajnošću išao za svojim Kraljem u borbu za oslobođenje i ujedinjenje, tako je primio i manifest od 6 januara sa tvrdom verom u mudrost svoga Kralja, te je za vreme 6-januarskog režima pokazao visoku nacionalnu svijest i disciplinu. Narod je bio uvjeren da naš Kralj, narodni Voda, nije preduzeo taj korak protiv naroda ni za oduzimanje narodnih prava, nego za narod i za vaspostavljanje njegovih prava. Stoga je narod svojim brojnim učesćem na izborima dao poverenje Vladi Nj. V. Kralja, koja je sprovedila manifest od 6. januara. Smisao je toga da izvan Kralja i naroda nema u našoj politici drugog vrhovnog faktora. I po našem novom Ustavu Kralj i narod su trajni i stalni vrhovni faktori, a vlade su prolazne i promjenljive prema političkim prilikama i prema političkom položaju. Pa i ova naša današnja Kraljevska vlada, ma koliko inače bila zaslužna, i ona je prolazna, jer ona ne može imati nikakav naročiti položaj. Zbog toga je g. Ministar unutrašnjih dela za vreme budžetske debate u Narodnoj skupštini dobro rekao da bi Kraljevska Vlada smatrala svojom dužnošću da dade ostavku, kad ne bi imala poverenje Narodnog predstavništva. Poverenje Narodnog predstavništva, koje uživa poverenje naroda, najbolja je kvalifikacija Vladi za poverenje Njegovog Veličanstva Kralja, Koji Vladu imenuje i razrešava.

Vlast, koju je Nj. V. Kralj manifestom od 6 januara uzeo u svoje ruke, on je Ustavom od 3 septembra opet podjelio sa svojim narodom i tim Ustavom su narodu zajemčena ona ista prava koja imaju i druge savremene demokratije i koja je narod imao i po Vidovdanskom Ustavu, osim nekoliko izuzetaka, za koje se iskustvom dokazalo da su bili smetnja za konsolidaciju i napredak naše države.

To su u glavnom tri stvari. Prvo: Ustavom od 3 septembra sankcionisano je uređenje državno done-
seno zakonom od 3 oktobra kojim je naša država podjeljena na devet banovina i dobila ime Jugoslavija. Time je riješeno ono pitanje, koje je neprestano izazivalo smetnje i trzavice u našem političkom životu i bilo zapreka za konsolidaciju naše države. Kao što su mirovni ugovori temelj naše države u međunarodnom pogledu, tako je uređenje državno sankcionisano Ustavom od 3 septembra temelj naše države u unutrašnjem pogledu.

Drugo: Ustav od 3 septembra ne dopušta osnivanje vjerskih, plemenskih i regionalnih stranaka. Mi svi znamo, koliko su te stranke smetale našem političkom i narodnom jedinstvu. Ova Ustavna zabrana,

kojom se tome staje na put, treba da dobije shodnu primjenu u zakonodavstvu.

Treće: Po Ustavu od 3 septembra Vlada zavisi od povjerenja Nj. V. Kralja, koji Vladu ne samo imenuje nego i razrješava. Slabe, nestalne i samovoljne vlade bile su smetnja da se kod nas vodi jedna stalna i određena državna politika. Po novom ustavu Kralj, kao vrhovni ustavni arbitar, ima mogućnost da održava na upravi zemlje Vladu, koja odgovara potrebama države i raspoloženju narodne cjeline. Time se dobiva jaka i autoritativna vlada i obezbjeđuje stalnost naše državne politike.

Pored ove tri izmjene, Ustavom od 3 septembra uvedena je i jedna novina, a to je ustanova Senata. Narodna skupština je u prvom redu jedno pokretno političko tijelo, u kojem dolazi do izražaja u potpunosti stranačka politika, a u Senatu, u kojem Kralj može imenovati do polovicu senatora, ta stranačka politika dolazi do manjeg izražaja. Senat ima da održava stalnost u zakonodavstvu i da bdije nad trajnim ciljevima nacionalne i državne politike kao i da vodi brigu da se Ustav striktno primjenjuje. Zato je dužnost Senata da pomaže Vladu, ako bi Narodna skupština preneglila, odnosno da pomaže Narodnu skupštinu, ako bi Vlada prekoračila svoja ovlaštenja.

Naša je dužnost, gospodo senatori, da ovu svoju ulogu vršimo brižljivo i savjesno. Ako budemo vršili svoje ustavne dužnosti i prava bez kolebanja, mi ćemo u narodu podići duh i učvrstiti mu vjeru u budućnost.

Gospodo senatori, mi se nalazimo danas u teškom vremenu za cijelo čovječanstvo. U pitanju je ne samo ekonomska kriza nego i kriza duhovnih i moralnih vrijednosti, koja potresa temelje evropske civilizacije. Državnici ulažu truda i napora, da bi ljudski rod proveo kroz opasnosti i da bi ga izveli na sigurne puteve. Mnogi, iscrpljeni i iznureni, odlaze sa svjetske pozornice, kao što je pre neki dan otišao neumrlji apostol mira i bratstva među narodima Arstid Brjan (Usklici: Slava mu), ostavivši svoje delo nedovršeno.

Ova svetska kriza, gospodo senatori, nije ni nas mimoišla. Ona se osjeća u svima granama naše privrede i nalazi odražaja i u ovome predlogu budžeta. Naš je seljak prezadužan i tome treba što pre tražiti lijeka. Ali kriza se nije na ovome zaustavila. Mi, pritisnuti ekonomskim bigama i nevoljama, ne primjećujemo, da se koleba i moralna snaga našega naroda. Naš narod je bivao u ekonomskoj bijedi, patio je od suše i raznih drugih elementarnih nepogoda, bivalo je raznih epidemija i gladi, ali naš narod i onda, kad je jeo koprivu i klenovu koru, nije gubio moralnu snagu, da to izdrži: I danas prigovaraju oni, koji najmanje trebaju da prigovaraju i koje je najmanje kriza zahvatila, ropću i protestuju oni, koji imaju više, nego što su ikada prije imali. Trebalo bi što pre donijeti zakon, na osnovu koga bi se sprovela revizija imetka i ustanovilo, kako je ko do imetka došao, pa da se ono što nije naslijedeno i pravilno stečeno, oduzme. Ovi nezadovoljnici loše deluju na okolinu, oni ubijaju duh narodni i vjeru u naše moralne i duhovne vrijednosti.

Otrov se i spolja ubrizgava zlonamjerno i vješto i muti se vedra i bistra duša našega naroda. Ovome se mora energično stati na put. Mi moramo čuvati naše blago, naše moralno bogatstvo.

Ako naš narod duhovno ne klone, on će moći sve teškoće prebroditi. Naš je narod pretrpeo mnoge muke, patnje i stradanja, pa je sačuvaó toliko moralne i fizičke snage, da je raskinuo ropske lance. Taj narod, ako ne izgubi pouzdanje, moći će preko svoje glave prebaciti i ovu krizu. Ali, ako bi, sačuvaj Bože, narod izgubio vjeru i pouzdanje u sebe i vjeru u svoju budućnost, onda ga ne bi ni sva svjetska blaga mogla sačuvati.

Narodni predstavnici treba da su neprestano u kontaktu sa narodom i da posvećuju tome isto toliko pažnje, koliko i radu u Narodnom predstavništvu. Za velika vremena i teške zadatke potrebni su najjači ljudi. Potrebni su ljudi koji se mogu i umiju uzvisiti iznad svega sitnog, lokalnog sebičnog i partikularističnog. Treba da se povede opšta akcija za pribiranje svih konstruktivnih narodnih snaga. Treba da se od zadnjeg seoca do Prestonice vrši pribiranje poštenih ljudi i oprobanih rodoljuba i da se između njih vrši izbor, te da tako pravi ljudi dolaze na prava mjesta po zaslugi i po sposobnosti. Napred treba da budu oni koji mogu i smiju uvijek pogledati u oči svakoj teškoći i ne otstupiti sve dok tu teškoću ne savladaju. Mi pojedinci možemo i gubiti i dobijati, ali nacija mora uvek dobijati. Čovek mora biti za mesto, a ne mesto za čoveka. Narod ne sme nikada imati razloga da u to sumnja. Danas više nego ikada treba sposobnosti, ali i čestitosti i rodoljublja.

Naročitu brigu moramo, gospodo senatori, obratiti našoj omladini, koja će jednoga dana primiti zastavu iz naših ruku. Ne smijemo se žaliti na omladinu, jer je omladina onakva kakvi smo mi njeni očevi i njeni dedovi. U nas malo ko zalazi u omladinu, pa nedovoljno zalaze i oni, kojima je to glavni zadatak. Omladina se mora prožeti i osvježiti nacionalnim idealima. Ona se mora učiti da čuva i neguje veze sa narodnim životom. Kulturne tekovine našega naroda mnogostruke su i raznovrsne, iako je njegova pismenost ograničena, jer pismenost, iako je najglavnije, nije i jedino sretstvo za kulturu. Veliki dio naše inteligencije zanemaruje tu narodnu kulturu i polaze stazama materijalističke zapadne civilizacije sa svima njezinim dobrim i rdavim stranama: Omladina prolazi kroz tu školu zapadnog materijalizma i vjeruje da je sva mudrost napisana u knjigama. Međutim, mnogi rezultati zapadne civilizacije i nauke uopšte danas su u živoj diskusiji. Život je suviše raznolik, da se može obuhvatiti u knjigama. Knjiga života je knjiga nad knjigama. Neko je uporedio savremeni tip jednostranog naučnika sa čovekom koji u bašti punoj jabuka broji lišće, mesto da jede jabuke.

Mi ne treba da okrivljujemo omladinu, jer ako ona, zanesena smjelošću načela, previdi fakta, treba imati na umu da mi stariji često puta padamo u protivnu pogrešku: mi pred faktima zanemarimo načela, a beznačajnost vodi u korupciju ili u političku samovolju. I ovde je sredina najbolja: načelnost osnovana na faktima.

Gospodo senatori, naš narod nije bio kriv ni prije 6 januara našoj pometnji i našoj razgrađenosti. Narod je, pod vodstvom svojih velikih sinova, vjekovnim nastojanjem, vjekovnim naporima i svojom prolivenom krvlju riješio i srpsko, i hrvatsko, i slovenačko pitanje. A ako ta pitanja nisu riješena u glavama nekih političara, to ni za dlaku ne može promijeniti narodno riješenje. Mi moramo gledati istini u oči. Mi se

moramo služiti razumom, kojim nas je Bog obdario. Ne treba da trošimo svoju energiju u borbi sa vjetrenjačama. Naš narod je prožet osjećanjem pravde, ljubavi i slobode. On je miroljubiv, iako je morao neprestano i stalno da se bori za svoje saodržanje. On ne želi ništa drugo sada, nego da ovdje, na ovoj međukraći između Istoka i Zapada, bude stalan faktor mira, držeći se onog načela: „Balkan kalkanskim narodima“ i načela slovenske solidarnosti i uzajamnosti.

Da bi naš narod mogao vršiti tu uzvišenu misiju, naša država mora da bude sredena i moćna, a članovi državne zajednice moraju biti spremni da podnose i žrtve, a ne samo da crpe koristi. Na našu državu se postavljaju mnogi zahtjevi i neispunjive želje. Ima li koga kod nas, a da nešto ne traži ili ne očekuje od države?!

A ima i dosta onih, kojima je država sve dala, a oni za nju ne bi ništa žrtvovali, kad ne bi morali. Međutim, mi treba da znamo, da su svi veliki kulturni narodi postali moćni i kulturni privatnom inicijativom, kojoj je država samo osiguravala i obezbjeđivala slobodno razvijanje. Mi se moramo neprestano navikavati sistematskom radu i štednji, jer se kod nas često puta više troši nego što se privređuje. Verujući da je i Kraljevska vlada pri sastavljanju ovoga budžeta upravljala svoje napore u ovom pravcu, ja ću, gospodo senatori, glasati za ova budžet.

Gospodo senatori, nad nama lebde duše onih, koji pomriješ, da mi živimo u slobodi i oni gledaju ne samo naša djela, nego i naše misli i osjećanja. Ona vatra koja je njih zagrijevala neprestano, koja je zagrijevala naš narod od najstarijih vremena i za vrijeme ropstva i za vrijeme carstva i gospodstva u svima mučnim i slavnim periodima naše istorije od Kralja Tomislava i Vladimira do Kralja Aleksandra, — neka neprestano plamti u srcu i duši našega naroda. Mi moramo da sve naše duhovne i moralne tekovine i vrijednosti čuvamo, usavršavamo i umnožavamo u ovome našem veličanstvenom hramu jedinstva, pravde, ljubavi i slobode. Neke bi svemogućí Bog, koji je čuvao i sačuvao onu po prostoru malu, ali po srcu i duši i po neizmjernim žrtvama veliku Srbiju, čuva i Jugoslaviju (Uzvići: Živela) na čast, slavu i veličinu Kralja i Otadžbine, a za sreću i napredak našega naroda! (Burno odobravanje i uzvići: Živeo).

Potprijetnik **Jovan Altiparmaković:** Ima reć senator g. Ivan Hribar.

Ivan Hribar: Visoki Senate! Proraćun kako je došao k nama posle temeljite ocene u Narodnoj skupštini, zrcalo je današnje teške gospodarske krize. Iako nerado, morala je Vlada kod njegovog sastavljanja crtati iz njega mnoge potrebštine, koje će kod državljana bolno odjeknuti. Narodna skupština odobrila je načelo krajnje štednje i na nama je sada da ovome odobrenju damo svoj pristanak.

Što se mene tiće, gospodo senatori, moram reći da ovo stanovište sasvim odobravam. Još bih dapaće išao dalje, iako toga ne činim, vodi me uvažavanje, da kako kod individua tako i kod državnog organizma prejakim stezanjem pojasa oko leđa mogu nastati po zdravlje štetne posledice. Inaće mogu reći, gospodo, da mi se sadašnja kriza čini donekle i korisna. Možda će vam se to nekako čudnovato činiti, ali ja ipak ovu reć, iako lići na paradoks, uzdržavam.

Mi smo se naime i u posleratno doba naućili prelaganom shvatanju života. Inflacija koja nas je zasula množtvom novca, čija je mala vrednost potsrekavala ka rasipnosti, povela nas je na krive staze, na kojima se sve do danas nismo još uspeli vratiti na jedino spasonosni put uredenog gospodarskog života. Ali nemojte misliti da je ova pojava naš specifikum. Ne, sav svet pati pod ovom greškom. Tesnac, u kojem smo se mahom snašli svi, tera nas k povratku. Vratiti se treba nekadanjemu standardu života; smanjiti treba izdatke. Kako u privatnom tako i u javnom životu. I dobro je, ako država u stvari prednjači. Ona već samom štednjom kod svoga proraćuna može uplvisati na način života svojih državljana; iz prostog razloga, jer je način života velikog broja državljana direktno povezan sa državnim gospodarstvom; a i indirektno razvija se više-manje sav život u državi zavisno od države.

Juće nam je g. Ministar finansija dao opširan ekspoze o proraćunu koji nam je bio predložen. Njegova izlaganja bila su informativna, jasna i iscrpna. Mi mu možemo biti samo zahvalni da nam je tako jasno sliku dao o državnom gospodarstvu i da je razložio zašto i kako je taj proraćun ovako sastavljen. Mi vidimo iz toga da smo prema prošlogodišnjem proraćunu prištedili skoro 3 milijarde dinara. To je, gospodo, visoka svota i kako smo počeli štedeti, vidi se da se poćinjemo povoditi ovim primerom prema drugim državama, jer po svim ostalim državama vidimo da su počele zatvarati svoje blagajne i da ne izdavaju novac onako laliko kao što nekada. Kriza koja je nastala, nije naša nego je svetska. To je kriza, kakve obićno nastupaju posle velikih potresa u svetu, a najviše posle velikih ratova. Ja vas potsećam, gospodo, samo na 30-godišnji rat, potsećam vas na krstaške vojne i na druge velike ratove od kojih je najveći bio sadašnji svetski rat. Naravno, kako je posle bivših ratova nastala užasna beda u narodima koji su bili posredno ili neposredno od rata pogoćeni, tako je morala nastati sada i kod nas. Samo ova kriza mnogo je veća nego su bile one u povesti.

Onda, naime nije bio razvijen toliko promet niti veze meću pojedinim zemljama i narodima, kao što su sada. I zato pošto smo sada i sa najdaljim narodima takoreći susedi, naravno, ako jedan narod oseća krizu, da je onda mora da oseća i drugi, jer ove današnje saobraćajne prilike doprinele su bržem razmenjivanju robe i bržem trgovaćkom saobraćaju.

Ćuli smo juće, gospodo, a i danas nekoliko govora u opštoj raspravi. Osvrnuću se najpre na govor ćestitog kolege gospoćina Miloja Jovanovića, koji je na način na koji mu mogu samo ćestitati, krasnim načinom izložio svoje poglede. Ja samo žalim da je svoju sjajnu rećitost upotrebio može biti negde tako, da je malo precerno naslikao po koju stvar. Ne bojim se, gospodo moja, u istini iz razloga koga je naglasio danas pre podne naš kolega g. Dr. Miroslav Ploj, da bi to moglo uplvisati vani, može biti, u neugodnom smislu. Svet je dobro proućio sve ono što se kod nas dogada, on je dobro poućen o dobrim i slabim stranama našeg gospodarstva. I ja se tešim time da svet sada posle 13 godina našeg slobodnog gospodarstva nas dobro poznaje. Sa svih strana sveta dolazili su k nama odlični ljudi, i proućavali naše prilike i ja mogu, gospodo, reći da sam veliku sreću osećao kad sam uvek ćuo da su najbolji utisak odneli sa sobom. Strani svet zna da mi mirno raćimo i da

zdrušno napredujemo. Privredne naše resurse već su mu od pre bile poznate. Ipak velim da treba u ovom visokom skupu, kada se govori o našim prilikama, govoriti sa takvim načinom da se iz toga može videti da mi u svoju budućnost ne sumnjamo, već naprotiv da smo potpuno uvereni da će budućnost biti naša i da će naša država izvršiti još velikih stvari. Osobito, gospodo moja, mogu reći da Vi, braćo Srbi, imate mnogo manje povoda sumnjati u svoju budućnost nego mi Slovenci, jer mi nismo nikada imali samostalne države. Ipak nismo nikada u svoj opstanak izgubili veru. Ako pak pogledamo u Vašu istoriju, braćo Srbi, onda vidimo kako ste veliku ulogu igrali u davnoj prošlosti. Skoro sav Balkanski poluotok srpski je narod bio zaposednuo. Visoka snaga, veliki ugled, blistavi ljudi! Dokaz za to postoji u tome što su srpski kraljevi bili vrlo poštovani od rimskih papa, koji su, kako Vam je poznato imperium, sa kojim se je ponašao stari Rim, posle njegovog pada znali tako spretno osvojiti za sebe. Dokaz za to postoji još i dan danas u krasnim spomenicima drevne srpske kulture. Sjajan dokaz za to je Dušanov zakonik; dokaz za to je u Sv. Savi, Sv. Stevanu, ali najsjajniji dokaz su vaše narodne pesme, koje imaju toliko etičke vrednosti. Narodne pesme, za koje se interesira onaj veleum, o kome smo upravo u poslednje doba čitali, da se je slavio i u našoj državi, nemački veliki pesnik Gete.

Ove narodne pesme dokazuju svu veliku snagu i veličinu srpskoga naroda i ja mislim da je teško u svetu naći naroda koji bi u svojim narodnim pesmama čuvao toliko vrednosti kao što srpski narod.

Na taj način vama je bilo moguće da prebolite Kosovo. Žalosno je bilo, kad je Car Lazar poginuo na Kosovu polju, ali je onda srpsko junaštvo prinelo velike žrtve na oltar domovine, Miloš Obilić sam je svoj život žrtvovao. Srpski je narod onda živeo u žalosti i u teškim danima, ali klonuo nije nikada, nije zdvajao, a iz njegove sredine odgojen svojim narodnim pesmama i u pomenama na davnu prošlost niknuo je Veliki Karađorđe, koji je u početku prošlog stoleća oslobodio srpsku Šumadiju ispod turskog jarma.

Gospodo, došao je svetski rat. Pogledajte onu groznu sliku povlačenja srpske armije koz Albaniju. Nije li to bilo najveće junaštvo koje je moguće zamisliti. I šta je posle sledilo? Srbija je bila uveličana a tome uveličanju bio je na čelu veliki praunuk vožda Karađorđa. Ako je gospodo ona mala Srbija, koja je bila tako pregažena na Kosovu polju i koja je tako užasno morala da trpi pod tuđom tiranijom, mogla da se održi i ponovo uskrsne, ne trebamo mi sada pošto je veliki praunuk Karađorđa stvorio veliku jugoslovensku državu, u kojoj smo udruženi u jednu celinu i vi Srbi i vi, braćo Hrvati, i mi Slovenci ne trebamo da gledamo crnim naočarima na našu budućnost, jer će naša budućnost biti velika i slavna naša Jugoslavija u celom svetu poštovana.

Gospodo, svet zna da opšta svetska kriza mora da se oseti i kod nas i za to ne može zameriti, ako i mi ne živimo baš u najboljim prilikama. To je sasvim prirodna stvar, jer je ta kriza zadesila i druge države. Zato naša vlada ne zaslužuje nikakav prekor, što ne može sada da izdaje toliko novaca na državne potrebe kao što je to bilo ranije i da se je poslužila principom štednje. Naprotiv, mi joj moramo biti samo zahvalni što se u ovim kritičnim vremenima odlučila,

da smanji breme našim državljanima. Vlada koja nam je predložila ovaj proračun, ima težak položaj. Priznaćete da u sadanje teško doba nije zahvalan posao biti ministar. Ali vlada se je podvrgla svojoj ulozi i ona tu ulogu vrši u korist države, kako to vidimo po sredeanim prilikama, koje su sada mnogo bolje nego su bile za vreme nekadanjeg parlamentarizma. Gospodo, kao imperativ koji nam postavlja sadanja kriza moramo da uzmemo krajnju štednju i da budemo zahvalni Vladi što je taj imperativ shvatila. Time još nisam rekao da me njezin postupak u svemu zadovoljava.

Gospodo senatori, ja sam ostao kod onog osvedočenja, koje sam stekao proučavanjem našeg upravnog aparata da naime naša država boluje od hipertrofije činovništva. Sama vlada to vrlo dobro zna, pa ipak u tom pravcu ne donosi remedure.

Ona je ne donosi radi toga, kao što je sama obrazložila, jer su takvi razlozi za to da njihova prividnost osvaja. Ali konačno će se ipak nešto morati učiniti, ako se hoće da se državni aparat osposobi za tačno, savesno i hitno svršavanje poslova. Moje mi vlastito iskustvo u nizu godina, koje sam proveo na upravi u Sloveniji kaže da imamo gde gde prekomeran broj činovnika, tako da imaju čak vremena i mogućnosti za međusobne razgovore, dok se za posao ne žure kako bi trebalo. Zbog toga vlada negodovanje kod marljivih i savesnih činovnika i ja, koji sam osvedočen da u našim uredima ima previše činovnika i mnogo prilika za ovakve međusobne razgovore, ja sam mišljenja da bi se moglo u uredima to vreme puno bolje upotrebiti za hitno svršavanje poslova. Ako sam ovo uverenje mogao steći za vreme svoga upravnog načelnikovanja u slovenačkim krajevima, svakako je moguće pretpostaviti, po momo mišljenju, da u tome pogledu ne može biti bolje u krajevima gde su se do nedavna činovnici u uredima ugošćavali crnom kafom pored koje se, kao što je poznato, po nekom turskom, ugodnom doduše, ali privredno štetnom običaju, tako lepo divani. Predloga do duše ne štavljam nikakvog, ali se nadam da će Vlada moje najbolje namere i primedbe primerno uvažavati.

Kraljevska Vlada će time dati dobrog primera samoupravnim telima: banovinama i velikim opštinama. Kako u državnoj upravi tako i kod njih vrlo često, iz razloga sasvim stranačke politike, uvukao se je veliki broj činovnika bez prave potrebe. Time se nameću veliki tereti opštinskim proračunima, koji su i inače kod naših gradskih opština vrlo visoki. Stanovništvo, osobito većih gradova zato jedva diše pod direktnim i indirektnim porezama i prirezima. Zato se sve to više naglašava potreba, da se snize tereti, Centralna Vlada sama uvida tu potrebu i energično pritište na smanjenje tereta kod samoupravnih vlasti i ja mogu reći da je to prava sreća, jer ko zna dokle bismo otišli, ako ove odlučnosti ne bi bilo. Biće sreća i po državu i po samoupravna tela, ako centralna Vlada ostane pri svojoj odlučnosti, osobito u danima tako teške krize kao što je danas. Kad dođu bolja vremena, a ona će sigurno doći, ako sami ne budemo toga sprečavali, onda neka se tek samoupravna tela oslobode stezanja odozgo. Onda će također, u posleratno doba uzdrmani osećaj za odgovornost opet biti kako valja uspostavljen. Prebrođena kriza moćiće se smatrati za odgoj u trezvenosti i u javnim poslovima. Treba imati na umu, da će biti neophodno po-

trebno da država samoupravnim telima pritekne u pomoć.

U poslednje doba našim se zakonodavstvom, a i naredbenim putem, osobito gomilalo takvili troškova, koji prije nisu bili poznati, a koji užasno terete njihove proračune. Općine toga neće moći podnositi. Ako vlada na njih pritište, da moraju svoje prireze snižavati, da ne smiju previše opterećivati svojih općinara, onda mora svakako misliti i na to, kakva će im ona dati sredstva da vrše ove dužnosti, koje im je ona po zakonima i naredbama dodelila: Znam dobro da se u sadašnjem proračunu ne mogu predlagati promene. Vreme je zato prekratko, jer svi želimo da proračun pravodobno dođe na snagu. Zato sada, kako sam rekao, ne mogu predlagati nikakvih izmena, ali ja apeliram na Vladu, da ona sve napomene uvaži, kako bi se ubuduće gospodarstvo uredilo i u državi i u samoupravnim telima, tako da bi država materialno podupirala samoupravna tela, pri vršenju njihovih dužnosti za državu. Ako se stvar dobro prouči, osvedočen sam da će se moći da nade pravo rešenje.

Štednja kod javne uprave imaće sasvim prirodno, također odgojno značenje za privatnu štednju. O njezinom značenju za narodnu privredu nije potrebno govoriti. Ona naime, kako je općenito poznato, stvara rezervoare kapitala, koji oploduje domaću preduzimljivost i stvaraju bogatstva. To je konstatovo vrlo lijepo naš drug g. Teslić. Kod nas se rado govori protiv stranog kapitala. Htelo bi se i stavlja se zahtev, da naše gospodarstvo mora biti izgrađeno sa našim sredstvima. Lako je to reći, sa našim sredstvima, ali ta sredstva treba naći. Mi smo iz vrlo poučnog, krasnog i temeljivo sastavljenog i sa brojkama potkrepljenog govora našega poštovanog druga g. Teslića videli, kako je teško izlaziti sa sadanjim opticajem novčanica. Po njegovom mišljenju, s kojim se slažem, a čini mi se da sam to mogao razabrati i iz reči uvaženog druga g. Ploja preporuča se Vladi, da promisli, da li ne bi bilo moguće za oplodjenje našega narodnog gospodarstva, osobito za razvitak velike industrije, zanata i trgovine, da se sredstva koja su u opticaju primereno povise. Dakako, ne Bog zna kako i ne tako, da bi mogli uzdržati vrednost naše valute. Ali na način, koji se može naći po raspravi u komisiji stručnjaka kojom neka bi se Vlada poslužila.

Ko nama može najviše pomoći? To su mali štedje. Mali štediše, koji su prije velikog rata toliko novca ulagali sa toliko poverenja u razne novčane zavode. Ali ti mali štediše moraju imati poverenja u zavode. Ako oni to poverenje nemaju, oni neće ulagati. Poverenje je uzdržano usled toga, jer smo imali nesretnih prilika u našem bančinom svetu.

Stotine i stotine miliona je kod raznih banaka i novčanih zavoda, u kojima su bile uložene prištednje maloga čoveka, otišlo u gubitak. Najžalosnije pak jest, da su ljudi koji su u tim bankama i novčanim zavodima poslovali, iz katastrofa silno obogaćeni izišli. Da li ne mora ovakav fakt, ovakvo stanje, da li ne mora uzdržati pouzdanje u te novčane zavode? Naravno da mora. Mi žalimo, pa i kolega g. Teslić je o tome govorio, da država pri platama činovnika i penzionera hoće da postigne štednju na taj način da će im smanjiti beriva. Pitam ja vas, gospodo, da li će kao što se i kolega Teslić toga boji, da li će to imati reperkusije i na opšte naše gazdinstvo. Nema dvojbe: imaće reperkusija. Ali ne toliko, kako se

možda misli. Činovnici i penzioneri sa ovakvim platama i penzijama kakve, pri sadanjim prilikama dobijaju, jedva mogu izići na kraj. Zato ćete među njima retko naći štediše. Oni, iako bismo im davali više plate, ne bi mogli direktno oploditi naše narodno gospodarstvo. Oplodjenje narodnog gospodarstva mogu donositi samo oni koji zaraduju, dakle privreda, znati, zemljoradstvo i industrija, kao i mali štediše sa svojim ulozima. Zato je potrebno paziti da imamo novčane zavode, u koje se neće gubiti poverenje. Ja sam vrlo zahvalan, a svakako i vi svi, Gospodinu Ministru trgovine i industrije koji je naveštio — a već je možda i predložio Narodnoj skupštini — Zakon o bankama. Kako sam mogao saznati, taj će Zakon obuhvatiti i sve propise za novčane zavode, što će na svaki način poverenje u novčane zavode, koje je danas uzdržano, uzdignuti. Naročito poverenje malog čoveka. Ja sam zahvalan G. Ministru trgovine i industrije da je krepkom rukom posegnuo u međusobne dogovore velike industrije — u kartele. Teško je to bilo, znamo, jer je time dirnuo u osje gnezdo, ali narod mu je na tome zavalan. Sa svih strana čuje se priznanje g. Ministru i ja samo želim, da u tom pravcu nastavi rad u Vladi.

Što se pak tiče novčanih zavoda, htelo bi na nešto upozoriti. U bivšoj Austriji postojale su neke štedionice, koje su se mele pozajmljivati samo na zemljišta i kuće koje su donosile prihode. Tako je novac bio pupilarno sigurno naložen. Takvih smo ranije imali na pr. u samoj Sloveniji nekoliko, a i sad ih ima još, ali samo još po koja. Takve su na pr. bile opštinske štedionice. Žalibože su se prilagodile u novije doba poslovanju, kakvo je bilo uobičajeno kod hrvatskih i srpskih štedionica. Bave se naime i bankarskim poslovima, usled čega nisu izostajali ni gubitci. Zato apelujem na Gospodina Ministra trgovine i industrije da se opet uspostave štedionice koje će se baviti samo sigurnim pozajmicama a nipošto bankovnim poslovima, jer ti poslovi mogu biti pogibeljni. S druge strane, ja bih želeo da u Zakon uđe odredba da opštine ne smeju da se zadužuju kod svojih štedionica. Poznato je, da ima štedionica u kojima se opštine, koje za njih jamče, preimućstvo zadužuju same. To ne bi trebalo da bude jer, gospodo, jasno je šta bi moglo nastati, ako bi se poverenje zbog toga uzdržalo. Opštine neće moći odmah da vrate novac i država će morati da interveniše. Naravno tako da sanira zavod ili za pravo opštinu. Za to je u interesu našeg budućeg državnog gospodarstva a i same budućnosti države, da Gospodin Ministar ovo uvažuje i da sve svoje odluke tome prilagodi.

Gospodin Ministar unutrašnjih dela izjavio je, je, ko što su novine javljale, u Narodnoj skupštini, da je naša uprava sada ekspeditivna. Gospodo, ja kažem sa rečima velikog nemačkog pesnika: „Poslanje čujem doduše ali vere u nje nemam.“ Meni se čini, da se u našim uredima, koji imamo uvek više i više i u kojima naravno raste i broj nameštenika, uvek prečesto čuju skoro već poslovične reči: „Ima još vremena!“

Baš danas smo, gospodo, u krasnom govoru našeg uvaženog kolege, senatora g. Popovića čuli o našoj upravi stvari, koje nalice na lakrdije kakvog šaljivdžije. Bilo je o nekim komisijama reči, koje su nas gonile na smeh. Takvih slučajeva moglo bi se navesti više. Ali preći možemo preko njih, jer od 6 januara 1929

godine počelo je sređivanje i od tada je uprava postala bolja, iako još nije na visini. Na potpunoj visini biće onda, ako kod svih činovnika, u svim uredima bude razvijena svest o dužnosti. To, smatram, nije teško postići. Treba samo organizovati kontrolu nad radom činovnika. Mnogo sam puta video sam kako činovnici po uredima čitaju novine i raspravljaju stvari, koje nemaju veze sa službom, dok stranke treba da čekaju. Smatram da to ne bi smelo ni trebalo da bude. Osim toga, držim da će k poboljšanju uprave biti potreba, da gospoda imaju pred očima upravni princip starih Rimljana, koji su kako je poznato, bili dobri upravljači: Minima non curat praetor. Sa tricama neka se ne bavi ministar! Toga, gospodo, kod nas nema. Kod nas katkada najsitnija stvar ide pred Ministra. Kakvo postavljene opštinskog veća, dapače svaki učiteljski premeštaj dolazi pred Ministva i on mora njime da se zanima.

Pa, pošto se toga mnogo gomila, ne može se onda ni zameriti Ministrima, što ne mogu sve te stvari da reše, jer ne dospeju da ih reše. Zato je potrebno da se Gospoda Ministri have onim poslovima, koje im nalažu njihova velika odgovornost prema Kralju i državi, i čijim rešavanjem mogu mnogo više koristiti i narodu i državi. To će biti mnogo korisnije nego ako se bave šitnicama.

Mi imamo srećnu podelu na banovine. Ali banovi nisu što bi mogli i imali biti. Iz povesnice braće Hrvata i iz narodnih pesama braće Srba vidimo kakvu su važnost nekada imali banovi. Ban je danas upravni činovnik, i to takav upravni činovnik, koji nalazi na predašnjeg velikog župana. Veće kompetencije skoro da nema. Ima je možda po slovu zakona, ali ipak o svemu se od njega zahteva, da se mora sporazumeti sa centralnom upravom. To treba da prestane. Ako hoćete da naša uprava bude u istini ekspeditivna, treba da se decentralizuje, a banovi treba da budu gospoda, da budu ono što u stvari treba da budu, a ne samo ponizni služioći veće gospode. Onda će tek naša uprava biti na dostojnoj visini.

Visoki Senate, posle grozota, kojih smo bili za vreme svetskog rata svedoci, i od kojih je baš naša domovina patila više nego ikoga druga u rat zapletena zemlja, posle nadčovečanskog napora za pobedu, koja beše postignuta s krajnjim naprezanjem svih snaga, naravski je da smo želeli trajnog mira. Bio nam je potreban više nego li ikome, da nadoknadimo teške gubitke u životima i dobrima. Zato smo se veselili, da ćemo, pod zaštitom Sen-Zermenskog mirovnog ugovora moći da se posvetimo nesinetano ciljevitom obnavljanju razorene zemlje i upropašćenog predratnog blagostanja. Žali Bože, ove se pretpostavke nisu ispunile. Kriza, koja je i sada, kao uvek posle takvog užasnog potresa, nastala, i koju je pobedena strana vrlo spretnim manevrima znala povećavati, sa namerom da po dobro promišljenom planu iz nje, na uhar pobjeditelja, vuče korist, baš je nas pogodila skoro najžešće. Da nisu ni pitali uzele su se, naime, reparacije, sa kojima smo, temeljem mirovnih ugovora, imali pravo da računamo kao sa sasvim sigurnom i neoborivom pripomoć za obnovu zemlju i time uvetovani plodonosni privredni život, bez kojeg nema sređenih državnih prilika.

Gospodo senatori, državni proračun o kojem većemo najbolji je dokaz kuda smo time doterani. Za

najpotrebnije stvari prosvete, socijalnih zadataka i narodnog zdravlja moradosmo sa bolnim srcem brisati potrebe, da, usled otpadanja reparacionog dohotka, možemo pokoriti obaveze po otplati zajmova, koje je država za obnovu zemlje morala da sklopi.

Nadam se, visoki Senate, da o našim reparacionim potraživanjima nije još pala poslednja reč. Zahvalni moramo biti da je naše Ministarstvo inostranih dela ustalo odlučno pred međunarodnim forumom za naša prava, i od uvidavnosti naših velikih saveznika u svetskom ratu smemo očekivati da pobjedi naša pravedna stvar.

Ta, gospodo senatori, mi vidimo kako se baš velesile, protiv kojih je išao rat, iz petnih žila zauzmlju kako bi u posleratnoj krizi pomogle baš onima, koji za taj rat nose odgovornost.

Konačno se tome ne može prigovarati. Sve što se preduzme, dobro je, ako vodi tome, da zavlada među narodima, koji su se još pre nedavno uzajamno istrebljivali, ona snošljivost, koja bi imala da diči čovečanstvo. Ali iskreno vam kažem da me hvata neka zebnja, da se međunarodno samaritanstvo ne bi izrodilo na taj način, da spasavajući dojučerašnjeg neprijatelja, zaboravi na svoga dobrog druga i saveznika.

Politički svet, bavi se, gospodo moja, baš sa idejom nekog podunavskog gospodarskog saveza. Uprkos tome što je dosada o tome doprlo u javnost, stvar je do danas još prilično maglovita, tako da se vide samo grubi obrisi namišljenog nacrt. Po svemu ipak izgleda da ide to pre svega na to, da se spavaju dve srednje evropske države, koje su izašle u okrnjevom obliku iz rata, na koji su se u svojoj obisti davno spremale i za koji su dale neposredan povod. Ako se stvar uzme kako jeste, ide se zapravo za spas dva podunavska velegrada Beča i Budimpešte. Ovi su se gradovi u sklopu Austro-Ugarske monarhije kao centra dveju gospodujućih naroda prekomerno razvili. Njihovo je pučanstvo bilo naviklo da u izobilju i raskoši živi od tuđeg znoja, te se sada u tešnim prilikama ne može lako snaći.

Gospodo senatori, i tu mi ne da savest, a da ne bih vladji doviknuo pun zabrinutosti: budi na oprezu! Imali smo dunavsku monarhiju. Još sada me spopanu grčevi, ako na taj perfidni državni nestvor pomislim. Pozor, da ne dodemo u podoban položaj sa nekom podunavskom federacijom! Makar gospodarskom, jer gospodarska mogla bi se furtim pretvoriti u političku. Beč i Budimpešta neka znadu da njima rado pružamo pomoćnu desnicu, ako su iz najnovije povesti štogod naučili te shvaćaju sada pravilno svoj položaj. Neke ali znadu i to da za prošlost nismo izgubili pamćenja i da ćemo zato pomno paziti, da se njene praklike u budućnosti ne ponove.

Gospodo senatori, mi imamo svoj politički ideal. Mala antanta se zove. Ona je, otkako postoji, kao krepka čuvarica mira u srednjoj Evropi sjajno afirmovala svoje značenje. Ništa nam ne brani, da iz političkog ideala stvorimo i gospodarsku tvrdavu. Sa posestrimom Rumunijom živeli smo od vajakada u prijateljskim odnosima. U borbama protiv turske tiranije oba su se naroda bratski podupirali.

Sa Čehoslovačkim narodom veže nas krvno i jezikovno srodstvo i živahni kulturni odnosi. Gospodo senatori, borba protiv Austrije nije bila laka. Ima vas sa mnom lep broj Hrvata i Slovenaca u ovom viso-

kom skupu, koji smo kroz decenije stajali u toj borbi, da izvoštimo svome narodu prava koja su mu išla. Videći da ima bečko javno mnjenje koje se nije nikad isticalo osobito duhovitošću, kod austrijskih državnika više uticaja, nego li najdalekovidniji političar došli smo do uverenja da državni nestvor koji se zvaše prvo Austrija i docnije Austro-Ugarska treba srušiti. I latili smo se rušenja. Ali, gospodo moja, pre-slabi smo bili. Niti naša nastojanja, niti sjajne pobe-de srpske braće ne bi bile srušile Austriju bez pomoći naše češke braće. Povesnički je taj fakt utvrđen, pa ga zato lako ovde iznosim.

Da nije sa zemljovida bila brisana Austrija, ne bi bilo ni snažne Jugoslavije. Uz Austriju bila bi Kraljevina Srbija doduše još i dalje postojala, ali slabša država i u stalnoj zebnji, da joj jednog dana crno-žura ptica ne isključuje oči. Ako smo tako teško delo izvršili sa uzajamnim nastojanjem naše braće Čeha, držim da nas ukupno nastojanje može takođe dovesti do uništenja one nemani, koja se zove gospodarska kriza. Lepo je naše nacionalno i političko bratstvo; ali ono, ako je i uzvišeno, ostaje sve jednako platoničko, dok u gospodarskom osloncu ne dobije realne osnovе. Gospodo senatori, iz platonske ljubavi ne radaju se deca. Na rad dakle u realnom pravcu u okviru Male Antante, koja može na taj način u koncertu naroda doći do značenja velike sile!

Prema ovim općenitim primedbama pristupiću k pojedinim resorima. Izneti ću samo nekoliko stvari i saveta na uvaženje.

Najpre ću se zaustaviti kod Ministarstva vojske i mornarice. Šta da kažem o Ministarstvu vojske i mornarice? To je naše mežimče, to ćete mi i vi svi priznati. Mi u njemu vidimo ovaploćenje našeg narodnog jedinstva, jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca u našu jugoslovensku državu. Imà li Senat štogod da tu savetuje? Ja mislim da nema. Sjajna povest i pobedonosni podvizi naše vojske govore sami za sebe. Samo sa divljenjem i ljubavi moramo obraćati oči ovoj čuvarici našeg mirnog i spokojnog rada i sjajnoj pretstavnici našeg junaštva, naše sile, naše snage, pod vrhovnim zapovedništvom junačkog našeg Kralja. Žalim što moramo i kod nje štedeti. Pozivajući pak naše sinove i braću stalan sam, da to viteškog duha u njoj neće ni najmanje stegnuti, nego će njen samopregor u službi naroda i domovine samo još pojačati. Ja želim da uprava Ministarstva vojske i mornarice i dalje radi ovako blagosloveno na polju narodne i državne sigurnosti kao što i do sada. Ja bih želeo da bi po mogućnosti — ja znam da sada to nije moguće, jer su prilike takve — ali da bi se po mogućstvu obraćalo više pažnje takođe našoj ratnoj mornarici. Mi imamo tako krasno more, da je malo koja zemlja na svetu koja bi imala tako krasnu obalu i more. Ova obala je i vredna sve naše nege i vredna je da za nju činimo štogod nam je moguće. Mi smo ovih dana izglasali zakon o trgovačkim školama i o pomorskim akademijama. To je jedan veliki korak napred, koji će dovesti do bolje trgovine prekomorske, jer ćemo u budućnosti morati i njoj da obraćamo veću pažnju. Važno je, da je naša mornarica u stanju da brani našu krasnu dalmatinsku obalu od posizanja tudina.

Pa bih hteo — i to u kratko — da obratim pažnju na vazduhoplovstvo. Naše vazduhoplovstvo do sada je vrlo lepo razvijano, ali ja bih želeo da se ono razvija još bolje. Juče se kritikovalo da smo imali

nekada previše ministarstava. Danas ih, hvala Bogu, nema toliko i ja držim da su sadašnja ministarstva sva na svome meštu i vidim iz njihovog rada ovde da je taj rad plodonosan, pa držim da će sa vremenom biti potrebno misliti i na ministarstvo vazduhoplovstva. Danas već sve države imaju ministarstvo vazduhoplovstva, jer su uvidele da nije samo pored velike važnosti za civilni saobraćaj, nego da je ono od prvostepene važnosti i za odbranu zemlje.

Gospodo, baš sada u Ženevi zasedava Odbor za razoružanje. Ne možemo reći šta će od toga biti. Što se mene tiče, ja sam u tom pogledu pesimista. Ja sam uopšte u životu bio optimista u svima stvarima — ali u toj stvari moram reći, poznavajući čovečju prirodu, da je isključeno da može doći do potpunog razoružanja. Moguće je, da će čovečiji um, koji tako visoko stoji nad svim drugim na svetu, ipak doći jedanput do ubedenja da ovo razoružanje treba barem stegnuti i da će onda države moći nešto od onoga silnog novca koji se sada troši na oružanje, upotrebiti za druge svrhe. To bi po mom mišljenju onda moglo doći u osobitu korist narodnom gospodarstvu, ako bi se vojničke formacije, koje onda neće biti toliko potrebne, ne raspuštale, nego pretvorile u bataljone rada. Koliko naša država može učiniti u tome pogledu, videli smo u nekim krajevima kod nas, gde je vojno zapovedništvo stavilo na raspoloženje vojnike, koji su pomagali praviti puteve, i videli smo kako su oni brzo i sjajno ove puteve napravili, a pri tome sa malo troška. Ako se jedan deo onoga vremena koje se je pre upotrebljavalo za vojnu obuku, kad to ne bude toliko potrebno kao do sada, bude upotrebilo za to da se vrše javni radovi, onda ćemo za našu privredu čuda toga učiniti, jer nama pre svega još mnogo čega nedostaje u pogledu saobraćajnih sredstava.

Gospodo moja, čuli su se prigovori da je malo previše stegnuta sloboda štampe. Dopustite mi da se i na tome u nekoliko zadržim. I ja bih želeo, da se dade više odaha javnom mnjenju. Ali u ovoj stvari treba jako oprezno postupati. Sloboda štampe se kod nas jako mnogo iskorišćavala, i to za lične napade. Najraznovrsnije lične napade. Čast je doduše lična svojina, gospodo, ili bolje rečeno, lično dobro svakog čoveka; kako i na koji način to je stvar ličnog shvaćanja pojedinca i zato ne možemo nikome zabranjivati da je omalovažuje ili prenebregava. Ali on to ne treba da čini tako da druge pogoršava. Ako to čini, onda je dužnost države da ima za to mogućnost sankcija.

Ali gospodo, niko ne može i ne sme imati prava da kalja čast i poštenje drugih, nabacajući se na njih pogrđama i vukući njihovo ime po blatu. Na taj način ne daje se svetu samo obeležje prostote i divljaštva, nego se često zbog toga i najbolji ljudi odvrću od javnog rada. Obično se takvim sredstvima služe subjekti, koji ne mogu da se istaknu svojim znanjem, zaslugama i vrlinama. Čim jedan čovek ima više nedostataka i čim ima lošije osobine, tim se više obraća prostoti. Žalosno je samo to da je mentalitet širokih slojeva takav, da često smatra pogrde za junaštvo. Zbog toga, gospodo, treba zakonske zaštite i ako bi se u pogledu proširenja slobode štampe po mojim predašnjim rečima štogod učinilo, treba na svaki način da se zakonski ustanovi kazna za lične pogrde i klevete i to vrlo oštra kazna kao što to postoji u sadanjem zakonu. Potsećam Vas gospodo, na

primer koji je možda jedinstven ove vrsti u našem političkom životu. Naš veliki državnik Pašić, — on je čovek istorije i možemo slobodno o njemu da govorimo — koji je verno i sjajno služio svome narodu, državi i Kralju, naš veliki diplomata i državnik, bio je za vreme nekadanjeg izbora na najstrašnji način napadan. Još pre tri godine video sam negde u Šiški kod Ljubljane plakat, na kome se grdi Pašić na neverovatan način. Pojmiti nisam mogao, kako je bilo moguće, da je nešto takva moglo izaći iz štampe. Zato sam ja sa najvećim veseljem pozdravio zakon o štampi koji je izašao, kada je predašnji parlamentarni režim nestao, a koji je ovakva piskaranja strogo kažnjavao. Jerbo, gospodo, verujte mi, da je u tim napadajima nedostajalo samo još toga, da se Pašiću podmetne, da je na dvorskim obedima krao srebrne žlice. Sve drugo su mu već spočitavali. Ovakve su gospodo, posledice prevelike slobode štampe.

Gospodo, ja imam još nekoliko zameraka da iznesem kod raznih Ministarstava, ali pošto ne želim da prekoraim vreme koje je pojedinim govornicima određeno, ja ću te zamerke odnosno primedbe izneti u specijalnoj debati.

A sada ću, gospodo, da završim sa ovim rečima. Povest hrišćanstva nas ići da je bilo mučenika, kojima su njihovi pobesneli mučitelji vadili živima jezike iz usta. Sa užasom čitamo o ovim zverstvima. Ali, gospodo, mi u ovo naše prosveteno doba doživljujemo da se ovakva varvarstva vrše. Mi u ovoj našoj prosvetenoj državi, gde svako može svoje prirodno pravo da uživa bez razlike vere i jezika, toga ne možemo pojmiti i ne može nam se zameriti, ako sa čovečanskoga gledišta simpatišemo sa takvim žrtvama i to tim više, jer dobro shvaćamo kakve moralne muke moraju podneti nevine žrtve ovakvog postupka. Elementarna načela etike nas uče da treba poštivati i ljubiti majku, koja nas je nosila pod srećni život nam dala i čije smo nege bili učesnici, kada nam je to najviše trebalo.

Sasvim naravski je, dakle, da ćemo već radi toga i iz zalivale za neiscrpnu majčinu ljubav u časti imati i kao najveće dobro verno čuvati jezik, kojim je nama govorila najslade nam reči. Zato po našim pojmovima čovek, koji se izneveri majčinoj reči, gubi pravo na naše poštovanje, jer to smatramo za dokaz da je iščupao iz srca ljubav prema majci.

Vidite, gospodo moja, i ovo zalitevaju novodobni mučitelji našeg roda. U očigled ovim krutim mukama, koje nam izazivaju suze na oči, ne možemo ostati indiferentni. Mi, koji ne činimo nikome krivo i ne vršimo nikakva nasilja, mi imamo pravo i dužnost kazati da nas ovakav postupak boli i ja se nadam da mi nećete zameriti ako ovu utehu našoj siročadi u ovom visokom skupu izrazim.

A sada — na završetku — još ovo.

Gospodo, stupimo oprezno ali bez bojazni u novu upravnu godinu. Istina bog: auspicije nisu najbolje, ali po svemu sudeći u stanju smo, ako imamo tvrdnu volju te se predamo ciljevitome radu, odoljeti svim teškoćama. Sa marljivošću, istrajnošću i nešto samopregora izvesti ćemo državu iz svetske gospodarske krize ka novome, sretnijem privrednom životu i time i političkoj poziciji, koja Kraljevini Jugoslaviji po njenoj veličini, po broju kućanstva i po važnom položaju u skupu naroda pripada.

U međusobnom pak odnosu neka budu, braćo moja, naši odnosi po rečima poznatog velikog crkvenog oca: „U potrebnim stvarima slogu, u dvojbenim slobodu, u svima ljubav“. Ovim rečima zaključujem.

Pretsednik Dr. Ante Pavelić: Reč ima senator g. Milan Marjanović.

Milan Marjanović: Gospodo senatori, ja ću se držati isključivo na budžetu u težnji da navedem nekoliko svojih opažanja, kojima je cilj pravilno i potpuno izvršenje budžeta, a sve to u cilju stvaranja uslova i pogodaba za nove, buduće, srećnije, jasnije i pouzdanije budžete.

Dobrom bilansisti uvek je dovoljno da ima u rukama pregled godišnjeg stanja jednoga koga god hoćete akcionarskog, deoničarskog društva, pa iz toga pregleda godišnjeg izveštaja da mu vidi celi život i da mu čita budućnost. Isto je to i u samom državnom budžetu. U njemu se ogledaju namere Vlade, pogledi Vlade, smernice Vlade koje želi da postigne izvodenjem budžeta; ogleda se život države. I sada ako sve ono što prethodi proučavanju budžeta bude zapaženo, bude dobro uočeno, svakako da će budžet pokazati onaj zdravi život države i državnog organizma koji se očekuju da se vidi u primeni toga budžeta.

Prema tomu, gospodo, u ovoj prilici mora se postaviti pitanje, da li su se u sadašnjem budžetu a u sadanjim prilikama ispitale ili mogle ispitati sve prilike, svi uslovi, pod kojim se dobar budžet gradi i izrađuje. Gospodin Ministar finansija najlojalnije je izjavio da je za pravilnu procenu budžetskog predloga od najvećeg značaja imati pred očima prilike, pod kojima se budžet čini. Isto tako je tačno kazao, da za proračunavanje budžetskih rashoda i prihoda treba da posluže i prilike iz jednoga prethodnog perioda državnog života, iz čijih se budžeta mogu izvoditi zaključci i proračuni za idući budžet. Da li se toga on držao? Kakao je, da nije i rekao je, zašto to nije činio. Ja to primam kao opravdano, jer se nije mogao držati onih osveštanih pravila, da budžet za narednu godinu bude pripreman posle dobrog proučavanja budžeta barem iz poslednjih triju godina te da onaj rezultat koji bi dalo takovo proučavanje budžeta poslednjih triju godina bude od uticaja i važan činilac na pravljenju budžeta za narednu godinu. I pozitivni zakoni naše Kraljevine o Državnom računovodstvu na to bi upućivali, da se budžet izradi, naročito budžet prihoda, s obzirom na ona stanja, koja pokazuju budžeti predašnjih triju godina te da se može u proračunu predvideti od prilike stanje, koje će izvesno nastupiti u idućoj godini.

Kao što sam kazao, ja nalazim da se tih pravila u budžetiranju sadanji gost. Ministar finansija nije mogao držati kao što je to i sam kazao, zato, što su poremećaji nastali takvi, da nikakove gotovo ni sličnosti nema između stanja privrednih i pojedinaca i državnih privrednih preduzeća sada u ovim poremećajima sa onim stanjem, kada tih poremećaja nije bilo. I on se vratio na jednu drugu osnovicu u pogledu prihoda državnih, vratio se na to da uzme iz preposlednje godine one prinose, prihode, koji su bili ostvareni za osnovicu u ocenjivanju ovih budućih prihoda, koje bi on iz budžetske, iz ove godine mogao očekivati. Izgleda, da je sasvim najprirodnije, da tako bude. Najbliže je to sadašnjici i sa toga osnova još se mogu najverovatniji zaključci donositi za iduću budžetsku go-

dinu. Prema tome u jednoj velikoj nuždi otstupilo se od pravila.

Sada od prilika, koje donekle zavise od ljudi, od Vlade, od nas i od prilika, koje ne zavise od nas, koje se nameću po sticaju svih poremećaja svetskih, zavisiće rezultat budžetiranja. Stoga se ne bi moglo reći, niti je to sam gosp. Ministar finansija kazao, da je on predlogom budžetskim za narednu godinu postigao realnu ravnotežu između prihoda i rashoda.

Ali verovatnost je da će se ravnoteža sa mnogo verovatnosti — kao što je ovde istaknuto od strane g. ministra — očekivati. Prema tome, gospodo, naše budžetiranje zavisiće od energije, energičnosti, čvrstine ruku u preduzimanju poslova i vođenju državnog života Kraljevske vlade na jednom mestu, i od aktivnosti pojedinaca u njihovim posebnim privredama da budu svesni stanja u kome se sami nalaze i ukupnoga stanja u kome se celina nalazi. A vrlo mnogo će zavisiti od toga da li će državni organi, činovnici, ti delovi velikoga državnog mehanizma, biti svesni svoje dužnosti i pokloniti najveću brigu i marljivost u obavljanju onih poslova koji su im zakonom dodeljeni u nadležnost. Ako smo prožeti takvim pogledima, nemamo se čega bojati, baš i u ovoj nesreći koja je ceo svet pa i sav naš narod zadesila. Nemamo se bar bojati teških poremećaja, koji bi mogli dovesti u pitanje opstanka države, a najmanje ćemo se bojati kakvih rovarjenja i uticaja sa strane pojedinaca, izvesnog broja ljudi, ili neposvećenih i rdavo upućenih da bi njihov uticaj mogao poremetiti normalan tok u državi, koji je tok naglašen sa jednim pozitivnim ciljem: održanje narodnog jedinstva i jedinstva naše države.

Šta je osnov proračunu rashoda, nastalo bi pitanje? Rashod diktuje nužnost i potreba države, i ako je sve lepo predviđeno da se rashodi države moraju trošiti na ono što je najnužnije za održanje države, onda su svi rashodi opravdani.

Prikurljanje podataka za rashode, Vlada obično vrši preko svojih nadležstava. Taj put i način je dovoljno pouzdan, jer i oni organi, šefovi nadležstava koja daju podatke rashoda, nose odgovornost za ono što rade i učine, kao što nose odgovornost za uspeh državnih poslova u njihovim nadležstvima. Ali se ipak desi i to da šefovi nadležstava, po dobroj nameri, mogu izvesne stvari preceniti, pa ih predstaviti kao nužne ili najnužnije potrebe ispred drugih potreba i poslova za koje će se u toku budžetiranja utvrditi da su bili prešnji. No, takve omaške nisu mnogobrojne da mogu praviti poremećaj u budžetu rashoda. Glavno je da Vlada ima uvek takve saradnike na saradivanju budžeta rashoda koji uviđaju glavni cilj, koji uviđaju glavni put kojim se ima da putuje i cilj kojim se ima da postigne budžetom rashoda. Ako su ti saradnici saglasni sa Vladom, ceneći da su ti rashodi nužni, i ako Narodno predstavništvo ceneći te rashode nađe da su ti rashodi nužni, onda se često puta moraju primiti bez obzira na postignuto pokrivanje za tu godinu.

Jer se to pokrivanje može pod drugim prilikama naći i u idućoj godini. Rashode diktuju potrebe državnog života. Te potrebe izazivaju i razne državne ustanove kao i postavljanje organa od strane države, — pa ako vlada bude srećna da u saglasnosti sa Narodnim predstavništvom i rodučnim joj organima odredi bitne i nužne te izdatke, za podmirenje tih potreba, onda je predlog budžeta rashoda dobar. Da li bi se moglo sa-

mo primiti i to: da su sve ustanove državne neophodno potrebne? Da li je broj onih organa koji se nalaze u tim ustanovama, kao državni organi, dovoljan ili nedovoljan, ili je preveliki, — to su pitanja koja se mogu ostaviti vladi da na njih odgovori, jer vlada nosi odgovornost za život države. Ali, kod tih pitanja nikada nije za vladu ništa nelagodno da proveri tu nužnost putem ankete koja bi bila sastavljena iz oba doma Narodnog predstavništva, — i ni jedna vlada ne bi pogrešila, ako bi na anketu pristala, jer taj bi rad anketa bio sastavni deo državnog plana za državni život. Državni plan mora u jednoj dobro sredenoj državi da postoji. Mogu se ljudi u vladama menjati i zamenjivati, ali plan državni za duži period vremena: u prosveti, odbrani, obrtu, proizvodnji mora postojati i treba da postoji. Ja se nadam da će i ova vlada prema onome što je do sada izneseno pred Narodnim predstavništvom u pogledu zakonodavstva, u pogledu osnivanja Privrednog veća, kao institucije koja ima da saraduje uz vladu, — ja se nadam da će vlada pokloniti ozbiljnu brigu izgradnji i utvrđivanju jednog državnog plana u narodnom i državnom gospodarstvu. Kad se bude imao takav jedan plan, kad to bude obznanjeno — u koliko se, razume se, može obznaniti, jer ima stvari koje će uvek ostati interna stvar naše države — onda će i onaj broj ljudi, koji ne veruje u bolji život ove države, shvatiti da život i mimo njihovog filozofiranja ide napred ka određenom cilju u kome se vidi sreća, jačina i bezbednost države kao celine. Toliko gotovosti ja očekujem u svakom slučaju od vlade. Drugojačiju osnovu za pravljenje ovoga proračuna ja nisam mogao uvideti niti bih mogao zahtevati da je g. ministar finansija uvidi. Naši državni proračuni za sve vreme od ovih deset godina ne bi mogli više biti osnovica za proračun koji je napravljen ove godine, pod ovim prilikama. Jer, ti raniji proračuni ne daju dovoljno pouzdanu osnovu koja bi se kao nepromenljiva mogla uzeti za jedan nov godišnji period. Promene usled svetske krize toliko su velike, da iz osnova menjaju kombinacije koje su imali ljudi koji su ranije budžete donosili.

I najzad, kratak je ovaj period našeg državnog života novo formirane države, vrlo kratak period, da bi se u njemu mogla razviti sva privredna delatnost tako, da ona bude jasno ocrtana i da se vidi stalan razvoj u jednom nizu godina. Za proučavanje i izgradnju budžeta, koji bi u najmoćnijoj meri odgovarao potrebama države i ekonomskoj moći naroda, bez sumnje da je potreban jedan duži period života države i funkcionisanje države; zatim, jedan stalan poradak, jedan i istovetan za celu državu. Isto tako je potrebno da postoji jedno i istovetno zakonodavstvo, koje iste prilike nudi za razvoj svačije pojedinačne akcije u privređivanju. Potrebno je, takođe, da postoji jedna solidna administracija, opet u jednom dužem periodu. I, naposletku, da u tom dužem periodu dejstvuje jedan savestan, dobro odgajen činovnički aparat, i da se tu pokazivala odozgo puna volja i jaka ruka Vlade. Kad bismo takav period budžetiranja imali, mi danas ne bismo mnogo lutali. Mi bismo znali koje su nam privredne ustanove štabilizirane i koliko mogu izdržati ovaj nenadni napad krize; dokle ga mogu izdržati; dokle se mogu svesti ili paralisati opasnosti koje nam prete, i onda bismo mnogo lakše mogli da budžetiramo i pouzdanije budžete da gradimo. Ali ovako, ipak, kad se prode kroz sve

budžete do danas, samo onaj koji neće da vidi, ili koji je rešen na oponiranje, ili je prosta zloća, može da kaže: da naša država u ovom periodu nije pokazala ogromne uspehe u napretku. Njih ima, gospodo. Obično savremenik nije svesan svega onoga što se oko njega zbiva i koliko se koraknulo napred; ali ako jednog dana zatvori malo oči i stvori sebi sliku o onome što je bilo i o ovome što jeste, on će konstatovati i priznati da je napredak tu, i njemu se na put stati ne može.

Predimo onako letimice kroz budžete, kroz prvi budžet novo formirane države i podimo do današnjeg dana, onako kako nam je to g. Teslić statistički izložio, na čemu mu hvala— i mi ćemo da vidimo, da postoji ipak jedan stalan napredak i da ima neke stalne težnje, koja se ne može poremetiti ni političkim ni ekonomskim poremećajima. Ima neke energije, nekog stuba tu, u tom državnom životu.

Mi smo, gospodo, otpočeli naše budžetiranje u novoj državi donošenjem prvog budžeta za 1919/20 god. u Privremenom Narodnom predstavništvu. Pa, kako je otpočelo to budžetiranje? Da li je ono imalo ma što za osnovicu, da bi se moglo reći inostranstvu: evo, vidi naš novi život; vidi naš život koji se ogleda u ovom našem budžetiranju. Ili, gospodo, da li je taj budžet bio za utehu svima nama koji smo bili u tom Narodnom predstavništvu i učestvovali u donošenju toga budžeta, i da li smo mi verovali da imamo budžet? Ne, gospodo, nikako nismo verovali. Ali smo verovali, da smo stvorili jednu formu, jedan oblik državnih prihoda i rashoda, i upravo jednu formu, u koju smo ukalupili našu novostvorenu državu, a videćemo kako će to dalje ići i razvijati se. Sa time smo morali biti zadovoljni zato, jer prvo budžetiranje nije imalo apsolutno nikakvih pozitivnih podataka. Mi smo se bili sastavili iz raznih pokrajina. Ni te pokrajine svaka za sebe, ni Srbija u onim prilikama posle onoga rata ni Crna Gora, nisu mogle pokazati jedno stabilno privredno stanje koje bi se one lo u zajednicu, a ni privrednu moć svojih sugrađana. Nisu se mogli čak šta više da nađu ni pismeni podatci u to doba u pojedinim pokrajinama, jer su u rasturanju Austro-Ugarske ti podatci sklonjeni ili su nestali. A međutim i taj državopravni odnos raznih pokrajina u Austro-Ugarskoj to je onemogućavao. One su sklopile novu državu sa Kraljevinom Srbijom i njihovi odnosi u tom budžetskom pogledu bili su raznoliki. Tako su Slovenačka i Dalmacija ulazile u sastav budžeta Austrije; Bačka, Banat i Baranja ulazile su u sastav budžeta Mađarske, Hrvatske i Slavonije imala je neku posebnu autonomnu upravu, ali je 56% davala u zajedničku kasu u Peštu, a 44% ostalo je za autonomnu upravu Hrvatske i Slavonije. Bosna i Hercegovina imale su nekakav čudnovat državno-pravni položaj, koji nije imao izraza u pravnoj terminologiji i bile su pod upravom zajedničkog Ministra finansija i sa nekim finansijama koje baš nisu bile u skladu sa težnjama naroda, već sa interesima okupatorske države. Srbija, izmučena ratom i pregažena, apsolutno je prestala budžetirati. Slomom od 1915 godine, kad smo se morali evakuisati, mi smo morali da prestanemo sa svakom narodnom privredom, a naročito sa budžetiranjem. Onih 9 miliona franaka avansa koje smo primali od marta 1916 godine, to nam je bilo budžetiranje i to se provodilo kroz budžetske formule, jer tu formu Srbija nije napušta-

la. 1917 i 1918 godine imali smo zajam od 12 miliona dolara. Crna Gora imala je poslednji budžet fiktivan od 8 miliona perpera, ali zato je Kraljevina Srbija morala od 1914 godine da izdržava njihovu vojsku sa 1,500.000 dinara. Dok smo još bili kod kuće mogli smo lako davati, ali kad smo propali, onda nismo mogli. Po dolasku zatečena je takva situacija, da ni jedna pokrajina nije predstavljala neku organizovanu, pouzdanu finansijsku jedinicu. Neke su bile nepregražene ratom, ali sve su bile uzdrmane. I tako se pošlo od jednoga budžeta od preko milijarde. Osnovala se država. Budžeti su rasli dalje i dalje prema onim shvatanjima i prilikama, ali kao što sam kazao, ti budžeti nisu mogli biti realni, jer nije moglo biti mirnog života i rada, da bi se postigli neki zaključci o dobrom proračunu.

Živelo se u uverenju da će se proračun uvek dobro predvideti, ali se nije moralo dobro i ostvariti. Takvo je stanje bilo i ono se naravno popravljalo oživljavanjem moći privredne potrošnje našega naroda i kroz parlamentarni režim. I tada nije išlo ujednačeno i glatko to privređivanje, niti se mogli budžeti praviti bez pogrešaka, jer sve je bilo u jednom vrenju, u jednom provizorijumu.

Iako smo bili onda dobili i državu i Ustav, znamo kako je to prolazilo kroz politički i parlamentarni život. Politički život spolja bio je u glavnim konturama siguran i osiguran, ali on je bio uznemiravan. Neprekidno i većito se na oprezu moralo živeti i većito više izdataka činiti na tu spoljnu bezbednost, nego što bi to bilo potrebno, ako bi oko nas postojalo dobro susedstvo. Nas staje mnogo manost gdekojih naših suseda, iako bi to oni jednoga dana plaćali, ne mogu isplatiti, a međutim za ono zašto su krivi što su opljačkali, odneli i opustošili, danas kukaju i kažu: ne tražite! Ne možemo da plaćamo ratnu oštetu!

Tako nam je politički život bio uznemiravan, pa bilo je i neizjednačenog zakonodavstva; trgovina i radinost nisu bili pod pouzdanim i povoljnim uslovima. Potrebe naroda bile su vanredne. Narod ogolio, obosio morao je tražiti naravno, da sve te potrebe podmiri. Otuda je i trgovina bila neredovna, i gospodo, znamo vrlo dobro, da samo onaj u trgovini nije zaradio, koji je bio len, da putujući odavde do Zagreba napuni svoju torbu bilo kakvim esapom, jer je mogao dovoljno zaraditi. Potrebe su bile izvanredne i velike, ali trgovina je bila nepouzdana, nezasnovana na kreditu i na onim potrebnim međunarodnim trgovačkim odnosima, na koje se želi da postoje, jer je onda u cirkulaciji ceo taj trgovinski bilans i promet pravilan i normalan kad su svi međunarodni odnosi uređeni.

Najzad, imali smo još jednu glavobolju, teškoću. Imala je država dvojnost valute, dvojnost novca. Jedna država jedan narod kod koga se zatekle dve vrste novca, dinar s jedne strane i kruna s druge strane. Po nesreći nismo na to obratili dovoljno pažnje i bili dovoljno pažljivi mi Srbi, vraćajući se od Krfa i Soluna ovamo k severu, pa ni Narodno veće u Hrvatskoj, a da je bilo neke uvidavnosti i da su na nekakav način zamenjene austrijske krunske novčanice, koje su se našle kod naših ljudi, nekom našom kruškom novčanicom, da se dade kruna za krunu, pa da dočnije obračunamo sa faksično zatečenim novcem na teritoriji Srba, Hrvata i Slovenaca, mi bismo dobro prošli. A ovako poznata je, gospodo, istina, dokaza-

na je istina, da su strani elementi i strani državljani, koji su također krunu imali kao državno sredstvo svoje države, mnoge milijone i milijone kruna ubacili u našu državu i opteretili su našu narodnu imovinu.

Dinar počiva na vrednosti svih dobara naše zemlje, a ne na vrednosti ovih pet milijardi u narodu. Ja ovom prilikom hoću da pomenem poštovanja dostojno ime pok. Draškovića, koji je obraćao pažnju na potrebu štampanja takvih novčanica. Ulaskom vojske Srbijske, i Jugoslovenske divizije u svakom mestu trebao je da se izda poziv svima, da će se vršiti zamena kruna za krunu, a da će se posle to razmeniti. Ali eto tako, nije se valjda imalo vremena.

Prema tome, gospodo, vidite da u ovom budžet-skom stanju ono što je prethodilo ne može da bude baš u svemu pouzdana budžetska osnovica. Poremećaj je poveliki. Jer, kad se uzme i pogleda budžet i to ne samo sadašnji nego ako se uzme budžet i prethodni, neće se videti kod državnog gospodarstva kod svih privrednih preduzeća da su pokazivala stalnu tendenciju prihoda. Ona je flotantna, na više na niže. Jedino se pokazivao stalan prihod kod Uprave monopola, ali mi znamo otkuda on dolazi. On dolazi od naše volje da bude prihod. Podignite takse, cenu duvanu, cigar-papiru, i ovom i onome, i prihod mora da se pokaže.

Prema tome, gospodo, ja ovaj predlog budžeta posmatram ovako i postavljam sebi pitanje: Pokazuje li mi taj budžet rešenost, odlučnost vlade da izvede državu iz teške situacije i gotovost Narodnog predstavništva da se savladaju neprilike koje su nas zadesile, bez ikakvog, ili bar bez većeg potresa? Pokazuje se. I kad se ona pokazuje onda ćemo mi lako, stabilizirajući sva ta naša pitanja koja su usled ove krize potresena, doći do pouzdanoga budžeta i do stabilnosti njegove. Pitanje bi bilo sada samo, da li mogu narodna predstavništva i šta mogu naglasiti Vladi prema svojim opažanjima, da i ona pogleda na tu stranu, da posmatra te strane, ako kojim slučajem one nisu bile Vladinom pažnjom obuhvaćene, ili ako u ovom ili onom slučaju Vlada njima nije pripisala onaj značaj koji im mi pripisujemo. Čineći dakle takve napomene jedini je cilj moga govora taj da bi se budžetiranje pravilno izvodilo i da bi se omogućilo da iz stanja, u kome smo, izađemo bez potresa, bez onih katastrofalnih potresa.

Dakle, gospodo, ja se vraćam na moju misao o potrebi jednog plana za državno gospodarstvo i molim Vladu da iskoristi sve snage koje može iskoristiti: i Privredno veće i oprobane stručnjake i ljude koji ma šta mogu toj stvari doprineti; da se prikuplja elaborat, da se prikupljaju mišljenja ljudi o tome šta treba da ude u jedan državni plan u svima pravcima državnog gospodarstva. Pa kada se sa tim planom bude uredilo, sredilo i svršilo i Vlada sa Narodnim predstavništvom o njemu bude saglasna, mnoge će brige otpasti.

To će vratiti poljuljano poverenje kod svih i svakoga u poredak u državi, u sigurnost, bezbednost, pa i poverenje u obrt i puštanja novca u život, ako ga gde i koliko ga gde ina tesauriranog.

Gospodo, revizija državnih ustanova takođe je potrebna. Padaju u oči ustanove kao što je Državna štamparija i Rečna plovidba, i ja ih smatram kao balast za državu. Rečna plovidba može da bude u privatnim rukama, u rukama privatnog kapitala. Na

što je državi? Zašto ometati posao jedne privredne grane privatnih? Ona ne može dati prihoda državi držanjem brodova, koji su po slučaju i po sticaju prilika postali državna svojina i sad mora da se budžet troši na održavanje toga brodovlja i da se to brodovlje smatra kao državno privredno preduzeće. Budžet nam ne prikazuje takve prinose od tih preduzeća, da bi ih trebalo održati. Isti je slučaj i kod Državne štamparije. Državna štamparija bila je potrebna našoj Kraljevini Srbiji, kada smatparska industrija kod nas nije bila razvijena, kad je knjigopečatnja bila daleko od nas, ali danas to nije potrebno, jer je skupo. Tamo je mnogo činovničkog aparata, koji nije ono isto što i radnik u privatnom preduzeću. Pa ipak i kraj te skupoće mi ne dobivamo prvo izdanje Zakona iz Državne štamparije, u kojima je tekst autentičan, već trčimo kod privatnih knjižara, koje su stigle preko noći da otštampaju i da nam serviraju zakone u kojima često puta ima takvih krupnih pogrešaka, da sam ja i u praksi imao nevolje u pozivanju na takve zakonske tekstove, koji to stvarno nisu jer su pogrešni. Dakle, gospodo, kao što rekoh i to pitanje državnih ustanova valja podvrći reviziji. Ako ga Vlada ne misli da izvrši kakvim anketama, neka ga samo izvrši.

Gospodo, na osiromašenju našeg naroda uticalo je nepravilno, nepravedno i nepravično izvođenje reparacija. Ranije vlade nisu se držale onih principa kojih se je trebalo držati kod pitanja ratnog obeštećenja. Mene je ta stvar interesovala. Ja sam u njoj saradivao i elaborat koji sam dao komisiji, koja je ovde kod nas izvodila moratorni zakon i druge zakone, uverio me je, da se dugogodišnje ispitivanje toga problema u francuskoj formiralo kao pravničke maksime kako se obeštećenje ima izvesti. Kod ratnih oštećenja Država pobednica iz primljenih naknada ima da da oštetu prvo svojim građanima, da ih što pre vrati u mogućnost, da budu privredni faktori, privredni činoci. Na drugom mestu dolazi obeštećenje javnih ustanova. Medutim, kod nas, nije tako urađeno i velika je šteta, što nije tako urađeno. Ta se bolest oseća neprekidno, a možda je ta pogreška i zavela pojedine vlade, da pomišljaju da imamo neiscrpno blago, da je naša narodna privreda neiscrpna, te su u velelepne građevine unele više novca, nego što bi to mogle učiniti prema normalnim prilikama.

Gospodo senatori, prilikom procenjivanja oštećenja pojedinih građana u našoj državi, bilo što su vojske rekvirirale stoku, neprijatelj pojeo, popio it.d. it.d., naglasilo se od strane zvaničnih da se procena vrši po prosečnim vrednostima predratnim i tako je konj procenjen nekome četiri do pet stotina dinara, vo tako isto, kola sa tri do četiri stotine dinara, a sve to posle rata nije se moglo nabaviti ni za tri do četiri do pet puta pa ni deset puta toliko. Prema tome, je li obeštećen taj građanin? Da li smo mogli dakle da ga smatramo kao subjekta poreskog, koji može da podnosi velike fiskalne terete? Ne, to je bila jedna zabluda. Dok je, medutim, iz reparacija za naknadu javnih oštećenja bilo korisnih stvari, koje su podmirene, ali bilo je i luksuza. Jedan od predgovornika reče nam: Stigli smo da na račun reparacija nabavljamo velike teleskope i durbine, da razgovaramo sa mesecom i Marsom, a nismo stigli da uredimo mnoga naša druga nužnija pitanja, jer takav je bio polet onda, da se malo razmišljalo i da se bez razmišljanja mnoge krupne stvari svršavale, koje daju rdave posledice.

Vlada se rešila da likvidira i pitanje dugovanja narodu po onim bonovima za neisplaćene sume u gotovom novcu. Ona se rešila da to pitanje likvidira i to je pitanje zbilja trebalo likvidirati, ali, čini mi se, da metod nije bio najbolji, bar tako se kod svih i svakog veruje- da način nije bio najbolji. Umesto da se od svakog pojedinca primio onaj bon, koji on ima, za njegovu porezu, pustilo se da uredne platiše poreza budu kažnjene, a neuredne da iskoriste ovu priliku i da državu oštete. Prosta je stvar, gospodo, o dokazu za učinjenu štetu. Neko je ranije već saznao, da će takvo rešenje biti doneto, pa je došao da kupuje ove bonove. Što su oni ovo saznali stvar je indiskrecije onih državnih činovnika u nadležnom ministarstvu, i ako bi se to pitanje potrglo, mogao bi se tamo i naći neki odgovorni činilac, koji je pre vremena odao nameru vlade. Kako bilo da bilo, tek u narodu na svima stranama pojavili su se ljudi, koji su plaćali 20 do 30% za 100 dinara, pa se to posle pelo i do 60% naposljetku. Tako je oštećen onaj jadni seljak, sitni zanatlija, kome je ta suma od nekoliko stotina dinara znatna suma. On je oštećen, jer je 100 dinara dao za 30 dinara špekulantu koji je isplatio svoje milionske dugovane poreze, it.d. Ja znam u svome kraju ljude imućne, koji nikako nisu plaćali porez, gospodo, od formiranja države. Nije se imalo kad da traži. Tražio se, akonto, pa ko donese donese. Jedan takav čovek iznenadio me je kad mi je rekao da mu država 1928 godine potražuje stotinu i toliko hiljada dinara poreze, i ja sam se onda začudio kako je moglo doći do toga da on duguje državi toliku sumu. I taj čovek je skinuo tu porezu od 100.000 sa 30.000 dinara, jer je kupio banove u iznosu od 100.000 za 30.000 dinara. To je suva šteta za državu od jednog imućnog čoveka, i to u iznosu od 70.000 dinara, a vi možete ovu sumu prenositi na koju hoćete svotu. U tome poslu bili su neumešni oni naši faktori koji su uređivali ta pitanja, jer nisu iskoristili ovo bolje za državu, da narod ne bude iskorišćen.

Evo dakle, te dve do tri krupne štete zadiru u ogromne sume.

Sada, gospodo, kada se tako u državi radi i kada se mogu takove stvari pojavljivati, onda nije čudo što ima zabrinutosti, da li se može drukčije raditi, da li se može na drugi kakav način isplivati iz ovih nevolja. To je sada na nama i na Kraljevskoj vladi da kažemo da može. Ali zato ponavljam, potrebna je neumitnost, gde otpada svaka sentimentalnost, a kada se šta utvrdi da ulazi u program, mora ostati u programu, pa koga pogodi pogodi: koga pokosi, koga porosi. Ako ipak bude sevapa, ako se ipak budemo povodili starim manama it.d., teško da ćemo moći što učiniti. Zbog toga dakle baš i želim da neke napomene još naglasim i da onda završim.

U ovlašćenju finansiskim zakonom mi vidimo predloženo virmanisanje. Ono se ne želi u budžetima. To je osnovno pravilo, da se virmani izbegavaju baš radi sigurnosti budžeta. Gospodo, virmani mogu da se prime po sticaju prilika, jer oni su donekle dopušteni, ali samo kod pozicija srodnih. Ušteta kod srodnih pozicija, da se može na nešto drugo trošiti, to nije zabranjeno. Ali mi imamo slučaja ovde, na primer kod Ministarstva policije, po tački 2. § 35: finansiskog zakona gde se dopušta virmanisanje rashoda po partijama za uvadanje u život zakona o centralnoj upravi. Sam naslov zakona kaže, da se drukčije ne može. Uvodi se u život jedan zakon, dovode se u sklad samo-

upravne i centralne vlasti. Ne zna se gde će i na kojoj poziciji ili partiji trebati više Ministarstvu i predlaže se virmanisanje. Ja ga primam, jer mu je cilj da stabilizira tu upravu tako da do godine te virmane ne traže. Naravno, mi želimo da se to virmanisanje u završnom računu izrazi. Opravdano je to, dakle, samim ovlašćenjem u finansiskom zakonu.

I kod Ministarstva vojnog u § 39. predlažu se virmani između svih partija za sve rashode materijalne. To nam je dovoljno objašnjeno, zašto se to mora primiti i činiti. Istina, da Ministarstvo vojno po svojoj organizaciji po svojoj strukturi i po svomu obavljanju poslova gotovo među svim Ministarstvima može dati najpouzdanije podatke za budžet. Tamo se još vodi neki strogi rač ali virmani po partijama vršice se u ristom Ministarstvu, koje ima jedan isti cilj, održanje Narodne odbrane na dostojnoj visini pod takvim uslovima, da to doisa i bude Narodna odbtrana. Da li će partija na obmundoirovku dati kakvu uštedu, da se upotrebi u partiji za ishranu ili u partiji za sanitet, još možemo dopustiti zato što je vrlo veliki procenat skidanja budžeta izvršen na tom Ministarstvu.

Opet sa željom da se to virmanisanje vidi iz završnog računa.

Odnosno kod kaznenih zavoda g. Ministar pravde neka čuje i ovu napomenu. Pitanje o zaposlenju osuđenika je jedno od važnih pitanja i privrednih pitanja kaznenih zavoda. U mome kraju, gospodo, postoji kazneni zavod i uočio sam da se osuđenici zaposle u privatnim radovima, upućuju na okopovanje vinograda, ako se ko prijavi da mu treba toliko i toliko radenika, na podizanje vinograda it.d. it.d. Pa to još ne bi bilo za zamerku, kad ne bismo imali drugih manuēlnih radnika i nevoljnika, ali drugih ima, traže ljudi posla, dolaze iz siromašnih sela i traže rada. Neki poslodavci pretpostavljaju da uzmu osuđenike nego te radnike zbog toga što će im manje platiti, ma da i oni ne urade koliko treba, jer obično moraju da idu ranije u zavod it.d. Dakle, zaposlenje osuđenika u onim slučajevima na privatnim poslovima u kojima smetaju zaradi drugih siromašnih gradana ne treba dopuštati.

Moram da upozorim još na jednu drugu ekonomiju kaznenog zavoda. Uzimaju tuđe dobro, podignu na njemu vinograd pod uslovom da za tri do četiri godine prikupljaju prihode i posle prelazi u sopstvenost onoga kome su vinograd podigli. Međutim, osuđenici bi se mogli upotrebiti na druge javne radove da tu budu zaposleni, a to je kod regulisanja reka. Nas plave reke i oni bi u izvađenom šljunku mogli naći onu privredu, ako te privrede treba postići van granica kaznenih zavoda.

Postoji jedno široko ovlašćenje g. Ministru finansija da u izvesnim slučajevima, po članu 14, može izložiti javnoj prodaji državna nepokretna dobra koja ne donose dovoljno prihoda. Ja bih želeo da se o ovom slučaju čuje moje mišljenje, jer nisam u načelu za sprečavanje mogućnosti takvim prodajama, ali sam za najstrožu kontrolu i obazrivost, da se kroz ovo ovlašćenje ne provuku stvari koje bi mogle naneti štete državnoj kasi. Kad se pročita ovo ovlašćenje Ministru finansija, onda se vidi ovo: Da se prvo mogu izložiti državna nepokretna dobra javnoj prodaji, ako ne donose prihoda i ne mogu da se iskoriste za druge državne potrebe, i ona dobra čije je održavanje skopčano sa troškovima koji su nesrazmerni prihodima. To je drugo. Treće, dobra koja se od više godina na-

laze u državini lica koja ih besplatno eksploatišu. Istina, ovde je rečeno da će se doneti Pravilnik, Uredba i da će ministar finansija to učiniti u sporazumu sa Skupštinskim i Senatskim fin. odborom. Dobro je što je rečeno da će u donošenju pravilnika učestvovati senatski odbor, jer, nalazim, ne bi bilo razloga da i Senat u donošenju takvog pravilnika ne učestvuje. Oni će propisati uredbu koja će sadržavati uslove pod kojima će se procenjivati prometna vrednost tih dobara i način kako će se ta dobra prodavati. To je, nesumnjivo, jedna vrlo dobra stvar. Na taj dodatak, koji ranije nije postojao, pristao je gospodin Ministar finansija u Narodnoj skupštini. Po prvom predlogu nije bilo tako. Na taj način učinjena je jedna iznimka, jedan izuzetak od načina na koji se prodaju državna dobra i koji je način propisan u Zakonu o državnom računovodstvu. Ovde, dalje stoji i to da se ne mora vršiti prodaja javnim putem, već putem direktne pogodbe. Osim toga mogu se otuđivati, na taj način, i takva dobra, kad su kupci samoupravna tela ili kakve humane ustanove koje služe na javnu korist. I to razumem. Ali, u Zakonu se kaže: „Ili su kupci oni koji putem direktne pogodbe dadu pogodnije cene“ — a to znači, gospodo, da se mogu kao kupci pojaviti i privatna lica. Iz onoga što znam — neću pominjati konkretnu slučajevu, — bivalo je često puta da se promakne da jedno veliko dobro bude oglašeno od nadležnih činovnika tobože za beskorisno te padne u ruke nekom privatnom licu za neznatnu cenu. Mi verujemo da toga u Ministarstvu finansija, sada neće biti, — verujemo zbog toga što je i sam gospodin Ministar finansija pristao na saradnju finansiskih odbora oba tela, ali obraćam pažnju da je takvih slučajeva bilo i da se o tome mogu naći podatci nedaleko od Ministarstva finansija u nedavnoj prošlosti.

Kod Ministarstva šuma takođe ima znatnih ovlašćenja, na primer ovlašćenja da se eliminišu i zbrišu stara potraživanja, za koja se utvrdi nemogućnost naplate sudskim putem. Pa to bi dobro bilo, gospodo, da na nekakav način bude objavljeno, pa čak i nama kazano: postoje li, kakva i gde stara potraživanja, o kojima se vodi proces, i koja će se stornirati i rashodovati onda, kad se utvrdi nemogućnost naplate sudskim putem. Ovde se, u § 49 Finansiskog zakona, kaže dalje: da se mogu rashodovati stara potraživanja i u onim slučajevima, gde pravna ili fizička lica, od kojih se šta potražuje, više ne postoje. Ja molim da se ima na umu i u vidu prilikom rešavanja ovakvih rashodovanja, da ne mora postojati uvek nemogućnost naplate, ako ne postoji pravno ili fizičko lice od koga se šta potražuje. Jer, po ovom tekstu, dovoljno bi bilo da prestane postajati jedno akcionarsko društvo, koje duguje državi iz kojih bilo odnosa, ugovornih ili zbog učinjene krivice, ili da prestane postojati jedna fizička ličnost. Društvo se danas rasturi, ili ja kao dužnik umrem, i prema ovakvom tekstu, to samo, bilo bi dovoljno da razreši obveze plaćanja i to društvo i mene, odnosno potomke i naslednike moje imovine. To nije dovoljno. Nezgodna je ova stilizacija, jer posle smrti umrloga može postojati zaostavština koja ga i dalje predstavlja, te postoji i dalje obveza umrloga; a druga je stvar: da se može izvršiti rashodovanje u onom slučaju, kada su iscrpljena sva sretstva za naplatu i konstatovana nemogućnost naplate.

Kad sam kod Ministarstva šuma, onda da obratim pažnju G. Ministru šuma još na jednu stvar, koja

nije davnašnja. Naše šume pretrpele su 157,000.000 dinara štete, zbog činovničke nesavesnosti. Skupštinske ankete utvrdile su postojanje te štete; ukazale na odgovorna lica, Državni savet, kao disciplinski sud, osudio je te visoke državne činovnike na gubitak činovničkog zvanja i penzija; ali, koliko znamo, u onoj presudi stoji jedan nalog G. Ministru šuma: da preduzme dalje korake, da u državnu kasu utera tih 157,000.000; da preduzme korake za dalju materijalnu odgovornost, pa bili ti koraci krivično-pravna ili građansko-pravna procedura. Ja bih molio da nam G. Ministar šuma, u toku rasprave budžeta, kaže: šta je po toj stvari urađeno da to ne bi bio predmet posebne interpelacije; a morao bi biti predmet posebne interpelacije. Ja naročito po toj stvari još naglašavam mogućnost izvesne zastarelosti, te da se ne desi da i po zastarelosti država izgubi 157,000.000; a poznata je stvar, da oni koji su osuđeni i osuđeni imaju toliku imovinu, ako nisu stigli da to prividno prenesu na druge, da se ta suma može lako uterati u državnu kasu.

Imao bih da skrenem pažnju i da učinim napomenu još u pogledu narodnog finansiskog stanja zbog izvoznih premija, koje se daju za izvoz vina. Vinogradari i vinari protivni su davanju tih premija. Po njihovom računu, kupci u ovim prilikama dobijaju od prodavca vina za mnogo nižu cenu nego što je premija koju prime od drave, te im je cena, koju dobijaju od kupca sa strane, sa premijom dobro došla. Molim da se to pitanje, ako postoji, i ako je takvo kako se u narodu oseća i govori, uzme u procenjivanje i da mu se pokloni potrebna pažnja, te da bar, kad već prodavac trpi onu nisku cenu po koju je morao prodati vino, ne trpi država štetu davanjem premija.

Kod žitnog režima, koji je ukinut i koji je bio jedna dobronamerna proba vladina, stanje je u narodu ovo: da je narod poklanjao mnogo vere u zvanične organe, ali da se razočarao. Međutim, kako izgleda mi ćemo morati zbog kontingentiranja izvoza da skoncentrišemo način izvažanja naših produkata u ovom ili onom obliku, i opet se mora da pojavi država kao onaj koji treba da provede taj izvoz. Već o izvozu svinja kruže glasovi da opet postoji ili da će postojati neka organizacija, koja bi odgovarala organizaciji privilegovanog društva za izvoz pšenice. Neka se obrati pažnja na to. Privilegovano društvo onako kako je, organizovano je svoje velike stanice i kontrole i ono je na režiju i na visoke plate mnogo davalo samo zato, što je nalazilo garancije da će u tudem znoju biti dosta privrede i za njih. Međutim, to privatnici ne bi nikad uradili da bi imali toliko skupu režiju. Ako nečije kombinacije za velikom zaradom budu isplaćene u ovim slučajevima gde država preuzima na sebe ulogu da stvori mogućnost izvoza, a nečiji prohtevi za bogaćenjem budu takvi da se to provodi i u drugim prilikama, kao što se to provelo kod žitnog režima, onda će se izgubiti vera u akciju državne vlasti, po takvim trgovačkim odnosima. Mi znamo dobro da se naš narod sa požrtvovanjem odazivao kadgod se činio na njega apel. Mi znamo da se upisivao i unutrašnji zajam 7%, da su se upisivale akcije Agrarne Banke, a pojava tih papira na berzi i njihova vrednost ubijaju volju za dalju saradnju na tako zvaničnom pozivu. Danas onaj, koji je uplatio 100 dinara za obveznice a ima ljudi koji su uplatili veće sume, kad oni danas gube oko 40% od uplaćene vrednosti, onda je teško da će se ko više odlučiti u

drugim prilikama da se odazove pozivu države. I nije pravo da oni koji hoće da pomognu državu i da daju gotovih 100 dinara za obveznice, da budu kažnjeni na taj način a da drugi, spekulanti, te obveznice kasnije jevti ije kupe. I u tom pravcu mora se dobro raditi, jer je to dizanje autoriteta države. Od imaoća takvih isprava moglo bi se jednim malim delom primati te obveznice u porez, pa bi to trebalo prema sumi poreza u izvesnom procentu učiniti. Spiskovi postoje još i danas i zna se ko je kupac, da ne bi bilo zloupotreba i da ne bi to iskoristili oni koji su doznije došli do obveznica i kupili ih za manju vrednost.

Napomenuto je, gospodo, još da se naš narod već nešto zaplašio, pa da tezauriše novac i uvaženi senator g. Hribar naročito polaže na te male štedišu, na te male ulagače. Nisu, gospodo, mali ulagiči opasnost, što će oni na prvi strah hteti da traže svoje uloge. Male su te sume. Opasno je tezaurisanje novca van države od onih, koji su se u državi jako obogatili. Neka se na to obrati pažnja. Poverenje malih laka se vraća. Mali čovek za jednim uglednim čovekom pode, veruje mu, ali, gospodo, ako se onako tretira naše banкарство, naše novčarstvo, kako se to čulo od gdekojih lica na drugom mestu, ne ovde u ovome domu, onda, gospodo, ne služi se javnome kreditu i podizanju vere u novčane zavode.

U jedno doba bila je kod nas briga da vaspitavamo svoj svet, da svoj novac ulaže u novčane zavode, da udruženi kapitali kao jedna moćna poluga mogu biti primenjeni u većim radovima, koje pojedinac ne može da svrši. Sad odjedanput, ako se počne ovako, kako to nerazmišljeni često puta hoće to da kažu, da ubijaju ugled, pa se čak čuje i među inteligentnim ljudima, što je može biti i Vladi poznato, da im ni Hipotekarna banka nije sigurna, e onda se tu ne diže ugled kreditu ni državni ugled uopšte. Ti slučajevi moraju biti kažnjeni, moraju biti sprečavani, da se više ne dešavaju.

Evo čitamo u novinama, da je već vlada gotova sa jednim predlogom o regulisanju zemljoradničkog kredita, o olakšanju plaćanja dugova it.d. Ali mi čujemo i slušamo reči, pa možda ih neko nerazumno pronosi, da će to biti ne olakšano razduženje, već brisanje. Kao što se to u razgovoru može čuti, ima lica koja zaduženom seljaku kažu: „more, ne plaćaj, sve će to biti izbrisano!“ Gospodo, sve su to nesavesnosti i dotle se ne sme ići.

Pitanje zemljoradničkog kredita je važno i teško pitanje. Problem za Vladu i za narodne pretstavnike. Njemu se mora pristupiti pa možda na brzinu da se pristupi, da se otkloni eventualna opasnost zbog tra-

ženja naplata ovoga momenta, i da se urede rokovi i kamata, ali izbrisati sve dugove, ja mislim, da to niko ne misli i da to ne može biti, niti seljaci na to misle.

Kad je reč o zemljoradniku, ja sam prilikom govora o donošenju zakona o Privrednom veću tu stvar više dodirnuo i ja mislim da se treba vratiti na ovo osnovno pitanje, da li nije celishodno — ja mislim da jeste — proširiti Zakon o zaštiti minimuma zemljoradničkog i na sve druge krajeve, da on ne može taj minimum sam ni zadužiti ni prodati. I onda će mu se lako odmeravati kredit. Kaže se: To bi u Srbiji trebalo i moralo oštati, ali u drugim krajevima, gde je kapitalistička, proizvodnja, gde je poljoprivreda kapitalistička, bilo bi to neprimenljivo. Ja to, gospodo, ne shvatam, jer još nisam dovoljno razabrao u kojoj je toj formi ta kapitalistička proizvodnja, da se na seljaka recimo u Bačkoj, Banatu, Baranji, Hrvatskoj, Sloveniji it.d., ne bi mogla primeniti ova zaštita.

Pitanje kredita zemljoradnika zahteva više razmišljanja i više vremena.

Baš da uzmemo da imamo otkuda para pa da isplatimo sve dugove, možemo li im zabraniti da se posle toga opet ne zadužuju? Cilj je te zaštite vezivati seljaka za zemlju. U Francuskoj se staraju da se iz gradova vrata ljudi na selo, a kod nas, nemajući posla na selu, misle da će u gradovima naći bolje uslove za život i beže u gradove, te jednoga dana može doći do proletarijata.

Potpredsedni **Jovan Altiparmaković**: Molim Vas, gospodine senatore, Vi govorite već jedan sat i dvadeset minuta.

Milan Marjanović: Prema ovome, gospodo, ako Vlada bude sa ovom verom prišla izvršenju ovoga budžeta, koju nam je volju pokazala u zakonima koje je podnosila do sada, i koji će doći, ja se nadam da ćemo mi sa ovim našim budžetiranjem napraviti povoljne uspehe i da ćemo lakše preboleti ovu krizu, u kojoj se država nalazi. Zbog toga ću i glasati za ovaj budžet. (Odobranje).

Potpredsednik **Jovan Altiparmaković**: Gospodo, s obzirom na odmaklo vreme, predlažem da ovu sednicu zaključimo i da se iduća sednica održi sutra, u 9 sati pre podne, sa sledećim dnevnim redom: Nastavak pretresa u načelu o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa finansijskim zakonom za budžetsku 1932/33 godinu. Prima li Senat ovaj dnevni red? (Prima). Objavljujem da je promljeno.

Današnju sednicu zaključujem.

Sednica je zaključena u 20 časova.